

auro

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV)

invento

desembre 2022

número 06

ESTVDIS

DE CAN TITALDA A CA N'IGLÉSIES. LA FAMÍLIA PAGESA DELS VIDAL -05-

Joan Florensa

LA PRIMERA REPÚBLICA EN BARCELONA -11-

Mercedes Nieto

LA GRAN VIA DE LES CORTS CATALANES AL DISTRICTE DE SANT MARTÍ -15-

David Marín

ELS POLÍGONS DE BARCELONA -33-

Amador Ferrer i Aixalà

CLUB ESPORTIU JÚPITER, AMB L'ESTEL PER BANDERA -43-

Ramon Usall

TALLER D'HISTÒRIA

TREBALLANT LA HISTÒRIA DELS CARRERS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ -47-

LA FÀBRICA S.F.VILA -50-

PUBLICACIONS

AUTORS I AUTORES VERNEDENCs I VERNEDENQUES (3) -51-

"LA PRIMERA REPÚBLICA", DE BENITO PÉREZ GALDÓS -52-

ITINERARIS INDUSTRIALS PER SANT MARTÍ -53-

PETITA HISTÒRIA DE SANT ADRIÀ DE BESÒS -53-

DOCUMENTS

BREVE SÍNTESIS HISTÓRICA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS -54-

LA PROCLAMACIÓ DE LA PRIMERA REPÚBLICA A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS -57-

PATRIMONI

EL PATRIMONI VERNEDENC PROTEGIT (1): LES MASIES -58-

EN LÍNIA

LES RUTES TEMÀTIQUES DE BARCELONATURISME.COM -60-

EXPOSICIONS

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA: EXPOSICIONS VIRTUALS -62-

ANTIC MUNICIPI

EL REC COMTAL A LA BARCELONA MEDIEVAL -63-

Pere Ortí

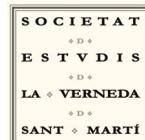
TEXTS BÀSICS

RECULL DE DADES PER A UNA HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1) -69-

Josep Freixa i Giralt

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

memòria

2022

GENER

- ❖ 24. CICLE DE XERRADES SOBRE LA HISTÒRIA DEL BARRI: "Conèixer La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 29. RUTA: "La Verneda de Sant Martí Negra (1)".
- ❖ 31. CICLE DE XERRADES: "Orígens de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ Repartiment entre les entitats del Mapa Turístic d'Azagra.
- ❖ Aprenentatge-servei amb alumnat de 4rt d'ESO de l'institut Infanta Isabel d'Aragó.
- ❖ Taller d'Història del Barri (Nivell Inicial, els dijous i Nivell Avançat, els divendres).

FEBRER

- ❖ 5. RUTA: "La Verneda de Sant Martí Negra (2)".
- ❖ 7. XERRADA: "La gent de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 8. Reunió del Consell de la Memòria Democràtica del Districte de Sant Martí.
- ❖ 14. XERRADA: "Masies i fàbriques a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 15. Passejada pel barri amb grup d'estudiants de Català del CPNL.
- ❖ 21. XERRADA: "Provençals a la documentació medieval".
- ❖ 22. Reunió de la Junta Directiva.
- ❖ 28. XERRADA: "Art i arqueologia a La Verneda de Sant Martí".

MARÇ

- ❖ 1. Reunió del Grup de Nomenclàtor del Consell de la Memòria Democràtica del Districte de Sant Martí.
- ❖ 5. RUTA: "Carrers, jardins i places amb nom de dona a La Verneda de Sant Martí (1)".
- ❖ 7. XERRADA: "Com vota La Verneda de Sant Martí?".
- ❖ 14. XERRADA: "Lluites veïnals a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 21. XERRADA: "Llibres i estudis sobre La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 28. XERRADA: "Crònica negra de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 31. Publicació del número 4 del butlletí **auro invento**.

ABRIL

- ❖ 4. XERRADA: "Els noms dels carrers de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 9. RUTA: "Guipúscoa, l'eix vertebrador de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 25. XERRADA: "Fa 125 anys: l'agregació dels pobles del Pla a Barcelona al 1897".

MAIG

- ❖ 2. XERRADA: "Arbres i parcs a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 9. XERRADA: "Diables i gegants a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 13. Visita guiada a la nova Biblioteca Gabriel García Márquez.
- ❖ 16. XERRADA: "La Verneda de Sant Martí sota terra".
- ❖ 21. Visita a Can Riera amb la Taula Comunitària del Rec Comtal.
- ❖ 23. XERRADA: "La Verneda de Sant Martí: un nou barri ferroviari".
- ❖ 31. XERRADA: "Testimonis de la història de La Verneda de Sant Martí".

JUNY

- ❖ 2. Passejada pel barri amb grup d'estudiants de Català del CPNL.
- ❖ 3. Reunió de la Junta Directiva.
- ❖ 14. Reunió del Grup de Nomenclàtor del Consell de la Memòria Democràtica del Districte de Sant Martí.
- ❖ 18. RUTA: "Ruta històrica per La Verneda de Sant Martí".

JULIOL

- ❖ 6. Publicació del número 5 del butlletí **auro invento**.
- ❖ 11. Reunió del Consell de la Memòria Democràtica i Patrimoni Industrial del Districte de Sant Martí.

SETEMBRE

- ❖ 6. Ruta pel barri amb el claustre del professorat de l'institut Bernat Metge.
- ❖ 9. Inici del Taller d'Història del Barri (Nivell Avançat).
- ❖ 12. XERRADA: "La nova biblioteca Gabriel García Márquez".
- ❖ 17. RUTA: "Ruta històrica per La Verneda de Sant Martí", organitzada per

la Biblioteca García Márquez dins del cicle "Sant Martí Barri a Barri".

- ❖ 19. XERRADA: "Guipúscoa, l'eix vertebrador de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 22. Inici Taller d'Història del Barri (Nivell Inicial).

OCTUBRE

- ❖ 3. XERRADA: "El Pla Cerdà a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 10. XERRADA: "Autors i autores, vernedencs i vernedenques".
- ❖ 17. XERRADA: "Efemèrides de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 22. RUTA: "On anar a dinar per La Verneda de Sant Martí (1)".
- ❖ 24. XERRADA: "Via Trajana, entre La Verneda de Sant Martí i Sant Adrià de Besòs".

NOVEMBRE

- ❖ 6. Festa Major. Atenció al veïnat i repartiment del Mapa Turístic de La Verneda de Sant Martí d'Azagra.
- ❖ 7. XERRADA: "El romanço de Sant Martí de Provençals".
- ❖ 14. XERRADA: "L'Imperi romà a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 21. XERRADA: "Dones de La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 24. Assemblea General Ordinària de la SELAV a la Sala La Pau.
- ❖ 28. XERRADA: "La rambla de Prim i la riera d'Horta".

DESEMBRE

- ❖ 3. RUTA: "Restes franquistes a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 12. XERRADA: "L'edifici Gaudí i el Centre Cívic Sant Martí".
- ❖ 19. XERRADA: "Les escoles d'adults a La Verneda de Sant Martí".
- ❖ 20. Reunió del Consell de Memòria Democràtica i Patrimoni Industrial del Districte de Sant Martí. Presentació de la Proposta de Modificació del Nomenclàtor a La Verneda de Sant Martí (primera part).
- ❖ 30. Publicació del número 6 del butlletí **auro invento**.

SOCIETAT d'estudis

NOMS PROPIS

L'assemblea de la SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV) va tenir lloc el propassat 24 de novembre a la Sala La Pau. Dels vuitanta-vuit socis i sòcies convocats van assistir una dotzena. Es va fer un repàs a les activitats dels últims tres anys (la pandèmia havia desaconsellat celebrar les assemblees anuals): publicació de l'àlbum de cromos i del mapa d'Azagra; Taller d'Història del Barri; rutes temàtiques pràcticament mensuals; cicle de xerrades sobre la història del barri cada dilluns; assessorament a escoles, instituts i persones particulars; i la publicació quadrimestral en format digital del butlletí **auro invento**.

Tocant al tema patrimonial, la SELAV ha participat en les activitats encaminades a aconseguir la declaració de la masia Can Riera com a Bé Cultural d'Interès Local. També en la constitució de la Taula Ciutadana de Patrimoni i en les reunions de la Taula Comunitària del Rec Comtal i les de protecció del nucli antic. Durant el darrer any s'han impulsat accions per tal de posar en valor el "Romanço de Sant Martí de Provençals" de Jaume Arnella. Caldria realitzar una nova

gravació i elaborar materials didàctics que afavoreixin el seu ús a les escoles i instituts del Districte de Sant Martí.

La renovació de la junta directiva va incorporar tres nous membres i canviar els càrrecs de tresorer i bibliotecari. Quant als projectes pel pròxim 2023, es va mostrar l'interès a

A l'assemblea de la SELAV es va fer un repàs a les activitats dels últims tres anys (la pandèmia havia desaconsellat celebrar les assemblees anuals)

continuar la tasca habitual i enfortir la vessant creativa amb noves publicacions. En l'editorial del número 1 d'**auro invento** de març del 2021 ens fèiem ressò de la manca d'un llibre de dibuixos "urban sketching" sobre La Verneda de Sant Martí. Sobretot perquè la resta de barris del districte sí que en tenen. La nostra petició ha estat atesa i en el curs del nou any es publicarà el llibre, amb dibuixos de Daniel Castro.

NOMENCLÀTOR VERNEDENC

La SELAV ha insistit reiteradament en la necessitat de donar noms propis del barri als carrers vernedencs. Les darreres incorporacions que ha fet la Ponència del Nomenclàtor de la Ciutat no van totes en aquesta línia. La darrera, una placeta al passatge Xavier Llorens que dona accés a l'escola La Pau, ha rebut el nom de la científica britànica Rosalind Franklin, després d'un procés participatiu dins l'escola.

S'acaba de lliurar a la Ponència i al Consell de Memòria Democràtica i Patrimoni del Districte de Sant Martí la "Proposta de Modificació del Nomenclàtor a La Verneda de Sant Martí". El treball, un informe de 125 pàgines, és fruit del treball dels integrants del Taller d'Història que organitza la SELAV. En ell, es proposen nou incorporacions i dues reserves: set masies (passatge de Ca l'Armengol, jardins de Can Mariné, jardins de Can Pujades, passatge de Can Juliol, jardins de Cal Masover, jardins de Cal Quer —La Palmera—, jardins de Cal Berro —La Pau—); una fàbrica (La Fabriqueta, nom amb què es coneixia la fàbrica tèxtil Hilados, Tintes y Apres-tos Hijos de Rafael Clarasó); uns personatges de còmic (jardins de Mortadel·lo i Filemó); i les dues reserves, que fan referència a Francisco Ibáñez, veí del barri i ninotaire de fama internacional (que, per cert, no té el premi Sant Martí,

**PROPOSTA DE MODIFICACIÓ
DEL NOMENCLÀTOR
A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ**
(PRIMERA PART-desembre 2022)

PROJECTE "ESPAYS SENSE NOM" 2020

SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ
(TALLER D'HISTÒRIA DEL BARRI)
lavernedadesantmartise@gmail.com
altzadiako.wordpress.com

SOCIETAT
ESTVDIS
LA VERNEDA
SANT MARTÍ

tot i estar possessió de la Medalla d'Or al Mèrit Cultural de Barcelona) i la masia Can Nyau, enderrocada el 1992 i que es trobava al bell mig del que després seria la rambla de Prim.

CL ANIVERSARI

El pròxim 11 de febrer es commemora el 150è aniversari de la proclamació de la Primera República. Aquell 1873, Sant Martí de Provençals era un poble independent de Barcelona. Tenia el seu ajuntament i els seus regidors de diferents par-

El proper 11 de febrer es commemora el 150è aniversari de la proclamació de la Primera República. Aquell 1873, Sant Martí de Provençals era un poble independent de Barcelona

tits. Un dels textos que publiquem en el present butlletí són les actes del ple del consistori en el qual es decideix felicitar l'adveniment del nou règim. A més, transcrivim el text de l'inici de la novel·la de Benito Pérez Galdós "La Primera República" (un dels seus *Episodios Nacionales*) on es mostra la preocupació per la declaració de l'Estat català. També publiquem un dels escassos estudis sobre aquest període tan desconegut de la nostra història: un fragment de "La Primera República en Barcelona", publicat per la Càtedra d'Història General d'Espanya de la Universitat de Barcelona.

SELAV AL DIA

La SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ ha incorporat al seu catàleg de rutes pel barri una dedicada a conèixer els bars i restaurants. Porta per títol "On anar a dinar per La Verneda de Sant Martí" i està dividida en tres parts donat que abasta des del bar El Manolo de Bac de Roda/Guipúscoa fins al restaurant Juncà de la part alta de Via Trajana. La pròxima edició tindrà lloc el dissabte, 21 de gener. També estan previstes les rutes "La Verneda de Sant Martí Negra" (els dies 4 i 11 de febrer, dins del programa del Festival Barcelona Negra i amb noves incorporacions respecte a la del 2022) i "Carrers, places i jardins de La Verneda de Sant Martí amb nom de dona" (els dies 4 i 11 de març).

El mes de gener ens portarà la represa del cicle de xerrades sobre la història del barri "La Verneda de Sant Martí, pam a pam". La primera, el dilluns, 16, portarà per títol "La Verneda de Sant Martí a vol d'ocell". Al llarg del 2022 s'han celebrat un total de vint-i-nou xerrades amb una assistència mitjana de divuit persones. Les dues que més públic van

Un dels dibuixos de Daniel Castro pel llibre sobre La Verneda de Sant Martí

aplegar van ser "Orígens de La Verneda de Sant Martí" i El romanço de Sant Martí de Provençals".

Pel que fa al Taller d'Història del Barri, des de principis del curs 2022-2023 s'han afegit una dotzena de nous estudiants al Nivell Inicial i s'ha mantingut la desena del Nivell Avançat. Això pot conformar, quan arribi la primavera, un grup estable d'investigadors de la història vernedenc d'una vintena de persones.

PLOVEN ESTUDIS

En els darrers números del butlletí **auro invento** s'està produint un fenomen que ens omple d'optimisme: investigadors independents elegeixen la nostra publicació per editar els seus treballs inèdits. És el cas de "De Can Titalda a Ca n'Iglésias. La família pagesa dels Vidal". El seu autor, Joan Florensa, es va dirigir a la SELAV (per mitjans analògics) per fer-nos arribar un estudi sobre els orígens de la família que va ocupar la masia vernedenc de Ca n'Iglésias.

De la resta del sumari destaquem, a Texts Bàsics, la primera part del text de "Recull de dades per a una història de Sant Martí de Provençals", de Josep Freixa, deixeble del Joan Morera (de qui vam publicar la seva obra en el número anterior). El llibre és el punt de referència pels qui volen apropar-se a la història de l'antic municipi. També destacar, a Documents, un opuscle que va ser publicat per l'associació de veïns Sant Martí de Provençals l'any 1981, amb força errors i que tenia per objectiu desacreditar el nom de La Verneda. ❖❖❖

estudis

Joan Florensa Jaumandreu

DE CAN TITALDA A CA N'IGLÉSIAS. LA FAMÍLIA PAGESA DELS VIDAL

L'elaboració del llibre *Camins martinencs*, encara inèdit, em va donar l'oportunitat de conèixer diverses persones vinculades a l'antiga realitat pagesa del sector llevantí del Pla de Barcelona. Una d'elles és la senyora Anna Vidal Renui, filla del desaparegut mas martinenc de Ca n'Iglésias, i, com que aquesta amable informadora a cavall de 2016 i 2017 em va donar raó no només de la pagesia on va néixer, sinó també sobre una ascendència, la seva, que, amb arrels colomenques, adrianenques i andreuencs, va passar per Sant Andreu abans de venir a Sant Martí, amb el vostre permís em farà ressò de tot plegat en aquest butlletí, perquè crec que constitueix un bon exemple de com eren aquelles famílies del terròs de totes dues vores del Besòs, la seva implantació al territori, la seva mobilitat i, en suma, la seva evolució fins a la definitiva expulsió del fet rural d'aquesta part del país. Així ho veig i així confio que ho veureu també vosaltres si teniu la bondat de llegir-vos el present treball. Som-hi, doncs, si us sembla.

L'historiador de Santa Coloma Joan Vilaseca Segalés consigna això a propòsit del que va ser l'antecedent de l'actual barri colomenc dels Safarejtos al si de la seva *Història de Santa Coloma de Gramenet durant el segle XIX* (1980): "Lluny, a quasi tres quilòmetres i formant poble amb Sant Adrià, hi ha, en una llista de l'any 1834, les cases dels carrers de Sant Antoni, Sant Joan i Bonavista, pertanyents al terme de Santa Coloma. Segons un cens de 1841, hi havia dinou habitatges." Doncs era en aquest caseriu enganxat a Sant Adrià i corresponent a la parròquia adrianenca, emperò en terme de Santa Coloma, i, més concretament, al número 8 del carrer de Sant Joan on els Vidal tenien l'estatge.

Per compensar que, d'acord amb allò que em diuen a l'Arxiu Històric de Santa Coloma, no ha arribat a nosaltres cap padró del municipi colomenc anterior al de 1911 per culpa de la Guerra, l'estudi genealògic que, consultable al portal Geneanet, el senyor Josep Molins Girbau té fet sobre la

seva prosòpia ens permet saber que Salvador Vidal Pedragosa (1815-1878), fill de Francisco i Coloma, va casar en primeres noces, el 1831, amb Rosa Palou Campanyà —de qui l'expedient matrimonial reporta que era filla dels pagesos Silvestre i Rosa, així com que, baldament haver nascut a Sant Andreu, sempre havia viscut a Badalona— i, en segones, abans de 1852, amb Maria Padrós —de qui no puc ampliar res, perquè no trobo l'expedient matrimonial a l'Arxiu Diocesà.

De la primera dona, en Salvador va tenir pel cap baix els fills anomenats Teresa —nascuda el 1834 i de l'existència de la qual tinc coneixement pel *Llibre índex de defuncions de 1901* de la secció de Registre Civil de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, on, per cert, llegeixo que, al fi-nar, era viuda de Josep Porta i residia al número 7 de l'andreuenc carrer de Sant Narcís—, Francesc —que, segons el senyor Molins, va néixer el 1839 i, a la mort del pare, era casat i continuava a la casa pairal, dades, aquestes, a les quals hem d'afegir que el 1896 s'estava a Sant Adrià i que la dona era l'adrianenca Joana Lloberas Vintró— i Sever —que, segons el senyor Molins, va néixer el 1844 i, a la mort del seu germà consanguini Salvador, el 1877, era solter i continuava a la casa pairal— i el senyor Molins dona notícia d'un sol xicot engendrat amb la segona muller, de nom Salvador —nascut el 1853 i mort, solter, el 1877—, si bé, com a mínim, n'hi va haver altres tres.

Joan Florensa Jaumandreu, historiador i arxiver. Autor de nombrosos llibres i articles, entre els quals "Itineraris per Collserola", "Catàleg arqueològic de la serra de les Cadiretes" i "Josep Puig i Cadafalch (1867-1956) i l'Escola Pia".

Respecte a això últim i sense anar més lluny, als padrons adrianencs a partir del de 1896 trobem un Isidre Vidal Padrós, nascut a Sant Adrià el 1860 i que era casat amb Eulàlia Lloberas Heredero, una de les germanes de l'amo de l'hostal de Ca la Galana. Al padró d'aquest mateix poble de 1871, els qui consten són els pagesos Pere i Salvador Vidal, de vint i disset anys respectivament i tots dos solters i nascuts a Santa Coloma. I és que els Vidal, que devien ser una família que s'havia vingut movent a un i altre cantó de la partió entre Santa Coloma i Sant Adrià, es mostren com més va més atrets pel poble veí a mesura que es va acostant el tombant de segle —moment, aquest, en què devien abandonar de manera definitiva Santa Coloma, perquè al Padró local de 1911 reparo que ja no en surt cap membre. Així, si, tal com acabem de veure, el gran dels nois Vidal Palou, en Francesc, va marxar a Sant Adrià, d'on era la costella, els altres dos nois Vidal Padrós que quedaven per mencionar —i de l'existència dels quals tinc coneixement per sengles expedients matrimonials conservats a l'Arxiu Diocesà—, que es deien Pere i Tomàs, varen escollir per esposes les germanes adrianenques Dolors i Rosa Inglada Pla, dels Inglada de Can

L'avi va comprar a Ca n'Iglésias a la senyora Ramona Boada Casanovas l'any 44

Pongem de la Mina i a través de les quals emparentaven amb gent tan rellevant de Sant Adrià com varen ser els carnisseros i pagesos Aragall i els cansaladers Asperó o de Can Terra.

D'en Tomàs Vidal Padrós (1856-1913) i la Rosa Inglada Pla (1856-?), ens convé saber que varen tenir un noi i una noia, que es varen dir Salvador i Paula. En unes seves memòries, en Salvador Vidal Inglada desgrana la seva trajectòria vital fins al moment d'escriure-les. Va néixer el 1881 a l'andreuenc carrer de Sant Ramon o de Tramuntana, a Can Titalda, d'on la família va agafar el mot pel qual seria coneguda a Sant Andreu. Quan tenia dos o tres anys, els pares varen decidir tornar a Sant Adrià —on, el 1887, vindria al món la germana, la Paula— i, amb uns nou tal·là-tal·lera, va ser a l'inrevés: cap a Sant Andreu altre cop. Aquí, en Salvador va anar a estudi fins a dotze anys, edat amb què es va posar a treballar al ram de l'aigua (a Can Puntí i Riera, a Can Parsons i a Can Puntí de Mar successivament). I, per fi, el 1907 va venir que deixés d'anar a la fàbrica per passar a fer de pagès, encara que de moment fos a jornal. Al mateix temps, amb el pare agafaven una mujada de vinya, plantada d'ells els diumenges i dies de festa, i mitja mujada de regadiu.

El 1909, es va casar amb l'Annita Font Casanovas —el

certificat del matrimoni de la qual només diu que tenia vint-i-un anys i era filla de Fidel i Àngela, antecedents que no puc ampliar perquè l'expedient del seu enllaç no és present a l'Arxiu Diocesà— i la parella va anar a viure al número 28 de l'andreuenc carrer d'en Mir, on vindrien al món els seus primers quatre fills: en Salvador (1911-1937), la Rosa (1914-1916), en Lluís (1917-2010), que era el pare de la meua informadora, i la Pauleta (1921-1997). En acabat, la família va passar al número 2 de la plaça de Sant Francesc o de les Palmeres, que era una casa dels Font, i aquí va néixer la cinquena i última de les criatures, en Joanet (1927-2014).

Pel seu cantó, la Paula, la germana d'en Salvador, donava fondo a Sant Adrià al casar-se, al començament del segle XX, amb un xicot d'allà, el pagès Lluís Costa Pons (nascut a Marganell el 1879), amb qui tindria una filla i un fill, la Roseta (nascuda el 1907) i en Fèlix —noi, aquest, que, nascut el 1913, seria calderer i treballaria a Can Pellicer. La casa d'aquella família era la de número 4 del carrer de Sant Isidre, veïna, per tant, de la de número 10 del mateix vial, on s'estava la bestia de la Paula, la Josepa Pla Planas —que ja havia enviudat del pagès Gabriel Aragall Marquès—, amb el seu noi, l'Antoni, que era solter i consta com a pagès als padrons.

De primer, en Salvador, que entre 1918 i 1919 va plegar amb la vinya per agafar més terra on fer verdura, es combinava la feina de pagès amb alguna ocupació que el continuava relacionant amb l'àmbit de la brusa, ja que la senyora Anna em refereix l'anècdota que es veu que portava unes terres a la vora de Can Nyau i, un dia que hi era, un altre del mateix art que a tot devia trobar el seu sis o as o bé el tindria de tema li va engaltar: “—Tu ets un pagès de temporada”. En tot cas, en Salvador li va fer de contesta: “—Mai més m'haureu de dir això” i, en efecte, heu de comptar que cap de les seves posteriors esllomades no va tenir a veure sinó amb el món de la pagesia. I ves per on que li havia d'anar prou bé dins aquest. Tant que, el 1926, ja comprava el Camp de Dalt; el 1934, una peça de terra de 3 mujades i 1 quarta, i, finalment i el 1944, el mas martinenc de Ca n'Iglésias.

El senyor Joan Vidal Bellavista, fill d'en Joanet Vidal Font, em diu que l'avi Salvador va ser afavorit de la sort i m'ho explica. Es veu que tenia un tros de terra —la senyora Anna pensa que es tractaria del Camp de Dalt— al costat mateix de la Cola i va passar que el senyor Roig va agafar por que arribés el dia que l'hi compressin i s'hi fessin pisos, atès que aleshores li haurien tancat la fàbrica per la pudor que escampava, i aquest temor el va acabar portant a demanar-ne la venda. En Salvador li va respondre que tenia dos nois i una noia i els havia de plantar a tots, o sigui que prou s'entendrien. I així va ser. Naturalment, el senyor Roig va pagar un preu en diner a l'avi, l'acordat al lligar tracte, i, segons el senyor Joan, hi hem d'afegir que li hauria fet de bo

Ca n'Iglésias, façana posterior

en l'adquisició d'un camp al Bon Pastor —la senyora Anna suposa que seria el de 3 mujades i 1 quarta—, així com en la de la propietat de Ca n'Iglésias. Que, ben escandallat, en Salvador va treure la rifa sense posar-hi, vaja. Això, a banda de la gran amistat que va néixer entre ell i l'industrial, perquè, podent-se dir que havien anat a tornajornals, ja sempre es varen apreciar d'allò més.

Em fa avinent la senyora Anna que l'avi va comprar a Ca n'Iglésias a la senyora Ramona Boada Casanovas l'any 44. Els Vidal, per això, ja hi eren i és que, segons informació facilitada a la meua font per l'oncle Vicenç, es veu que hi portaven deu anys, amb l'única interrupció de la col·lectivització quan la Guerra. Per cert, que la Postguerra va ser dura per a ells, sobretot a la primeria, en què l'herència de la col·lectivització va consistir a trobar malmenat tot. Això sí, ja se sap que els pagesos són gent sofrida i, com més mar, més vela, la família va proejar tant com va caldre fins que se'n va sortir.

Cada olleta vol la seva tapadoretta i, el 1953, en Joanet es va casar amb la Rosa Bellavista Sauleda, d'una família de pagesos del Coll, a Llinars; son pare, llavors, li va dar terra —la del Bon Pastor— i casa —aquella on encara s'està el senyor Joan— i... espavila't! En Lluís, pel seu cantó, es va casar amb la colomenca Tresina Reniu Farré (1922-2006) i es convertiria en l'home de la casa a la mort del pare, el 1955. Precisament, en Lluís va comprar el cavall de casa, "el Xato", amb part dels cèntims que els seus progenitors li havien donat per al viatge de noces. Era marró i el pare de la senyora Anna el tractava molt bé, com, d'altra banda i en tant que persona de bon sangro, feia amb tothom. L'altre cavall, "el Romero", animal del color que el seu nom indicava, era de l'oncle Jaume, que treballava unes altres terres de més a prop del Pont del Treball, passat l'escombraire que tenien per veí. En Jaume Pérez Riera, que així es deia, era l'home de la tia Pauleta, un pagès andreuenc que es va conèixer amb aquesta perquè es va llogar al mas. A mitjan anys seixanta, l'àvia Annita i els oncles Pauleta i Jaume varen tornar a la plaça de les Palmeres i a Ca n'Iglésias varen quedar en Lluís i la Tresina amb les noies

de tots dos, la Dolors i l'Annita (aquesta, la meua informadora).

No voldria deixar de fer un cop d'ull als orígens familiars de qui va ser la dona de Ca n'Iglésias, la Tresina Reniu Farré. Els colomencs Tomàs Reniu Galí i Teresa Rodrigos Vidal —ell, el xic dels nois mascles de Joan Reniu Casas (a) "en Toscano" i Rosa Galí Bigas, parella resident amb la fillada al número 6 del carrer de Dalt de la Ciutadella, i, ella, la gran de les noies de Josep Rodrigos Brugada (de Cal Gallego) i Caterina Vidal Bonet, parella resident amb aquestes al número 7 del carrer de Mas Fonollar— varen contraure matrimoni el 1869 i varen tenir per fills en Joan, la Magdalena i en Sebastià. Aquest últim va néixer el 1876 i, de molt jovenet, va perdre la mare, que va morir de part. Aleshores, va ser aferrat per uns seus oncles que no tenien descendència, la tia Dominga Rodrigos Vidal i l'home d'aquesta, en Marian Feliu Grau, que era pagès, de la família de Cal Xeric. Els tres s'estaven a la casa de número 2 de la colomenca travessia del Pedró. I es va donar la circumstància que, com que la família, que hi tenia vara alta, no va venir a bé amb el cop de cap que volia fer

En Lluís va comprar el cavall de casa, "el Xato", amb part dels cèntims que els seus progenitors li havien donat per al viatge de noces

amb una mossa de qui s'havia agradat, el xicot, contrariat, va decidir marxar a la Guerra de Cuba. Emperò en va tornar i va anar a casa dels oncles Marian i Dominga altra vegada. L'oncle va passar a millor vida el 1909 i, quan a quarantacinc anys d'edat va prendre estat, en Sebastià va continuar a ca la tia. Qui va fer posar el coll al jou a aquest va ser la Dolors Farré Oliveras (1892-1978), la segona de les noies de l'andreuenc Pelegrí Farré Busquets i la barcelonina Teresa Oliveras Julià, que, amb ella i les seves germanes, la Rosa, l'Antònia i l'Enrica, formaven la família de Can Pelegrí, la casa de número 3 de l'andreuca plaça de l'Estació.

A la travessia del Pedró, varen tenir en Sebastià i la Dolors els seus plançons: la Tresina (1922-2006), en Lluís (1924-1999) i en Vicenç (1927). I, quan la gran de les criatures, és a dir la qui seria la mare de la meua informadora i sa germana, tenia cinc anys, la família va passar riu per establir-se a Sant Andreu, al número 16 de la plaça Vella o d'Orfila. Durant aquesta primera etapa andreuca, l'avi Sebastià feia de pagès i jardiner, treballava a Can Serret i també per a les monges de Jesús-Maria al seu hort i jardí.

Ell era un home republicà, si bé no tenia res contra l'Església, com hi hauria ocasió de comprovar el 1936. I és

que, tal com em conta son fill Vicenç, aquell any va apurar els set calzes d'amargura amb la persecució religiosa desencadenada a partir del 19 de juliol. Així, d'una banda va rebre un cop molt fort quan va saber que havien passat els taps de mossèn Joan Casals, un vel de Déu el jardí del qual cuidava i per qui hauria fet moneda falsa de tan bo i afectuós com havia estat sempre tant amb ell com amb la família i, de fet, amb tothom (Josep Benet remarca al primer volum de les seves memòries l'absurditat que "aquella excel·lent persona, que precisament per la seva catalanitat i la seva actuació social havia estat castigat pel bisbe Irurita, morís ara pres com a feixista en una presó del Govern de la República"), i també el va traspalsar la notícia de l'assassinat de mossèn

Hi havia una masia, a Ca n'Iglésias, la nostra, que, al moment de la seva edificació —suposo que, com les veïnes, al segle XVI o XVII—, va ser aixecada en una sola planta i que, amb el temps, acabaria sent reconstruïda totalment

Manuel (Manuel Barguñó Morgades), que, una pasta d'agnus igualment, a més era gairebé del tot cec. I, de l'altra, va veure com els de la FAI requisaven la casa on s'estava amb la família al tenir esment que havia salvat mossèn Rodríguez —un capellà veí de casa que, en companyia d'ell i vestit amb roba de camperol i amb un càvec a la mà, va arribar a passar pel bell davant del Sindicat sense ser descobert—, això en uns dies en què, per exemple, va sentir com un grup de milicians comentaven amb aquella fredor i sense gota de sang a l'ull el nombre d'"escarbats negres" que havia mort cadascun d'ells. Total, que, amb un carro i un cavall que li varen deixar precisament el pares d'un altre sacerdot màrtir, va recollir el poc que va poder de les pertinences familiars i, vist com pintava, va resoldre tocar el trapau amb els seus al Montseny, a Mas Montserrat de Palautordera, on varen passar la Guerra. Per cert, que l'amable senyor Vicenç m'apunta que feia un any que era a Montserrat d'escolanet per mor de tenir una veu molt bonica, emperò la nova situació el va obligar a abandonar el monestir i deixar enrera les seves il·lusions, de manera que també això es va estroncar a resultes del fatídic trienni de 1936-1939. I, comptat i rebut, bon goig encara que cap dels de casa no acabés a Montcada...

Finida la Guerra, els Reniu varen tornar a Sant Andreu, no pas a la casa de la plaça de l'Església —els amos de la qual, tot i tractar-se d'uns manaies del bàndol vencedor,

varen tenir en ben poca consideració la seva condició de víctimes dels rojos i no els la varen voler arrendar de nou—, sinó al número 2 bis del carrer del Segre —on s'estarien fins al 1950, any en què, sense el pare, traspasat el 1944, es varen mudar al carrer de la Garona. La Tresina altra volta es va posar a servir al domicili d'un càrrec de Ca n'Alsina que es deia Francisco Vidal, feina que tot just havia començat a fer abans d'esclatar el conflicte. Les vides dels seus dos germans, en Lluís i en Vicenç, també es veien lligades a Sant Andreu i en això el que ja resultaria definitiu és que tots dos entressin a treballar a Can Fabra.

Més tard, la Tresina va passar a guanyar-se el sou en una parada de fruita i verdura del Mercat de Sant Andreu, lloc on també en tenien una els Vidal per vendre el producte de les seves suades. I en Lluís i en Vicenç, a banda d'anar a la fàbrica, varen treballar per als Vidal en feines del camp. O sigui, que la Tresina Reniu i en Lluís Vidal es coneixien i el cas és que a ella li ben feia gràcia aquell minyó. Tant que, quan de bon matí el sentia a passar amb el carro, cuitava a sortir de casa i fer-se-li trobadissa per anar plegats a plaça tot xerrant una estoneta. I bé prou que hi havia d'haver correspondència, perquè els dos fadrins es varen engrescar i es varen casar el 1954. Serien una parella que ni Josep i Maria.

En fi, que ha arribat el moment —i amb això acabarem— de donar la paraula a la meva informadora, la senyora Anna Vidal, que m'ha passat un molt interessant escrit fet de la seva mà on ens parla dels últims temps de Ca n'Iglésias, això és, aquells en què els Vidal Reniu eren la gent del mas:

«Em fa molta il·lusió que estigui fent un treball sobre les masies de Sant Martí.

»Durant vint-i-set anys de la meua vida, el Fondo de Sant Martí va ser el lloc on em vàreig estar. I en tinc tants, de records! Infantesa i joventut...

»Sant Martí de Provençals va ser durant segles un territori rural. Hi havia moltes cases de pagès i, a les seves terres, fèrtils i cuidades al màxim, es feien unes hortalisses molt bones i gustoses. Tant la terra com l'aigua que sortia dels pous eren font de qualitat, junt amb el treball feixuc que amos, masovers i treballadors hi posaven per obtenir uns molt bons fruits.

»Hi havia una masia, a Ca n'Iglésias, la nostra, que, al moment de la seva edificació —suposo que, com les veïnes, al segle XVI o XVII—, va ser aixecada en una sola planta i que, amb el temps, acabaria sent reconstruïda totalment. L'any 1900, va estar fet el nou mas, una casa ferma de dues plantes. A dalt, hi havia quatre habitacions molt grans, un servei de bany, una cuina-menjador i un rebost. A baix, tres habitacions, un bany, una cuina-menjador amb llar de foc

Ca n'Iglésias

(llar de foc que era un tresor de tan bé com tirava, a més de per fer uns menjars a la brasa boníssims) i la sala d'entrada, que era una estança molt gran.

»Quina senyora casa! De les que n'hi ha poques per aquests entorns. A més, era “a casa”!...

»Hi havia un estable per als cavalls que fèiem servir per treballar la terra, amb una pallissa per a tenir-hi l'ofals i palla. També es tractava d'un espai molt gran.

»Hi havia així mateix el celler, una saleta petitona on teníem unes poquetes bótes de vi bo que el pare feia quan disposàvem de prou raïm per omplir-ne alguna. Un vi, aquell, molt reconstituent i és que es feia de molt esperit, perquè era un petit tresor que es bevia molt pocs cops l'any.

»Finalment, hi havia un porxo on, anys més tard, posàvem el camió o els productes recol·lectats que havíem de portar a mercat per vendre'ls.

»A documentació familiar, consta que, el 1944, a finals d'agost, els avis Salvador Vidal Anglada i Anna Font Casanovas varen comprar a Ca n'Iglésias a donya Ramona Boada Casanovas, si bé ja hi havien de portar temps. Eren una família pagesa amb tres fills: en Lluís —mon pare—, la Pauleta i en Joanet. Gent molt treballadora i, alhora, d'una enorme bondat. Grans persones.

»Cuidaven les terres amb amor. I és d'aquesta manera com aconseguíen que s'hi fessin unes verdures en extrem polides, vistoses i de molt bon sabor. Allò sí que era ecològic! Segons persones que els coneixien de molts d'anys, de pagesos com els d'aquella família, tan treballadors i pulcres i que aconseguíessin uns fruits així de bons, ben pocs se'n trobaven.

»Quan, a mitjan anys seixanta, hi havia d'alcalde el senyor Porcioles, a la Ronda de Sant Martí s'havia establert gent que havia vingut a Barcelona a treballar a la Marítima, la Renfe o altres empreses i fàbriques i, així, assolir el seu objectiu de viure dignament. Eren persones que s'hi havien fet la caseta encara que el carrer no fos asfaltat i, al no disposar d'aigua corrent, els toqués proveir-se d'una font que hi havia, però ho tenien tot curiós i vivien en bona sintonia. Però, llavors, se'ls varen facilitar pisos on viure per treure'ls d'allà i fer-hi lloc per als milers de gitanos que, procedents de

diverses províncies i Portugal, varen ser aplegats a la Perona.

»A partir d'haver portat aquesta nova població, el carrer va ser asfaltat; s'hi va posar aigua corrent; les instal·lacions d'aigua, noves, així com les d'electricitat. O sigui, tot ben condicionat per viure-hi dignament.

»Però, amb els anys, allò es va convertir en un niu de brutícia, de rates... Quina pudor!

»Que quedí ben clar que hi havia allà una majoria de famílies molt normals, amb ganes de ser algú a la vida. Recordo en especial les de gitanos hongaresos, els membres de les quals —igual com les seves cases— feien prou patxoca i tot. Però, ¡ai!, n'hi havia d'altres que eren de mal viure i mal fer, que no tenien cap escrúpol per res ni per ningú.

A documentació familiar, consta que, el 1944, a finals d'agost, els avis Salvador Vidal Anglada i Anna Font Casanovas varen comprar a Ca n'Iglésias a donya Ramona Boada Casanovas, si bé ja hi havien de portar temps

»Existien màfies que traficaven amb drogues i armes, gent que et coaccionava fins al final. Un mal viure...

»La policia no en volia saber res. Els estaments, tampoc: ni l'Ajuntament ni ningú. Es tractava d'un problema molt gros. I nosaltres érem a sota mateix de tot allò. Era un viure sense viure. Sempre amb neguit...

»Aquella gent —parlo dels desaprensus, no dels qui hi havia que eren com cal— tot t'ho danyava. No podies sembrar ni plantar; tot just, recollir el poc que et deixaven viu. Feien baixar els “niños” (“pobrecitos, no saben lo que hacen, sólo están jugando”). I els més grans t'ho feien malbé amb totes les ganes. T'ho feien de dies i de nits. Et robaven per vendre ells.

»La casa, varen intentar cremar-la sent nosaltres a dins a la nit (una de les vegades, va explotar el camió dins el porxo). Ens hi varen entrar quan érem a mercat a vendre-hi el que compràvem a Mercabarna i el poquet que et deixaven viu: se'ns en varen endur tot el que varen voler i varen destruir fins que se'n varen atipar. Si deies a la policia el que passava, se't contestava que ells no vindrien pas, que era un gran problema i no hi podien fer res... que ens prenguéssim la justícia pel nostre compte, els “escalivéssim” i “féssim desaparèixer”... Quina justícia més injusta! Nosaltres, persones amb ganes de viure tranquil·lament, sense violències ni

Ca n'Iglésies, enrunada (1984)

causar mal al pròxim, havíem de fer tal cosa? Déu nos en guard, de fer mal a ningú!... Quines terribles vivències! Quins negres records!

» Això sí: d'entomar trets d'escopeta i pedrades llançades amb mandrons d'allò més potents, tant com en vulguis. Rebiem de valent. Tu diràs, ells eren a dalt i, nosaltres, al peu mateix del terraplè que llindava...

» Teníem gossos. Doncs els mataven amb verí o a trets d'escopeta. Un dia, mentre la família era al dispensari perquè, al pare, li havien encertat amb una pedrota al cap, tres joves d'uns vint i tants anys d'aquest sector dolent de la població de la Perona anaven per entrar a casa, on em trobava jo sola. Em varen deixar anar que, el que passaria allà, Déu em guardés d'atrevir-me a dir-ho. I jo no sé d'on les vàreig treure, però el fet és que vàreig tenir prou forces per a tancar una porta, la de la portalada, que pesava una barbaritat.

» I així era viure a casa un dia i un altre, un any i un altre... fins que al pare li varen dir el Tío tal i el Tío tal altre que o ens n'anàvem o... en sortiríem en caixa de fusta. I no ho deien per broma, no...

» Nosaltres mai no anàvem amb mala fe ni buscàvem l'enfrontament amb ningú. Érem gent civilitzada. Érem a casa. Teníem la nostra vida, que girava entorn del treball d'aquelles estimades terres, unes fèrtils terres de sempre cuidades amb atenció... i que, impotents, ara ens vàiem impeditos de poder cultivar.

» La família, tant els avis com els pares i també la meva germana i jo mateixa, tots havíem suat i viscut la pagesia. Havíem estat en comunió amb aquella terra i aquella aigua. Havíem aconseguit obtenir-ne aquelles verdures tan bones i apreciades, amb les quals ens havíem vingut guanyant la vida... i que ara havíem de suplir amb gènere de Mercabarna.

» Els meus varen ser uns molt bons agricultors. Que portaven ben a dins l'amor per la terra, per poder produir i proveir de tan excel·lents productes del camp: tomàquets, cols, bledes, enciams, patates, mongetes, bròquils... verdures i hortalisses d'aquelles que ja no n'hi ha. Un bé de Déu. I, com poso més amunt, allò sí que era ecològic. I amb una presència. Amb un gust tan bo. Quins records els d'aquells temps!

» Aquell treball tan polit i ben fet. Aquell producte de l'esforç. Ja dic, quins records més bons! Bons perquè es tractava de conrear per obtenir uns fruits que poder menjar i dels quals poder viure i, això, gràcies al treball de les teves mans.

» I, en canvi, que dolentes aquelles altres vivències! I com ens varen marcar! No s'entén com hi pot haver persones que, en comptes de respectar-la i fins fer-la fàcil, s'estimin

més trepitjar-te la vida. Però, repeteixo, no eren aquestes, ni de bon tros, la major part de les que s'estaven a la Perona. Ans al contrari, a molts dels seus conveïns els sabia greu que gent d'allà es portés d'una manera semblant.

» La qüestió, per això, és que vivíem sempre amb l'ai al cor. Així que, a l'últim, ens vàrem veure empesos a deixar-ho tot.

» Era pel març de 1984. Perquè no se'ns hi fiqués aquell personal, vàrem fer tirar a terra la masia per Enderrocs Martínez. I el pou, que tenia un cabal d'aigua que havia permès que amb ella fossin regades les terres de diverses pagesies del voltant, a banda de tractar-se d'una aigua boníssima, es va tapar amb les runes de la casa no fos cas que hi caigués ningú, cosa, aquesta, que hauria estat tràgica. Tot plegat, causa d'una enorme depressió per al pare...

» Així va ser el final d'una masia, crec que una de les més famoses i amb més arrelament de Sant Martí de Provençals. Però el pare deia: "—Almenys, som vius..."

» I, precisament, voldria acabar amb un parell de coses que aquest explicava i que em penso que li agradarà conèixer. L'una és que es veu que, durant la invasió napoleònica, a Sant Martí hi va haver molta matança de gavatxos o francesos i hi havia masies i camins que tenien moltes fosses en canal d'aquells morts. I, l'altra, relativa a la mateixa època, que Josep Bonaparte, el germà de Napoleó, es va estatjar a Can Riera. Això últim es pot entendre si es té en compte que les masies de Sant Martí, ben considerades per la burgesia catalana, eren cases amb tradició i de bon estar-s'hi. Bon lloc, Sant Martí i, la seva gent, gent ferma!

» Al pare li hauria agradat poder fer la història de la família. Que content que hauria estat de conèixer-lo a vostè!... Ell i també l'oncle li haurien sabut contestar tot el que els hagués demanat, mentre que tant la meva germana com jo ens limitàvem a anar a estudiar a les Dominiques de Sant Andreu i no paràvem atenció en res més.

» Li desitjo de tot cor el millor. Una abraçada!

» [Signat:] Anna Vidal Reniu. » ❖❖❖

Mercedes Nieto de Sangenís

LA PRIMERA REPÚBLICA EN BARCELONA

Fragment del llibre "La primera República en Barcelona" (Universidad de Barcelona, 1974) on es parla del tractament que la premsa va donar a la proclamació de la república.

El día 11 de febrero de 1873, el rey Amadeo de Saboya, dándose cuenta de que le era imposible seguir abriendo camino a su difícil papel como rey constitucional de los españoles —hasta tal punto habían llegado los acontecimientos— presenta su renuncia a las Cortes. El motivo o causa próxima de la crisis, la encontró el Rey en la llamada “cuestión de los artilleros”. Es entonces cuando las Cortes —en quienes el Rey al dimitir, había depositado todos sus poderes—, no viendo otra solución viable con que resolver el grave problema que su marcha planteaba, reuniendo en una sola Cámara sus dos Cuerpos consultivos, el Congreso y el Senado, **(1)** aceptaron por 256 votos contra 32 la proposición del diputado Sr. Pi y Margall, estableciendo la República y asumiendo la Asamblea los poderes.

No debemos olvidar, para enjuiciar los hechos posteriores, esta forma singular de proclamarse la República en España.

En primer lugar, la forma republicana, régimen democrático y popular por excelencia, no había nacido del fervor de las masas, sino que había sido proclamada por unas Cortes. Dice Pi y Margall: “solución nacional, el establecimiento de la República no significó una verdadera transformación, una revolución; fue más una transacción que no podía menos que debilitarla”. **(2)** Si a esto añadimos que, paradójicamente las Cortes que votaron la República eran de mayoría monárquica, se comprenderá fácilmente que esta transacción entre radicales y republicanos era fruto más de las circunstancias, ante la imposibilidad de otra solución, que de un convencimiento general en las mismas Cortes que la trajeron, de que la República era la forma de gobierno más idónea para España en aquellos momentos. **(3)** Esta situación “de necesidad” comprometía a los “viejos republicanos”, quienes lejos de ser los dueños absolutos de la nueva situación y de poder por lo tanto implantar repentinamente su programa político, debían obrar con mucho tiento sin precipitar ni forzar los acontecimientos,

si querían que la naciente República llegara a su mayoría de edad.

Del avenimiento entre radicales y republicanos, salió pues la República, pero por esta razón resultó también una república indefinida, innominada, que no satisfacía en manera alguna a buena parte del sector republicano para el que aquella o era federal o no era tal. Escribe Pi y Margall: “¿Qué República era la proclamada? Ni la federal ni la unitaria. Había mediado acuerdo entre los antiguos y modernos republicanos y habían convenido en dejar a unas Cortes Constituyentes la definición y la organización de la nueva forma de gobierno”. Y añade: “La Federación de abajo arriba era desde entonces imposible: no cabía sino la que determinasen, en el caso de adoptarla, las futuras Cortes. **(4)** Efectivamente, desde el momento de su nacimiento, la República se veía interceptada por una mayoría radical que la incapacitaba para seguir su normal desarrollo. Verdad es que la República vino con una faclidad y suavidad como jamás hubieran podido pensar los republicanos, pero no lo es menos que por ello deberían pagar un precio muy alto: incluir en ella a los enemigos de la vispera. Ello obligaba —son palabras del propio Pi— a la ficción de armonizar lo inarmonizable y muy pronto se haría presente la inviabilidad de tal situación.

La noticia del cambio de régimen votado en Madrid, se recibió pronto en provincias. En Barcelona se conoció en las primeras horas del día 12. Para celebrar el acontecimiento se decretaron tres días de festejos, se iluminaron las Casas Consistoriales —donde se izó la bandera federal de Cataluña— y principales edificios públicos; y bandas de música recorrieron las calles de la ciudad.

Todos los periódicos locales, desde el más conservador al más liberal, recogen la noticia del cambio de régimen, que no por esperada, dejó de causar sorpresa, especialmente por la forma en que se produjo.

En efecto, a pesar de que la prensa de los últimos días, haciéndose eco de la crisis gubernamental, aseguraba como inminente la marcha del Rey, la cual era esperada en los sectores republicanos de la ciudad, ya que daba una posibilidad a su régimen político, nunca creyeron que su sueño se iba a realizar con la rapidez y calma con que se llevó a cabo.

El llibre és la publicació de la tesina de Mercedes Nieto.

La sorpresa dio paso inmediatamente al júbilo. Hemos recogido, por parecernos muy significativas, las palabras de bienvenida con que saludan el advenimiento de la República dos de los periódicos republicanos de la ciudad: *La Independencia* (diario) y *La Campana de Gracia* (semanario “satírico, republicano y anticlerical”). Dice *La Independencia*:

“Ha llegado el momento de que la Revolución de Septiembre cumpla su destino...! Ha llegado el momento de que sin sangre, sin disturbios, sin vejámenes para el país, se establezca el fin de la forma de gobierno de nuestro siglo... Cualquiera otra solución que no sea la República democrática federal es un crimen de lesa nación. La República democrática federal es la armonía entre todas las gentes honradas: no es la solución de un partido exclusivista. Sus defensores de ayer la han querido siempre y hoy la quieren para todos los españoles.

La República es el orden y a la República debemos ir.”

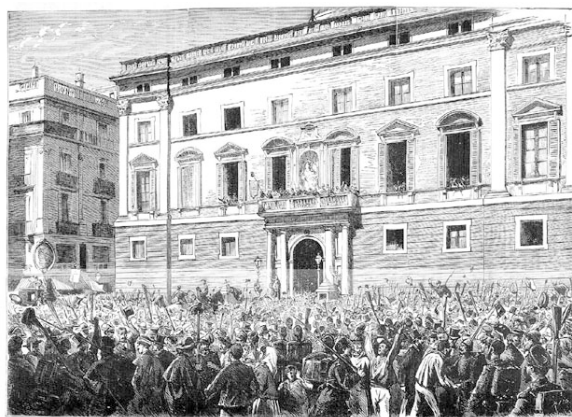
Por su parte, escribe *La Campana de Gracia*:

“¡Viva la República democrática federal!

Ja la tenim! Ja la tenim, ciutadans! Lo trono s'ha ensorrat per sempre a Espanya. Ja no hi aura altre rei que el poble ni mes forma de govern que la justa, la santa y noble República federal. La República es la pau. No més guerres, desastres ni extermini: dels reis s'ha acabat lo cruel domini.”

Sin embargo, dentro de esta común expresión de júbilo en el sector republicano, se observan desde este primer momento dos corrientes bien definidas. Una, la de aquellos republicanos que conscientes del trascendental paso que se ha dado para el futuro de la nación y de las condiciones que lo han hecho posible, afirman la necesidad de obrar con calma y serenidad y de común acuerdo con el Gobierno de Madrid si se quiere mantener lo que con calma y serenidad ha sido instaurado, tal era la mentalidad de los hombres que formaban el Círculo Republicano Democrático Federal de Barcelona, compuesto en su mayoría por elementos del sector liberal burgués; (5) otra, la de aquellos republicanos que con su impaciente e irreflexiva actitud —querían implantar inmediatamente, al precio que fuera, la forma federal— habrán de originar grandes conflictos al Gobierno de la nación, poniendo en continuo peligro a la naciente república y forzando como veremos, con su actitud, su definitivo desliz hacia la derecha. Estos eran los republicanos del centro “El Estado Catalán”, también llamado “Club de los Federalistas”. A este grupo le califica Vicens de “federalists arrauxats” y afirma de ellos que estaban dispuestos a forzar las cosas y a enfrentarse a Madrid con hechos consumados. (6)

La cordura y buen sentido de los republicanos miembros del Comité democrático federal, se manifiesta desde el primer

FOTOGRAFIA.—Proclamación de la república en la plaza de San Jaume en la mañana del 21 de febrero.

momento en un llamamiento general apelando a la unión y sensatez de los barceloneses en tan graves momentos:

“Hemos sido dignos de la República y la República se ha establecido ya. Hoy por primera vez en la historia, nuestra nación, tan desgarrada por las monarquías se levanta soberana de sus destinos y se dispone a ser definitivamente libre y a vivir eternamente con honra... Sin vaivenes dolorosos, sin sangrientas sacudidas, sin violencias repugnantes, por medio de la paz y de la concordia se ha abierto paso la fórmula del derecho... Este Comité no se dirige ya tan solo a los antiguos republicanos —la mayoría de habitantes de la ilustrada Barcelona—, a todos los barceloneses habla con el mismo acento, porque desde este instante a todos los considera dignos de la altísima honra de ser dueños de su soberanía y de contribuir con abnegación sincera al afianzamiento de la democracia republicana federal. Nuestra antigua bandera ya no es nuestra exclusivamente: ... hoy la elevamos con segura mano y conciencia satisfecha sobre el templo de la luz y del derecho: y dentro de este templo caben todos los españoles honrados...”. (7)

Estos buenos deseos de una parte de los republicanos, van a verse muy pronto truncados por la actitud precipitada e “intransigente” de los republicanos de la izquierda, a quienes antes aludíamos. Para estos hombres, que tenían su Centro en el núm. 6 de la calle del Pino y contaban en 1869, año de su fundación, con unos doscientos asociados, de los cuales era presidente Valentín Almirall, la forma en que se había proclamado la República, de común acuerdo con los radicales y momentáneamente sin concesiones federales de ninguna clase, estaba muy lejos de complacer sus extremistas aspiraciones. Por ello, sus miembros, no dejarán perder ocasión para derivar los acontecimientos hacia la proclamación del Estado Catalán, perturbando continuamente el orden ciudadano con sus violencias y estridencias. A sus ideas federales exaltadas, unían los republicanos de “Estado Catalán”, un feroz anticlericalismo, con el cual parecían teñir todos sus actos públicos. “L'hostilitat a la religió o potser mes concretament als clergues, era l'obsesió de moment.

A vegades arriba a semblar que era això tot el programa federal”. **(7 Bis)**

La actitud hostil de las clases acomodadas y burguesas de la ciudad, de ideología monárquica y conservadora, hacia la República, venía marcada principalmente por el programa social que aquella traía consigo; éste era en cambio, lógicamente, lo que más adeptos le había granjeado en el sector popular donde, en esa forma simplista de considerar las cosas que tiene el pueblo, se veía a la República como la panacea que solucionaría todos sus problemas. **(8)** En este sentido, Mañé y Flaquer, director del Diario de Barcelona y portavoz oficial de aquel sector barcelonés, afirmaría en su juicio “a posteriori” de la experiencia republicana en nuestro país, refiriéndose a los medios de que se valieron los republicanos para atrarse partidarios: “(En cuanto a reformas políticas y económicas), no existía marcada diferencia entre los dos bandos que se disputaban el goce del poder... la puja de los reclutadores republicanos se hacía pues en el terreno social... a los inquilinos, se les prometía la propiedad de los cuartos alquilados, a los arrendatarios, a los aparceros y a los “rabassers” la propiedad de las tierras que cultivaban, a los jornaleros labriegos el reparto de las tierras de labor, a los

La Federación, órgano periodístico de la A.I.T., que se publicaba semanalmente en Barcelona por aquellas fechas, afirma rotundamente, que la República ha sido votada por los burgueses por miedo a la Internacional y que con ella intentan engañar al proletariado

jornaleros de la industria lo que se llamaba la propiedad de los instrumentos de trabajo”. **(9)** Toda esta serie de ventajas, como fácilmente se adivinará, no eran más que promesas de las que se nutrían algunas propagandas extremistas que las presentaban como consecuencias necesarias de la instauración del régimen republicano, pero que jamás figuraron en ninguno de los programas oficiales del partido, que se limitaban a pedir la supresión de las quintas y el impuesto de consumos. Con todo, es innegable, que la burguesía acomodada no sentía simpatía alguna por el reformismo democrático que traía consigo la nueva forma de Gobierno y no se

esforzó en ocultarlo. Muy pronto, la actitud de reserva y expectación que observó en un principio, dejó paso a una hostilidad abierta y manifiesta. Refiriéndose a este hecho ha escrito Antonio Jutglar en su obra sobre los burgueses catalanes: “La gran burguesía catalana ben aviat passaria a definir-se a favor d’una solució que tornés a deixar —com abans del setembre de 1868— les coses en el “lloc que els pertoca”, tot i fent les necessaries concessions convencionals a l’esprit de l’època. En aquest sentit, doncs, no es exagerat d’afirmar el paper primordial desenvolupat per la burguesia de Catalunya en la Restauració dels Borbons”. **(10)**

No obstante es justo decir que, a pesar de esta actitud de reserva primero y de temor después que manifestó el sector conservador, en los primeros momentos, éste se sintió en gran parte tranquilizado por la manera de presentarse la nueva forma de gobierno. Al examinar la prensa republicana relativa al cambio de régimen, se advierte un deseo vivísimo, por parte del Gobierno, de equiparar la República con el orden, la paz y la justicia y de resaltar su instauración como modelo de calma, serenidad y concordia. **(11)** La República debía ser la salvación para nuestra maltrecha y deprimida nación. Si bien este halagüeño porvenir, no hizo desaparecer la mirada expectante del sector monárquico, sí consiguió al menos evitar el pánico y confusión que de otra manera se hubiera producido en las clases elevadas de la ciudad. **(12)** Indicio de esta relativa calma es el hecho de que los fondos bancarios catalanes no experimentaron por estas fechas ningún descenso.

En el extremo opuesto, estaban los elementos de la Federación Regional de la A.I.T. que ya hemos visto empezaban a ser muy numerosos en el sector obrero barcelonés. Éstos, dentro del sentir general de sus compañeros del resto de España reciben la noticia con alegría, pero sólo tanto en cuanto significaba “el último baluarte de la burguesía... un paso que, sin embargo, era necesario superar”. **(13)** *La Federación*, órgano periodístico de la A.I.T., que se publicaba semanalmente en Barcelona por aquellas fechas, afirma rotundamente, que la República ha sido votada por los burgueses por miedo a la Internacional y que con ella intentan engañar al proletariado, presentándole

su programa de reivindicaciones sociales (jurados mixtos, reformas de horario, mayores salarios...) que en el fondo no son más que una trampa, un engaño, para que el obrero continúe en su situación de esclavitud y dependencia del patrono". **(14)** La solución al problema obrero, afirman los internacionalistas, no puede llevarse a cabo desde el interior del actual régimen burgués: ha de ser obra de los propios proletarios. Esa importancia relativa y secundaria que la Internacional dio al cambio político de nuestro país, nos lo demuestra el que las Actas de la A.I.T. ni siquiera registren los acontecimientos de febrero de 1873. **(15)**

Aunque desde un principio, queda pues muy clara la diferencia que existe entre los republicanos federales y los internacionalistas, el hecho de que aquel fuera el único partido que dentro del régimen tenía un avanzado programa de reformas sociales, figurando entre las políticas algunas tan populares como la autonomía del Municipio y la disolución del Ejército permanente, contribuía a que para muchos de los obreros catalanes ambas doctrinas se confundieran. Habría de pasar bastante tiempo para que la distancia entre una y otra fuera advertida por la masa popular. Afirma el profesor Seco en este sentido: "El empeño puesto por los republicanos en asimilarse a las masas internacionalistas para sus propios fines, tarda mucho en ceder a la realidad del fracaso". **(16)** De esta manera se explica que hombres de filiación política federalista tan clara y extrema como Baldomero Lostau, obrero tejedor de Sants, Pablo Alsina y José Roca y Galés, asimismo procedentes del campo obrero, se afilien a la Federación Regional.

Estos federales internacionalistas, llamados por Vicens "mesiánicos", tenían por modelo la "Comuna" de París y en su programa, encaminado a establecer una república federal social, figuraban el levantamiento armado del pueblo, la destrucción del ejército, la autonomía municipal y la eliminación de la burguesía como fuerza económica.

Sin embargo, para estos mismos hombres, tan ligados a las ideas reformistas y federales, el apoliticismo que les exige la Internacional, norma básica de su doctrina, resulta incomprensible. De aquí el arraigo del societarismo entre la masa obrera catalana. **(17)**

Todo ello no será obstáculo, sin embargo, para que internacionalistas y federalistas aparezcan unidos, siempre que las circunstancias así lo exijan para el logro de sus fines. Corroborando esta afirmación, miembros de ambos grupos aparecen juntos en la manifestación obrera que tuvo lugar el día 13 de febrero a las dos de la tarde en la Plaza de Cataluña, a la que asistió también un nutrido grupo de mujeres, **(18)** para pedir mejoras laborales, la abolición de las quintas y la disolución del actual municipio. Los manifestantes terminaron con vivas a la República Democrática Federal y también a la Asociación Internacional de Trabajadores.

NOTAS

(1) Esto era ilegal según el art. n.º 47 de la Constitución vigente.

(2) Véase PI Y MARGALL, Fco. y PI ARSUAGA, Fco.: *Historia de España del siglo XIX*, Barna, 1902, vol. V, pág. 59.

(3) HENNESY: *La República Federal en España*, Madrid 1967, pág. 175 y sigte.

(4) PI Y MARGALL, Fco.: *La República de 1873*, Madrid 1874, pág. 13.

(5) El Directorio del Partido lo formaban Demetrio Arabio Torre, Jerónimo Guillerat y Antonio Trulls. El día 10 de febrero, junto con las autoridades ciudadanas habían enviado un telegrama al Gobierno acatando de antemano las decisiones que tomasen las Cortes.

(6) VICENS VIVES, J.: *Industrials i polítics*, Barna. 1958, pág. 280.

(7) Véase el texto del artículo completo en el "Diario de Barcelona", 12 de febrero de 1873.

(7Bis) Melcior FONT: "El club dels federalistes", artículo aparecido en *Revista de Catalunya*, vol. IV Enero-junio 1926, pág. 393.

(8) JUTGLAR, A.: *Federalismo y Revolución*, Barna. 1966, págs. 157-158.

(9) MAÑÉ Y FLAQUER, J.: *Viaje alrededor de la República*, pág. 6.

(10) JUTGLAR, A.: *Els burgesos catalans*, Barna. 1966, págs. 140 i sigte.

(11) Véase el texto de la Circular del Ministro de la Gobernación a los gobernadores de provincias, aparecida en la Gaceta Oficial el día 14 de febrero y reproducida en el apéndice n.º 4.

(12) Véase el artículo de MAÑÉ Y FLAQUER: "La República en España", aparecido en el *Diario de Barcelona*, día 12 de febrero de 1873.

(13) Véase LORENZO, Anselmo: *El proletariado militante*, Barna. 1901, vol. II, págs. 122-126.

(14) *La Federación*, día 8 de marzo de 1873.

(15) SECO SERRANO, C.: *Acotaciones documentales para el estudio de la Internacional en España (1870-1874)*, Barna. 1969. Pág. XXXV.

(16) SECO SERRANO, C., *ob. cit.* Pág. XXXIV.

(17) El societarismo catalán tenía sus líderes en Baldomero Lostau, Pablo Alsina y José Roca y Galés. Sobre este tema véase: TERMES, J.: *El movimiento obrero en España*, Barna. 1965, págs. 115 y sigtes.

(18) El número de asistentes a la manifestación varía según las fuentes utilizadas: GONZÁLEZ SUGRAÑES en su obra *La República en Barcelona*, Barna. 1903, da la cifra de 10.000, *La Federación* (15 de febrero) la de 30.000; el *Almanaque del Diario de Barcelona* para el año 1874 tan sólo 5.000. ❖❖❖

David Marín

LA GRAN VIA DE LES CORTS CATALANES AL DISTRICTE DE SANT MARTÍ

Reproduïm els primers capítols del llibre "La Gran Via al districte de Sant Martí. Història d'una gran transformació" (Ajuntament de Barcelona, 2007) publicat amb motiu de la finalització de les obres de semicobertura de la Gran Via entre el carrer de Bilbao i el barri de La Pau.

SANT MARTÍ RURAL

La Gran Via és una via recent. Ildefons Cerdà la va dibuixar fins a tocar el Besòs, però el tram que ens ocupa, el de Sant Martí, entre les Glòries i el riu, no es va convertir en una realitat d'asfalt fins al 1970: calia una autopista ràpida d'entrada i sortida de la ciutat, una connexió entre les platges del Maresme i la ciutat, entre els empleats del *desarrollismo* i el 600 i el cap de setmana.

Abans hi havia hortes i camps i la funció de la Gran Via la feien altres camins que travessaven el pla de Barcelona pel vell municipi de Sant Martí de Provençals seguint l'orografia natural dels terrenys i el curs d'alguna sèquia. L'empremta d'aquells camins no ha quedat enterrada sota el nou urbanisme. El carrer de Pere IV, una irregularitat consentida dins l'Eixample de Cerdà, o el carrer del Clot i de la Sagrera (la carretera de Ribes), al voltant de la qual van créixer uns primers nuclis de població, són membres de ple dret del nomenclàtor de la ciutat del segle XXI. El carrer de Marià Aguiló, avui un carreró de vianants amb encant, ple de botigues, que convida a fer-hi passejades les tardes d'estiu i que s'omple de llums de Nadal a l'hivern, segueix la traça del camí que unia l'antic veïnat del Taulat amb el del Clot al voltant del qual va créixer durant el segle XIX el Poblenou, seguint una alineació diferent de la de l'Eixample de Cerdà que molts anys després continua donant alguns maldecaps als planificadors de la ciutat.

És clar que durant el segle XI ningú anomenava aquestes vies Pere IV o carretera de Ribes. Tenien altres noms, recollits per Joan Morera el 1918 a les seves *Notes per a la*

història de Sant Martí de Provençals (inèdit, Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí): la Via Romana entrava des del Vallès fins a Barcelona passant pel coll de Montcada i els camps de conreu de Sant Martí. Per entendre'ns: era l'avinguda Meridiana de l'època.

La Via Francisca sortia segurament de l'antiga Via Romana un cop superat el coll de Montcada, però no baixava cap a Sant Martí, sinó que seguia pel coll de Finestrelles i travessava el territori del pla de Barcelona en direcció paral·lela al mar i a les muntanyes, deixant la ciutat a baix. Aquesta espècie de variant que evitava entrar a Barcelona seguia més o menys el que avui continua com a primer cinturó i travessera de Gràcia fins a les Corts.

La Via Molinera era l'altre gran eix dels camps de Sant Martí de Provençals. Seguia el curs del rec Comtal, que abastia amb aigua del Besòs la Barcelona medieval i els camps de fora de les muralles. La Via Molinera servia per comunicar els molins que hi havia al llarg del recorregut del rec.

La Via Marina connectava l'antiga Via Romana cap al litoral i es dirigia paral·lela al mar fins a la parròquia de Santa Eulàlia del Camp, a l'entrada de Barcelona.

Un cinquè eix comunicava el pla de Barcelona amb Horta travessant la Via Francisca, el Guinardó i el puig del Cogoll, a Collserola, per connectar amb la Via Romana del Vallès.

Actualment les càmeres del servei de trànsit segueixen de prop l'estat de les vies i rondes més importants de la ciutat i ajuden a intervenir ràpidament davant de qualsevol incidència. Però en aquell temps els viatgers s'havien de conformar amb altres mètodes més rudimentaris. Una construcció militar situada al terme de Sant Martí de Provençals era la fortalesa que vigilava la Via Francisca i la Via Marina, i no precisament per controlar l'excés de velocitat, sinó altres perills més immediats. La fortalesa l'anomenaven *oppido* el 995 i *fortitudine* el 1087 i defensava també la petita agrupació de cases que hi havia a l'entorn de la Sagrera.

David Marín, periodista. Escriu a *El Punt Avui* i és autor de novel·la negra. Ha participat en el recull de relats "Assassins de Ponent", de l'editorial vernedencal *Llibres del Delicte*.

Imatge antiga de l'església de Sant Martí de Provençals

En altres punts del municipi de Sant Martí de Provençals hi havia altres torres per a la defensa particular d'algunes masies durant el segle XI. Joan Morera cita la de la Torre Blanca de Provençals i una altra a la partida anomenada Parets Primes.

No n'hi havia per a menys. D'invasions, n'hi ha hagut moltes, i Sant Martí de Provençals ha estat un dels punts preferits per assetjar la capital catalana. Els àrabs van remuntar el riu Besòs i les forces de Napoleó es van instal·lar als entorns de les masies de Sant Martí abans de prendre la ciutat.

Els camins han estat sempre importants en la història de Sant Martí. Camins per on passava el comerç, camins que es dedicaven a l'agricultura, camins de ferro per on passaven

Els camins han estat sempre importants en la història de Sant Martí. Camins per on passava el comerç, camins que es dedicaven a l'agricultura, camins de ferro per on passaven els trens i la industrialització o autopistes que cal domesticar o enterrar

els trens i la industrialització o autopistes que cal domesticar o enterrar, o les dues coses alhora. Fins i tot el nom d'aquest territori fa referència a camins. La denominació prové de l'edificació d'una petita capella en honor de Sant Martí de Tours, patró de les cavalleries, cap al segle X. La seva successora, que és l'actual església de Sant Martí, restauració de la que hi havia des del segle XV, té a la porta unes ferradures: el símbol d'aquest sant benefactor dels viatgers.

L'església de Sant Martí, la rectoria i les tres masies que l'acompanyen formen un conjunt rural totalment sorprenent, una de les estampes amb més contrast que es poden trobar avui a la ciutat: en un dels costats del Pont del Treball, batejat d'aquesta manera perquè era el que feien servir per anar des de la Sagrera fins a les fàbriques tèxtils de Sant Martí, i al darrere d'aquestes construccions rurals hi ha els enormes blocs de pisos del barri de Sant Martí de Provençals.

«Recorda que el temps passa camí de l'eternitat», diu el rellotge de sol de la rectoria, i ho continuarà dient als viatgers futurs del TGV que vulguin fer un tomb pels voltants de l'estació en la Barcelona del futur, recordant els orígens de la modernitat de la ciutat.

El nom de «Provençals»: el pasturatge roman o la llegenda de Na Dolça de Provença

La segona part del topònim Sant Martí de Provençals prové també del segle X. La primera constància escrita del nom «provençals» es troba en un pergami de l'any 989 que descriu el que avui en diríem una transacció immobiliària entre l'abadessa del monestir de Sant Pere de les Puelles, Bonafília, i uns propietaris del terme de *Provincialis*. Un any després, el nom tornava a aparèixer en la compravenda d'una casa de pagès. La venedora es deia Laurencia i els compradors eren els esposos Vives i Ermovigia, que així esdevenien propietaris d'un mas amb terres de vinya en el terme de Provençals, tal com recollia el 1918 Joan Morera després d'haver remenat a consciència diversos pergamins de la Corona d'Aragó.

«Provincialis» és la denominació que els romans donaven als territoris que envoltaven les seves colònies i que feien servir per subministrar aliments a la ciutat: «agris provincialis», és a dir, els camps de la província (José Àngel Borlán, «La Verneda o Sant Martí de Provençals», *El Pla de Barcelona i la seva història*, Barcelona, La Magrana, 1984).

Els camps provincials eren terrenys per al pasturatge públic, i l'evolució del nom va fer que al costat Besòs de la ciutat el territori prengué el nom de «Provençals», i el del sector Llobregat, el de «Provençana» (Joan Morera). I així, doncs, va continuar augmentant gràcies a la proximitat amb Barcelona, a l'emmurallament d'una ciutat que creixia en habitants i en necessitats però sempre encerclada dins de les seves muralles i, sobretot, a l'abundància d'aigua gràcies al rec Comtal i la resta de sistema de sèquies que el travessaven. Aquests mateixos elements són els que van afavorir la instal·lació de les primeres plantes d'indianes a finals del segle XVIII i la impressionant industrialització del segle XIX, en la seva immensa majoria indústries tèxtils (ram de l'aigua).

També n'hi ha que han donat una explicació més romàntica i fantasiosa al terme «Provençals»; menys realista que la dels camps de pastures però una mica més suggestiva. Víctor Balaguer recull la llegenda de Na Dolça Provença, que havia de casar-se amb Ramon Berenguer III. El

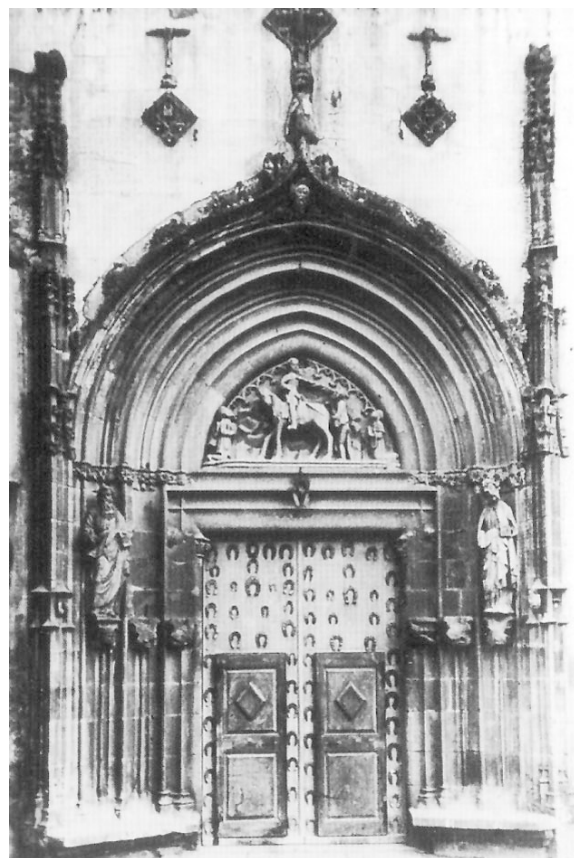
Portal de l'església de Sant Martí de Provençals, amb singulars marques de ferradures de cavall, a la part superior i als laterals

comte de Barcelona va donar als cavallers que acompanyaven la princesa uns terrenys al costat de la ciutat. Entre els cavallers hi havia un trobador molt ben plantat que tenia enamorada la princesa. Quan el festeig nocturn dels dos amants va ser descobert, Ramon Berenguer va fer matar el trobador i va fer servir el seu cor en un àpat. El cor de la princesa gairebé tampoc no va poder resistir la venjança del marit enganyat.

Altres explicacions que s'han donat al llarg de la història com a origen del nom és que era el punt de partida dels barcelonins que anaven camí cap a la Provença i altres territoris de França, i també n'hi ha que atribueixen el terme a l'establiment d'un poblat d'immigrants procedent de les terres de la Provença a les terres de Sant Martí que va arrelar durant el segle X.

MEMÒRIA VIVA

«Tot eren camps. I de totes aquestes masies i del territori que l'envoltaven en deien el Fondo de Sant Martí». El passat rural de Sant Martí no és gens remot. És ben fresc en la memòria personal d'Antonieta Guasch, que va passar els primers vint anys de la seva vida a la masia de Ca l'Arnó, una de les poques que s'han mantingut dempeus després de la gran transformació d'asfalt i ciment que va viure el territori martinenc durant la segona part del segle XX. «Recordo que els diumenges hi pujàvem en tartana i ens portaven pels camins fins al Camp de la Bota a banyar-nos amb tota la joventut», explica Antonieta Guasch. Els de Can Minyó, els de Can Canals, Can Pinyoni, els de la fàbrica Can Riera, els de

D'altres van marxar cap a altres zones de Barcelona o de l'àrea metropolitana. El camp, l'horta, tot allò que havia caracteritzat Sant Martí fins a la industrialització, desapareixia definitivament amb la urbanització dels nous polígons residencials.

Margarida Cruixens Colom és un altre testimoni d'aquell Sant Martí rural que no fa tant estenia els seus camps i les seves masies en els terrenys que ara travessa la Gran Via. Va viure a Can Cadena i a Can Riera: «Vivíem al camp i fèiem vida a la Sagrera, per comprar, per anar de passeig, per a tot. Era on anava al col·legi, i després, a treballar a Can Riera.» La llegenda diu que l'església es va aixecar sobre una altra església anterior, destruïda.

«Per divertir-nos, anàvem al cinema de la Barraca de la Sagrera, que llavors es deia Imperial, o bé a Sant Andreu, i algunes vegades al centre de Barcelona. El tramvia l'havíem d'agafar a la Sagrera. Era el 51, que passava per la Meridiana. Ens omplíem de fang quan plovia. Al camí li dèiem el camí vell del Fondo de Sant Martí». Això era a tocar de la riera d'Horta, quan baixava descoberta. Actualment és la rambla de Prim, que baixa recta fins a la zona del Fòrum de les Cultures i el mar.

«La vida de la gent de les masies era molt autosuficient. Era com un poble, fins i tot es casaven entre ells», recorda Margarida Cruixens. I continua dient: «A la fàbrica de Can

Els pagesos de les masies de Sant Martí no eren propietaris, sinó majoritàriament masovers

tantes altres masies i cases de camp desaparegudes però que fins fa relativament poc temps conformaven un paisatge rural a les portes de Barcelona.

La diversió, en aquella època, es basava en estones senzilles, en excursions per la zona. «Per divertir-nos, anàvem a la Figuera, una figuera molt gran que hi havia en un dels camins», recorda l'Antonieta.

En aquell temps, els pagesos de les masies de Sant Martí no eren propietaris, sinó majoritàriament masovers. Així, el procés d'urbanització dels anys cinquanta, seixanta i setanta va ser especialment traumàtic. La majoria es van poder recol·locar en els pisos de promoció governamental que es van anar aixecant ràpidament i que van convertir aquella zona d'horta en els barris de la Verneda, Sant Martí i la Pau.

Una de les antigues masies al costat de l'església de Sant Martí de Provençals

Riera treballàvem el cotó. Allà hi anava gent de la Sagrera, de Santa Coloma. La fàbrica l'havien muntat els Del Río, i va tancar cap als anys seixanta. Fèiem més vida a la Sagrera. A casa, la meua mare era la dona del director, tots els fills venien a passar el diumenge a casa. Hi havia molta relació entre la gent de les masies del Fondo de Sant Martí. Fins que van venir les cases. N'hi havia alguna a la Gran Via. Van començar primer a fer el carrer de Guipúscoa. Recordo que estaven asfaltant aquella avinguda amb tot de panís al costat. Al final, aquella avinguda es va convertir en una autèntica autopista. Per travessar-la, calia recórrer unes quantes illes fins a trobar un pas. Can Riera era una fàbrica tèxtil que va anar a menys. Nosaltres ens vam quedar a la vegada sense casa i sense feina. Hi havia gent que venia de Parets del Vallès cada dia a treballar-hi. També tenia importància per a les fàbriques de prop. A Can Riera hi treballaven de vuitanta

L'any 1981, en plena represa democràtica i quan als pobles i als barris de Catalunya començava també la recuperació de la memòria i de dignificació del passat popular de la ciutat, la Societat d'Estudis de la Verneda de Sant Martí va elaborar un itinerari cultural per les masies de Sant Martí

a noranta treballadors. Va tancar abans de 1962. Van fer pisos al seu lloc. Només en queda l'arbre que hi havia a l'entrada de la fàbrica, un plàtan molt gran».

En els últims anys, els pagesos de la zona van haver de conviure també amb el campament de la Perona, un dels últims nuclis de barraquisme de Barcelona. S'estenia a banda i banda del Pont del Treball, seguint la via del tren en el que avui és la Ronda de Sant Martí. Per un costat arribava al carrer d'Espronceda i per l'altre fins a la riera d'Horta, ara rambla de Prim. La convivència no era fàcil, segons recorda Margarida Cruxens: «El meu pare tenia un tros d'hort. Hi havia gent que baixava des de les barraques i li agafava el que havia conreat. Un cop els alls, un altre cop les cols. El de Can Rovira va sortir una vegada amb una escopeta de perdigons.» Les barraques les feien amb quatre fustes; de fet, hi vivien més d'un miler de persones, en unes condicions de vida degradades, i l'Administració franquista no feia res per eradicar-les. El barraquisme es desenvolupava en els

territoris de frontera, en la difusa línia que separava el camp de la ciutat, i en aquells anys Sant Martí era precisament això, una frontera poc clara entre un urbanisme depredador i uns camps que anaven camí de desaparèixer.

Als masovers que s'encarregaven d'aquestes masies els van desnonar. Els de Can Cadena van anar a viure al Clot i els de Can Planes a la Sagrera i a Sant Andreu. Van haver de marxar tots i, encara que van rebre una indemnització, van haver de deixar la seva forma de vida, van deixar de treballar i es van convertir en jubilats en la nova ciutat de ciment i formigó que s'estava desenvolupant sense mesura en el que havia estat el lloc on havien viscut. Els últims van ser els de Ca l'Arnó, van aguantar fins al final, era l'últim lloc on se celebraven festes d'abans: Sant Antoni Abad, Sant Martí, Sant Isidre... Portaven els seus productes al Mercat del Clot i al Mercat de Provençals. Per contra, la població de la Perona, en lloc de disminuir, va augmentar. Va servir de punt d'arribada d'altres barraquistes desallotjats d'altres campaments que hi havia a Barcelona i que van ser reagrupats en aquesta zona.

Can Pinyoni (per on passava la riera d'Horta), Can Marsal, Ca l'Iglésies (on ara es troba el Pont d'Espronceda), Cal Mariné, al mateix camí de la rectoria, Can Cadena, Can Planes, Ca l'Arnó, Can Peña, Can Simó, Can Sabé, Can Canals, són noms que recorden els testimonis vius d'una època en els camps i l'horta dominaven el que ara és un laberint d'asfalt i formigó.

L'any 1981, en plena represa democràtica i quan als pobles i als barris de Catalunya començava també la recuperació de la memòria i de dignificació del passat popular de la ciutat, la Societat d'Estudis de la Verneda de Sant Martí va elaborar un itinerari cultural per les masies de Sant Martí. Aquell itinerari destaca per haver-se fixat per primer cop en el valor d'unes finques en aquells anys en desús, gastades pels anys, enmig de solars poc atractius o envoltats de blocs de formigó, i en la recuperació d'uns antics camins que l'asfalt dels anys seixanta i setanta havia fet desaparèixer sense que ningú llavors els trobés a faltar.

El president de l'Associació de Veïns de Sant Martí de Provençals i portaveu de la Plataforma Veïnal per a la Cobertura de la Gran Via, Manuel Martínez, també fa memòria

El projecte d'Eixample d'Ildefons Cerdà, al terme de Sant Martí de Provençals. Les taques negres corresponen a les edificacions existents l'últim terç del segle XIX. Destaquen els nuclis del Clot (a dalt a l'esquerra), el Poblenou (a baix) i la Sagrera (a l'extrem nord-oriental)

sobre el passat del barri. I els seus records encara deixen veure els vestigis rurals d'aquell Sant Martí que estava a punt de massificar-se: «En la meua infantesa anàvem a banyar-nos al lloc conegut popularment al barri com a “fondo dels paletes”, situat al costat d'una bòbila situada entre els carrers de Bofarull, de Felip II i d'Espronceda. En aquell lloc hi havia un refugi de la guerra, que era utilitzat com a

El crit «Fora les muralles!» iniciat pel metge Monlau es va convertir així en un clam assumit per bona part de la intel·lectualitat de la ciutat

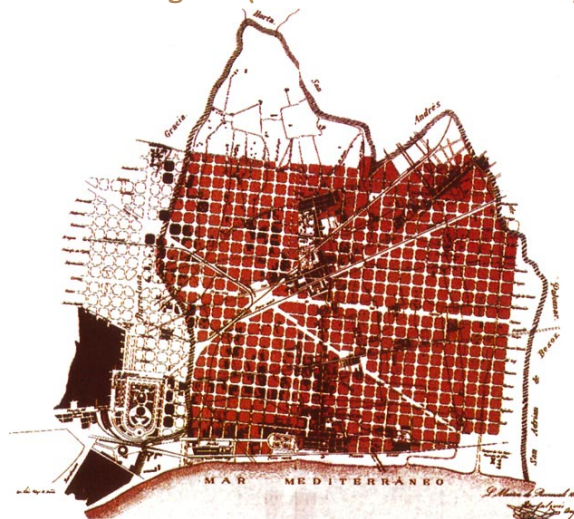
campament de gitanos. Per jugar al futbol anàvem als “camps de la ferroviària”, a la Sagrera davant de la Pegaso, on actualment hi ha unes instal·lacions esportives que mantenen el mateix nom. El meu germà treballava en una de les fàbriques del tèxtil que hi havia a Sant Martí. La meua mare m'enviava a portar el dinar al meu germà. Com que hi havia molts horts, em dedicava a posar brells per caçar ocells.»

Era un paisatge d'hortos i fàbriques disperses: «Entre els carrers de Cantàbria i de Guipúscoa hi havia una fàbrica del ram de l'aigua, d'estampats i tints: SF Vila (Can Parsus). Hi vaig treballar prop de quinze anys. Estava envoltada d'hortes, i actualment hi ha una plaça que s'anomena Ram de l'Aigua i una residència per a gent gran. Els nois dels entorns de l'estació de la Sagrera anaven a treballar a l'estació a fer tasques de càrrega i descàrrega. Molts de nosaltres només teníem uns dotze anys i en alguns casos els nostres pares no sabien que érem allà en lloc d'anar al col·legi.» Eren altres temps.

EL PLA CERDÀ I LA GRAN VIA QUE NO VA PODER SER

La Gran Via apareix per primer cop sobre el paper amb el projecte d'eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà. Ell va planificar una llarga quadrícula de carrers i avingudes sobre el pla que s'estenia fora de les muralles de Barcelona, amb una gran avinguda central, la Gran Via, i una altra que la creuava en forma diagonal, l'avinguda Diagonal. La cruïlla de totes dues configurava una gran plaça central de la nova ciutat, la plaça de les Glòries, en terrenys de Sant Martí de Provençals.

El projecte de Cerdà es va anar desenvolupant des de finals del segle XIX i durant el segle XX amb retocs, dificultats i incompliments, i un d'ells era precisament aquella gran plaça central, ja que no es va acabar de definir mai com a tal,

sinó com un lloc de frontera on acabava la Gran Via. Van fer falta la construcció de l'autopista el 1969 i la posterior semicobertura per convertir aquesta via en un carrer ciutadà més en el seu tram martinenc, entre les Glòries i el Besòs.

Tot va començar el 31 de desembre de 1840. Aquell dia l'Ajuntament de Barcelona convocava un concurs d'idees per resoldre la següent pregunta: «Quins avantatges reportaria a Barcelona, i especialment a la seva indústria, la demolició de les muralles que encerclen la ciutat?» S'hi van presentar diversos intel·lectuals de la ciutat i va guanyar Pere Felip Monlau amb un treball titulat *Abajo las murallas!*

Monlau era un metge progressista que en matèria de desenvolupament urbà bevia de les idees higienistes de Rousseau i Fourier. Però el crit contra les muralles no venia només dels sectors més progressistes de la burgesia urbana, que veia amb alarma com la gran aglomeració de gent dins de les fronteres de la ciutat medieval provocava greus problemes socials i sanitaris. També era una preocupació de la burgesia industrial, que volia disposar de més terreny per mantenir l'impuls productiu i convertir Barcelona en un centre d'intercanvi capaç de competir amb França i Anglaterra, i era també una preocupació dels treballadors, ja que les condicions de vida del proletariat dins el recinte emmurallat, cada cop més dens, eren precàries.

El crit «Fora les muralles!» iniciat pel metge Monlau es va convertir així en un clam assumit per bona part de la intel·lectualitat de la ciutat, amb debats i polèmiques sobre la manera com s'havia de fer l'eixamplament de la ciutat als camps que s'estenien fora del recinte emmurallat i en terrenys dels municipis rurals existents entre el Besòs i el Llobregat, al pla de Barcelona. Així es va vèncer la resistència del Govern espanyol, que finalment ho va acceptar el 1854. El 24 d'agost d'aquell any s'autoritzava l'enderroc de les muralles de Barcelona. Quatre anys després, Ildefons Cerdà presentava el seu projecte d'urbanització i eixample de Barcelona.

La Gran Via dissenyada per Cerdà era una llarga

avinguda de trenta metres d'amplada que anava de punta a punta del seu eixample. Segons la seva importància dins la trama de la ciutat, Cerdà havia dissenyat uns carrers de vint metres i uns altres de trenta. La Gran Via, doncs, havia de ser una de les avingudes principals de la ciutat. Però en aquell moment no estava pensada com a enllaç amb els nuclis veïns ni existien la lògica metropolitana ni les greus qüestions de mobilitat a les quals va caldre donar sortida durant la segona meitat del segle XX. La Gran Via simplement moria en un gran parc verd situat al voltant del riu Besòs.

Cerdà va defugir el model de ciutat concèntrica i va estendre sobre el pla de Barcelona una extensa quadrícula de carrers i avingudes rectes, amb illes ortogonals i igualitàries, que oblidaven els antics nuclis, especialment la preponde-

Cerdà va defugir el model de ciutat concèntrica i va estendre sobre el pla de Barcelona una extensa quadrícula de carrers i avingudes rectes, amb illes ortogonals i igualitàries, que oblidaven els antics nuclis

rància de la ciutat medieval emmurallada, però també els nuclis dels antics municipis del pla de Barcelona, els quals encara conservaven els seus propis ajuntaments. Aquesta concepció moderna de l'eixample de Barcelona, pensant més en el futur de la ciutat que no pas responent a les realitats i els interessos econòmics i urbanístics immediats dels municipis existents, li va costar a Cerdà una forta controvèrsia amb els seus contemporanis.

Un dels llocs afectats era Sant Martí de Provençals. Cerdà va obviar les antigues vies de comunicació que fins llavors havien actuat com a vertebradores del creixement urbà de Sant Martí. L'urbanista només va integrar dins el seu projecte el carrer de Marià Aguiló fins al seu encreuament teòric amb la Diagonal i un petit tram de la carretera de Mataró, avui carrer de Pere IV, des de Marià Aguiló fins a l'encreuament amb la Diagonal. Va ignorar la resta, deixant fora d'ordenació la major part del desenvolupament que havien experimentat els dos principals nuclis de Sant Martí en aquell moment, el Clot i el Poblenou, a remolc del ràpid procés d'industrialització del sector.

Amb l'aprovació definitiva del projecte, el 1860, l'Ajuntament de Sant Martí es veia obligat a seguir les noves alineacions de carrer proposades per Cerdà i a supeditar

Creu de terme situada al final de l'actual rambla de Guipúscoa. Al fons, a la dreta, imatge de l'església de Sant Martí de Provençals (any 1900)

qualsevol obra al permís que havia d'atorgar el Govern Civil, encarregat de vigilar el bon compliment del pla. Estava clar que no era un plat del gust de l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals i dels propietaris, que de sobte veien afectades les seves parcel·les i a precari els seus projectes immobiliaris.

Hi havia un element afegit a això: el principal contrincant que havia tingut Cerdà a l'hora de defensar el seu eixample havia estat Antoni Rovira i Trias, l'arquitecte municipal de Sant Martí de Provençals. Rovira i Trias va ser l'autor d'un projecte d'eixample que responia a uns criteris contraris als de Cerdà i que era el preferit pels interessos econòmics i urbanístics de la burgesia barcelonina. Rovira i Trias, va dibuixar un plànol d'eixample que mantenia la vella ciutat medieval com a gran punt central al voltant del qual convergien els carrers, avingudes i rondes d'una ciutat d'esperit concèntric, que mantenia a més a més les alineacions de carrers i vies de comunicació dels nuclis dels pobles del pla.

La proposta de Rovira i Trias era la que millor defensava els interessos locals immediats i va rebre el vist-i-plau de l'Ajuntament de Barcelona, però l'autoritat de l'Estat, que ja havia transigit en el seu moment acceptant que la ciutat eixamples els seus límits fora de les muralles que la tancaven, va imposar la proposta de Cerdà, que, amb el temps, s'ha demostrat que és més positiva ja que permet més fàcilment la constitució de noves centralitats a la ciutat més enllà d'una saturada i col·lapsada Ciutat Vella.

Així, es va donar el fet paradoxal que Antoni Rovira i Trias, com a arquitecte municipal de Sant Martí, es va veure obligat a aplicar i gestionar el Pla Cerdà al seu municipi, segons ha explicat l'historiador Francesc Caballé en els seus apunts sobre la història de Sant Martí que hi ha a l'arxiu del districte. Per aquest motiu s'ha atribuït a Rovira i Trias una certa deixadesa a l'hora d'aplicar el pla del seu rival, ja que va permetre les irregularitats del traçat de l'eixample martinenc, com la consolidació de Pere IV o l'obertura de passatges amb l'antiga alineació, que no s'han començat a resoldre amb contundència fins a l'obertura de la Diagonal fins al mar i el desenvolupament del Pla 22@ a partir de l'any 2001. L'historiador Francesc Caballé, però, sosté la tesi que aquesta creença no es correspon amb la veritable actitud de Rovira i Trias, que va desenvolupar el Pla d'una forma més o

Antic espai (on hi ha l'actual Gran Via de Sant Martí), on hi havia latrines públiques i espais per assecar les escombraries que després es feien servir com a adob per als camps agrícoles de la zona. Al fons, els blocs d'habitatges de la Pau

menys escrupolosa amb l'esperit del projecte, mentre que el seu successor, Pere Falqués, a qui s'atribueix una actitud més favorable a Cerdà, va ser qui veritablement va posar entrebancs i va intentar per la via dels fets imposar importants retocs al Pla Cerdà.

Sigui com sigui, l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals no estava gens content amb un pla d'eixample que tallava les vies de comunicació tradicional, sacrificava bona part de les construccions existents i convertia Sant Martí en un sector més de la gran ciutat, sense cap privilegi especial a l'hora de repartir-hi els equipaments.

Així, el consistori de Sant Martí va encarregar el 1859 un informe a l'arquitecte Josep Simó Fontcuberta sobre el pla d'Ildefons Cerdà i el de Rovira i Trias, que resultava

L'Ajuntament de Sant Martí de Provençals no estava gens content amb un pla d'eixample que tallava les vies de comunicació tradicional, sacrificava bona part de les construccions existents i convertia Sant Martí en un sector més de la gran ciutat

especialment crític amb Cerdà. Per començar, l'informe assenyalava que el pla d'Ildefons Cerdà només preveia dos equipaments per al municipi de Sant Martí: un hipòdrom i un cementiri. En canvi, Rovira i Trias afegia en el seu projecte una escola militar, una escola veterinària, una acadèmia de belles arts amb museus d'escultura i pintura, una escola industrial amb els seus museus, un hospital i casa de convalescència, una presó i un jardí botànic. La comparació, en l'informe de Simó Fontcuberta, era demolidora. Però no es quedava aquí.

En l'aspecte de configuració urbana, el pla de Cerdà reunia aspectes massa negatius per a la realitat de Sant Martí: «Talla edificis i camins existents com la carretera general de França i la que va a Vic i Ripoll, destruint la major part de les fàbriques que donen vida avui a aquest districte municipal», escrivia Simó Fontcuberta. En canvi, el pla de Rovira i Trias «respecta les construccions actuals i la carretera de França que passa per Llacuna.»

La visió de Cerdà de construir un eixample de la ciutat més enllà de la lògica dels municipis existents, en llocs considerats extremadament perifèrics i que a penes eren aprofitats per algunes indústries, en aquell moment deixava

sense paraules el mateix Rovira i Trias: «Intentar edificar una ciutat allà on l'aigua està gairebé sortint a la superfície de la terra, on encara l'agricultura no ha pogut aprofitar tots els terrenys, on no fa molts anys que les calorcs eren el càstig dels qui la necessitat obligava a residir al costat de les indústries que s'allunyen de les poblacions, no sabem com qualificar-ho.»

Cerdà havia dibuixat una Gran Via que a Sant Martí entrava en clara contradicció amb el que eren els principals eixos de comunicació i, per tant, també amb l'eix vertebrador per on anaven creixent els dos principals nuclis de població del municipi: la carretera de Mataró (avui Pere IV, eix del Poblenou) i la carretera de Ribes (avui carrer del Clot, i en el tram següent, carrer de la Sagrera). A mitjans del segle XIX, just abans que s'aprovés el Pla Cerdà, els nuclis del Poblenou i del Clot estaven en plena ebullició urbanística. De 1851 a just abans de l'aplicació del Pla d'Eixample (1856-1860), Francesc Caballé ha comptat cent cinquanta-nou expedients de nova construcció d'edificis d'habitatge i onze expedients de noves urbanitzacions. Així doncs, el Pla Cerdà arribava en un moment en què Sant Martí estava immers en un període de creixement en uns eixos i en unes alineacions que no coincidien amb l'eixample. El conflicte estava obert quan el 1800 va entrar en vigor el pla.

L'Ajuntament de Sant Martí va lluitar des del principi per imposar el seu criteri i permetre les construccions seguint els eixos viaris tradicionals i sense malmetre els interessos particulars existents. Finalment, aconseguí que el governador civil, que exercia la màxima autoritat urbanística i supervisava el desenvolupament del pla de l'eixample, acceptés el 1862 la construcció seguint la carretera antiga de Mataró, transgredint l'eixample de Cerdà. A canvi, els propietaris no podrien reclamar cap indemnització pels edificis que es construïssin fora de les alineacions oficials.

La posició de l'Ajuntament, doncs, era clara: la trama d'eixample de Cerdà només es construiria allà on no entres en contradicció amb les vies existents ni amb les parcel·les i interessos particulars creats. A més, de seguida que va poder, l'Ajuntament va atribuir-se el poder d'atorgar permisos

Antics habitatges i camps situats a la Gran Via/Maresme (any 1960)

en zona d'eixample sense necessitat que el Govern Civil en donés el vist-i-plau, en un clar intent de gestionar de forma més laxa i desvirtuada el projecte de Cerdà.

El 1864, amb l'entrada en vigor definitiva del seu pla, el mateix Cerdà va corregir alguns aspectes i va reconèixer la carretera de Mataró, ja bastant urbanitzada en el seu tram central al Poblenou, i va preveure en el seu encreuament amb l'avinguda Diagonal una important àrea central. Aquella àrea no ha vist la llum fins al 2006, data en què han començat les obres de construcció del nou Parc Central del Poblenou, dissenyat per un dels arquitectes de moda, el francès Jean Nouvel, autor també de la Torre Agbar.

Quines conseqüències va tenir tot això per a la Gran Via? Era una via allunyada en aquell moment dels grans eixos

El 1864 el mateix Cerdà va corregir alguns aspectes i va reconèixer la carretera de Mataró, ja bastant urbanitzada en el seu tram central al Poblenou, i va preveure en el seu encreuament amb l'avinguda Diagonal una important àrea central. Aquella àrea no ha vist la llum fins al 2006, data en què han començat les obres de construcció del nou Parc Central del Poblenou

de creixement dels dos principals nuclis de Sant Martí, els barris del Poblenou i del Clot, de manera que la seva urbanització com a eixample es veia molt allunyada en el temps. Això i la permissivitat municipal permetien que es fessin construccions dins el seu teòric traçat i que s'hi respectessin les existents sense que ningú tingués pressa per haver-les de traslladar. El diari *El Vigilante* denunciava una violació gravíssima del Pla d'Eixample amb l'aixecament d'un edifici a mig trajecte de la Gran Via (*El Vigilante*, 23 de novembre de 1877, recollit com la resta de cites en el treball de Francesc Caballé) ja amb un nou arquitecte municipal al càrrec de la gestió urbanística de Sant Martí, Pere Falqués, en substitució d'Antoni Rovira i Trias.

Un altre cas era la fàbrica Torelló, aixecada seguint el curs del camí de la Verneda i situada just al mig del traçat teòric de la Gran Via, a l'alçada del que avui seria la cruïlla amb el carrer de Fluvià. Les fàbriques s'aixecaven en aquella

perifèria agrícola amb una clàusula d'enderroc sense indemnització per a quan s'hagués de construir en un futur l'eixample de Cerdà. Un futur que llavors semblava molt llunyà; però, tot i així, aquestes fàbriques es construïen en precari, i això provocava que els industrials les aixequessin sense gaire qualitat constructiva. Així doncs, els propietaris de sòl que disposaven d'una extensió de terreny per posar-hi indústries no dubtaven a construir les naus de les fàbriques amb total independència de les alineacions dels carrers d'un eixample que es veia molt lluny.

El cas de la fàbrica Torelló és simptomàtic: no va marxar fins als anys seixanta del segle XX, just quan ja semblava imminent la construcció de la Gran Via en el tram martinenc en la forma de gran autopista d'entrada i sortida de la ciutat.

I és que aquelles construccions industrials aixecades a precari encara provoquen alguns maldecaps urbanístics a la ciutat de principis de segle XXI. Pere Falqués va retocar les previsions de Cerdà d'una gran plaça central a la cruïlla de la Diagonal i la carretera de Mataró i hi va permetre a precari i sense dret indemnitzador en cas d'enderroc la construcció i ampliació d'un conjunt industrial que seguia les alineacions de l'antic Poblenou, creant el passatge del Marquès de Santa Isabel, promotor del projecte, en una illa que finalment va

prendre el nom original de la família, previ a les ànsies aristocràtiques de la burgesia industrial catalana: Can Ricart.

El Parc Central i la reurbanització del sector seguint els traçats de l'eixample no han arribat fins al 2006 i després d'una llarga polèmica sobre la conservació del recinte industrial.

En altres casos també va passar que en illes on segons el plànol de Cerdà de 1859 s'havien de construir parcs s'hi va edificar durant els anys posteriors. Un dels parcs previstos es trobava entre els carrers de Lutzana i Badajoz i entre Almogàvers i Pallars, travessat per la carretera de Mataró. El 1879 ja hi havia dos edificis, perfectament alineats seguint la carretera de Mataró.

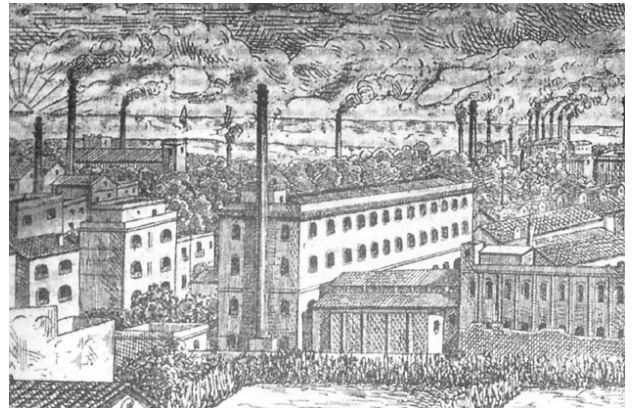
La sensació de desordre constructiu, afavorit per la permissivitat municipal a les alineacions díscles amb l'eixample i també pel boom econòmic i demogràfic d'un

El Pla General de Sant Martí de 1879 sembla a primera vista una plasmació de l'eixample de Cerdà al municipi. Però, vist de prop, s'hi veuen els traçats de la carretera de Mataró, el Camí Antic de València i els passatges i alineacions irregulars dels nuclis del Poblenou, el Clot i la Sagrera

Poblenou en plena industrialització, va crear un clima favorable a la redacció d'un pla general de Sant Martí de Provençals que posés ordre i fixés les regles del joc. L'arquitecte municipal Pere Falqués va ser l'artífex d'un document que, en resum, reconeixia la majoria de construccions que hi havia i, en cas de conflicte entre camins i carrers existents i els projectats per l'eixample de Cerdà, donava carta de reconeixement als primers. En canvi, a les zones allunyades dels nuclis de població on no hi havia interessos constructius immediats, en bona part del terme municipal, Falqués reproduïa fil per randa les alineacions de Cerdà. Només era el dibuix teòric d'unes línies sobre camps de conreu que llavors es veien molt lluny de convertir-se algun dia en una zona urbana. I, de fet, molts trigarien gairebé un segle a ser efectivament urbanitzats com a carrers i amb edificis a banda i banda.

Així, el Pla General de Sant Martí de 1879 sembla a primera vista una plasmació de l'eixample de Cerdà al municipi. Però, vist de prop, s'hi veuen els traçats de la carretera de Mataró, el Camí Antic de València, les obertures de les vies de ferrocarril que Cerdà no havia previst i els passatges

Dibuix representatiu de la indústria de Sant Martí durant els segles XIX i XX

i alineacions irregulars dels nuclis del Poblenou, el Clot i la Sagrera, on l'Ajuntament donava permís als propietaris a obrir petits passatges per obtenir així més front de façana i incrementar el rendiment edificatori del sòl. L'alta demanda d'habitatge obrer a la zona era la justificació d'aquestes actuacions.

Tot aquest febril procés urbanitzador de Sant Martí de Provençals fins a finals del segle XIX es va realitzar bàsicament sota iniciativa privada, amb el creixement industrial i demogràfic com a motor urbanístic. Però l'actuació pública era més aviat escassa. Va ser la junta de Propietaris de la Dreta de l'Eixample de Barcelona la que va haver d'enviar un ofici a l'Ajuntament de Sant Martí, el febrer de 1884, per sol·licitar-li la confecció d'un plànol general d'urbanització de la zona que correspon a la Gran Via i la Diagonal, amb indicació dels límits de les propietats que travessaria la prolongació d'aquestes avingudes, les dues principals vies de Sant Martí segons el pla de Cerdà. Però l'Ajuntament no tenia pressa per construir aquestes vies. El 1890 encara hi havia notícies sobre la necessitat que els dos municipis, Sant Martí i Barcelona, es coordinessin per construir la Gran Via i la Diagonal (*Las afueras de Barcelona*, 27 d'abril de 1890).

I van haver de passar uns quants anys més perquè el 1894 la Comissió d'Eixample aprovés l'obertura de la Gran Via fins al carrer de Sant Joan de Malta (*La Consecuencia*, 14 d'octubre de 1894). Les obres no van començar fins al 1896, segons explica Francesc Caballé.

El projecte de la Diagonal encara estava més verd. Va quedar apartat, i en el moment que Sant Martí va ser annexionat a Barcelona, el 1897, cap de les vies d'eixample no connectava directament els dos municipis, només el carrer del Doctor Trueta, obstruït a Barcelona pels quarters de Roger de Llúria i Jaume I.

Poc abans de l'annexió, Sant Martí va fer un últim intent de legalitzar del tot les modificacions al Pla Cerdà ja apuntades en el pla general de Falqués. El 1892 l'arquitecte municipal, que llavors era Duran i Ventura, justificava les modificacions al Pla Cerdà per la «necessitat de deixar grans illes per a construccions industrials d'importància existents unes i de probable establiment unes altres, així com la

d'elles ja obsoletes, i crear primer la Vila Olímpica i després, el 2004, arribar al Besòs amb el Fòrum de les Cultures. Amb aquesta empenta al litoral, la renovació del vell sòl industrial continua a l'interior del districte de Sant Martí amb el 22@.

PLA PER PROTEGIR ANTIGUES INDÚSTRIES

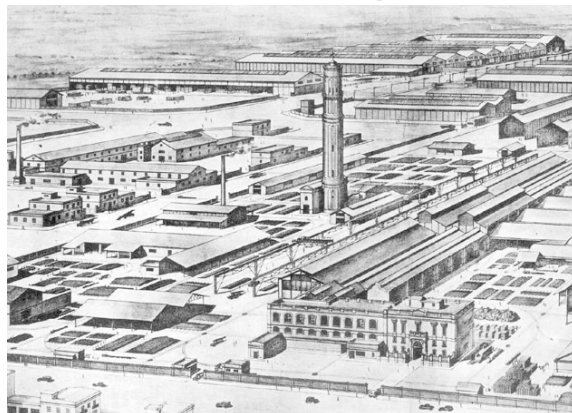
La conversió del Poblenou industrial en un nou centre d'activitat econòmica a remolc del Pla 22@, aprovat el 2001, ha posat en crisi la permanència d'algunes fàbriques. Els grans monuments del passat industrial de Barcelona no han estat, per a alguns propietaris, més que un impediment per a l'aprofitament urbanístic dels solars gràcies als nous usos. La falta de protecció com a patrimoni arquitectònic —conseqüència del fet que l'arquitectura industrial no ha estat prou valorada en comparació amb els monuments gòtics, clàssics o modernistes que hi ha a la ciutat— no hi ha ajudat gens.

El 22@ va començar a desenvolupar-se amb la voluntat d'arribar a acords puntuals amb els propietaris per tal de protegir determinats elements. Però alguns enderrocs imprevistos i la pressió popular en defensa del patrimoni industrial van fer decidir l'Ajuntament de Barcelona a aprovar un pla de protecció que inclou la preservació de 117 elements industrials del Poblenou.

Amb els diners que generaven aquelles fàbriques i el treball que s'hi feia a dins, la burgesia barcelonina va poder pagar arquitectes com Antoni Gaudí que van omplir de fantasia el passeig de Gràcia i els nous parcs de la ciutat de finals del XIX

La fórmula legal utilitzada per l'Ajuntament de Barcelona per «blindar» aquests edificis i elements industrials i evitar que els propietaris els tirin a terra per aixecar-hi oficines i habitatges del 22@ ha estat la inclusió dins el catàleg de patrimoni arquitectònic de l'Ajuntament. El catàleg contempla diversos graus de protecció, i només sis fàbriques gaudeixen d'una protecció integral de bona part del conjunt fabril com a bé d'interès local: Can Ricart, La Escocesa, Ca l'illa, Can Gili Nou, la fàbrica Frigo i Indústries Waldes. Les altres només compten amb la protecció d'alguns elements concrets (façanes, l'estructura, altres detalls), per la qual

Imatge de l'antic complex metal·lúrgic de Macosa, conegut popularment com a Can Girona. Destaca, al centre, la Torre de les Aigües del Besòs.

cosa, en la majoria dels casos, el detall del que es conservarà i del que no resultarà de la negociació urbanística final entre l'Ajuntament i el promotor.

La declaració d'aquests sis edificis com a béns culturals d'interès local no és automàtica. L'Ajuntament ha anunciat que ara n'inicia l'expedient, i serà la Generalitat qui en tindrà l'última paraula i els declararà també patrimoni cultural català.

Per acabar, nou elements industrials es cataloguen amb el grau de protecció D. Això no n'evita l'enderroc el dia que el propietari vulgui construir una altra cosa, sinó que només obliga a fer un estudi documental abans de procedir a tirar a terra l'edifici.

El pla de patrimoni inclou també la intenció de preservar durant la transformació urbanística que ha de viure el sector amb el Pla 22@ bona part de la trama viària tradicional del Poblenou, preexistent a l'eixample d'Ildefons Cerdà i que segueix un tram diferent. Així, inclou divuit passatges i el carrer de Pere IV, l'antiga carretera de sortida de Barcelona al voltant de la qual es va anar construint el Poblenou primitiu durant el segle XIX. Els passatges són fruit de la parcel·lació petita de cases obreres dels inicis del barri del Poblenou i dels llocs de pas de carros que hi havia als recintes de les fàbriques del Poblenou. La inclusió de Pere IV i dels passatges en aquest pla no altera urbanísticament el Pla General Metropolità, que els reconeix, però és una declaració d'intencions que el referma per a actuacions futures.

Així mateix, el Pla recull la intenció de crear un centre de cultura industrial a la fàbrica rehabilitada de Can Saladrigas, com a lloc d'estudi i divulgació del patrimoni industrial de la ciutat.

ELS ENLLAÇOS AMB LA GRAN CIUTAT

Malgrat l'annexió dels municipis a Barcelona —Sant Martí el 1897, juntament amb la majoria d'altres pobles que envoltaven la ciutat—, aquests no estaven necessàriament entrelaçats entre ells, ni tampoc no estava del tot resolt el seu encaix en l'eixample projectat, que ja començava a ser una realitat a la part central. El 1903 Barcelona va convocar un concurs d'idees i el guanyador va ser León Jaussely, que proposava un model viari de diagonals i anelles de

Treballadors a la boca realitzada per a l'intercanviador del metro (L4) amb el tramvia (L5), a l'espai situat a la Gran Via, banda mar de la rambla de Prim

circumval·lació per a cada gran àrea de la ciutat i al mateix temps integrades en l'eixample de Cerdà. No era tan igualitari i utòpic com el Pla Cerdà, sinó que diferenciava les àrees industrials, de comerç i residencials, a més d'establir unes illes més grans per a les grans indústries, resoldre els xamfrans de la Diagonal i donar un paper preponderant al carrer de Llull com a eix de la zona industrial en creació. La Gran Via, en qualsevol cas, al pla de Jaussely mantenia la seva posició preponderant dins el tramviari de la futura ciutat.

Jaussely també contemplava una remota Ronda de Dalt, una de les anelles de circumval·lació previstes i que ell anomenava "l'anella rural"; la Zona Franca lligada a l'activitat del port, així com una gran plaça pública al final de la Diagonal davant del mar: el Fòrum. Aquest projecte no va poder

Va ser el Pla Comarcal de 1953 el que va definir els grans eixos viaris que finalment es van anar desenvolupant sobre el terreny

veure la llum. El Govern Lerroux, de 1909 a 1915, el va aturar.

Va ser necessari esperar fins al 1917 per veure un pla d'enllaços aprovat per l'Ajuntament de Barcelona, que, tanmateix, rebaixava les pretensions més ambicioses de Jaussely, com la xarxa de vials diagonals, però en recollia algunes de les idees més bàsiques. Tampoc no va tenir sort. L'urbanisme de la ciutat es desenvolupava sense presses per veure realitzada la trama Cerdà. Francesc Caballé recull una nota de l'Ajuntament de Barcelona que denega l'expropiació a uns propietaris que al·legaven que allà havia d'obrir-se la Diagonal fins al mar: «Des del punt de vista de les necessitats del trànsit, establiment de comunicacions i reducció de distàncies entre nuclis de població existents, d'una manera immediata no representa una millora necessària la urbanització de la zona a la qual pertany la propietat». Aquells terrenys sense valor reuneixen, el 2006, el nou parc d'oficines i hotels de luxe de la ciutat.

Sense testimonis com aquest, hem de deduir que amb la Gran Via l'Ajuntament tampoc no s'hi afanyava pas. Més enllà dels camps ferroviaris de les Glòries només hi havia camps sense cap altre servei. La via de sortida de la ciutat era una altra que ja existia i funcionava des de feia molts anys: la carretera de Mataró, és a dir, el carrer de Pere IV

Així doncs, aquests enllaços s'anaven improvisant segons les necessitats immediates dels processos de creixement de Sant Martí i de la resta de nuclis de la ciutat. El carrer d'Espronceda va ser un dels primers a obrir-se, per connectar la carretera de Ribes amb la carretera de Mataró.

Sense valor real el Pla d'Enllaços, durant la República es va fer una altra proposta per completar la xarxa de vies de comunicacions de la ciutat. El Pla Macià de 1934 influït per les idees de Le Corbusier i del grup GATPAC, era «en realitat una revisió del Pla Cerdà que respon a les necessitats de la ciutat industrial (zonificació, espais verds, solució de la manca o de les deficiències de l'habitatge obrer), a les noves tècniques constructives (estructures d'acer i de formigó) i als nous avenços tecnològics en el camp de les comunicacions i dels transports (telèfon, ascensors, automòbils i avions)», escriu Albert Ferré a l'article «La contribució externa a la construcció de Barcelona», publicat a la revista *Barcelona. Metròpolis Mediterrània*, 62. Quant a la Gran Via, el Pla Macià la potenciava com el gran eix de la ciutat, i la dibuixava per primer cop des de més enllà de Montjuïc, cap al delta del Llobregat, en l'extrem de ponent. A canvi, deixava de donar importància a la Diagonal i en el tram de Sant Martí, entre les Glòries i el mar, la va eliminar. El Pla Macià, doncs, es basava en la zonificació, i a més de reservar l'àrea de llevant de la ciutat per a la indústria, va crear uns polígons d'habitatge obrer que trencaven amb l'abstracció igualitària de Cerdà. La seva previsió era convertir Barcelona en una ciutat de tres milions d'habitants.

La dictadura franquista també va sentenciar a l'oblit el Pla Macià, que no va veure la llum. La ciutat va desenvolupar-se als anys quaranta i cinquanta sense resoldre eficientment les grans vies de comunicació ni els enllaços entre els diversos nuclis, fins llavors aïllats. Va ser el Pla Comarcal de 1953 el que va definir els grans eixos viaris que finalment es van anar desenvolupant sobre el terreny. Aquest pla ja tenia molt en compte la connexió més enllà dels límits municipals i la importància cabdal del vehicle privat i preveia uns «cinturons» de ronda que, en lloc d'enllaçar els nuclis de la ciutat, evitava precisament haver-los de travessar. Així mateix, la Gran Via ja hi apareixia com el principal eix de comunicació amb el llevant de l'àrea metropolitana i amb les platges del Maresme, com un dels eixos d'una xarxa radial d'autopistes que havien d'unir Barcelona amb les altres ciutats. Aquesta decisió condemnava

Treballs de la primera urbanització de l'autopista Barcelona-Mataró (any 1969)

la Gran Via, la Diagonal i la Meridiana a ser eixos d'accés ràpid i vies de pas de la ciutat. La Gran Via, a més, es convertia a Sant Martí en l'eix encara simbòlic d'un nou desenvolupament urbà afavorit per la forta onada immigratòria dels anys cinquanta i seixanta. L'autopista, construïda el 1969, seria després un greu problema per a la vida ciutadana en aquests barris.

El Pla Comarcal de 1953 va preveure també una ronda litoral que finalment no es va poder desenvolupar. Aquella ronda litoral va néixer lligada a un pla urbanístic, el Pla de la Ribera, que va topiar amb una forta oposició veïnal perquè condemnava els barris existents al Poblenou, que feia dècades que vivien d'esqueses al mar amb les indústries i la via fèrria com a obstacles, a continuar ara amb una autopista a l'altra banda de la qual es desenvoluparia un nou barri sense cap

La Gran Via es convertia a Sant Martí en l'eix encara simbòlic d'un nou desenvolupament urbà afavorit per la forta onada immigratòria dels anys cinquanta i seixanta.

L'autopista, construïda el 1969, seria després un greu problema per a la vida ciutadana en aquests barris

barrera entre la via i el mar. L'oposició veïnal finalment el va aturar. El 1992, quan la ronda Litoral per fi va veure la llum, es va fer amb trams soterrats o semisoterrats i sense crear, almenys d'una forma tan evident com al Pla de la Ribera, «barris de primera i de segona», seguint la línia de la costa gairebé arran del passeig Marítim.

Aquest retard en la construcció de la ronda Litoral ha estat un problema afegit per a la Gran Via, que, com a única autopista d'entrada i sortida a llevant de la ciutat, ha hagut de patir una doble saturació entre el 1970 i 1992.

Les grans previsions viàries del Pla Comarcal de 1953 no van ser qüestionades en la següent gran planificació de Barcelona, el Pla General Metropolità de 1976, el qual consolidava aquesta estructura viària i planificava sobretot l'aprofitament de les últimes reserves de sòl, la descongestió de les àrees urbanes més deprimides i la renovació de les zones industrials obsoletes.

PER SOTA DEL NIVELL DELS EDIFICIS

Un dels elements més singulars de la construcció de l'autopista d'entrada a Barcelona per la Gran Via a finals dels anys seixanta fou la decisió de fer-la per sota del nivell

dels laterals. Allò va obligar a posar-hi ponts perquè persones i vehicles poguessin creuar d'un costat a un altre, i va dificultar també la cruïlla dels col·lectors subterranis del nord de la ciutat cap al mar. A aquella decisió s'hi poden atribuir els fums, els sorolls, la fractura entre barris, llargs recorreguts a peu per poder passar a l'altra banda, el col·lector amb forma de sífo que obstaculitzava el pas normal de les aigües i provocava que el costat nord de la Gran Via tingués el major nivell freàtic de Barcelona.

En canvi, la construcció de l'autopista en superfície hauria permès, uns anys després i un cop construïdes les rondes, una fàcil reconversió en una via urbana amb regulació semaforica. És el que va passar amb l'avinguda Meridiana. Aquella grisa autopista *desarrollista*, creuada per incòmodes passarel·les de vianants, es va poder convertir a partir dels anys noranta en un carrer urbà, amb una gran capacitat de trànsit però amb voreres amples, cruïlles semaforiques i una divisió menys severa dels barris que creua.

El moviment veïnal que integra la Plataforma Cívica per a la Cobertura de la Gran Via critica aquella decisió i creu que va servir per ocultar l'autopista i al mateix temps fomentar l'especulació urbanística. Manuel Martínez, portaveu de la Plataforma, opina que els dos costats de la Gran Via van servir per fer permutes de terreny amb constructors a qui es reclamava un solar per a zona verda i equipament en qualsevol altre punt de la ciutat i a canvi l'Ajuntament els cedia una alta edificabilitat davant d'aquella autopista per urbanitzar. Blocs amb més altura de la prevista originàriament o construïts on teòricament havia d'anar un carrer són fruit d'aquella política urbanística que va convertir la Gran Via entre les Glòries i Sant Adrià de Besos en el pati del darrere d'una ciutat amb greus mancances urbanístiques en molts barris. Per aquest motiu hi ha carrers que no tenen continuïtat a una banda i una altra de la Gran Via: Fluvià, Provençals, Puigcerdà, Agricultura, Treball, Maresme i Lope de Vega. El carrer d'Espronceda era un dels eixos històrics que aquesta política urbanística va escapar a l'alçada de la Gran Via i la

Treballs de jardineria abans d'inaugurar-se la nova autopista Barcelona-Mataró (1969)

construcció del Pont d'Espronceda va ser un dels primers elements de la reforma de la Gran Via que es van celebrar, l'any 2005.

EL 600 I ELS CAPS DE SETMANA A LA PLATJA

El 2 de juliol de 1969 a dos quarts de nou del vespre, la Guàrdia Urbana de Barcelona obria a la plaça de les Glòries els accessos cap a la calçada de la nova autopista Glòries-Badalona. Era la Gran Via de Cerdà, que per fi arribava fins al Besòs. Però ho feia d'una manera força diferent de la que havia imaginat l'urbanista barceloní. En lloc d'una avinguda ciutadana connectada a la ciutat, la Gran Via de llevant arribava en forma d'autopista, enfonsada respecte dels terrenys que l'envoltaven, travessant sense aturar-se els camps de conreus i els blocs i carrers que ja despuntaven clarament en els futurs barris de la Pau, Sant Martí de Provençals, la Verneda; 2,5 quilòmetres de calçada fins al Besòs per fer passar els cotxes del centre de la ciutat fins a Badalona, Montgat i les platges del Maresme.

Una estona abans hi havia passat una comitiva oficial formada per un miler de vehicles que a aquelles alçades del vespre ja es trobava a Mataró, punt i final de la nova infraes-

Besòs. En total, per construir aquest tram d'autopista el ministeri es va haver de desembutxacar uns 200 milions de pessetes (1,2 milions d'euros) en expropiacions. Si a això hi sumem el cost de fer l'autopista (500 milions de pessetes, 3 milions d'euros), l'enllaç de la plaça de les Glòries (33 milions de pessetes, uns 200.000 euros), una xarxa subterrània de col·lectors (227 milions de pessetes, 1,3 milions d'euros), més els treballs de jardineria, enllumenat i obres complementàries, el cost total va ser de 1.190 milions de pessetes (7,15 milions d'euros).

Aquesta autopista que unia la plaça de les Glòries amb Badalona i feia 4.666 metres connectava amb el tram d'autopista Badalona-Montgat, que ja s'havia obert l'abril de l'any anterior, i amb el tram de peatge Montgat-Mataró, inaugurat també aquell 2 de juliol de 1969.

El tram barceloní feia 2,5 quilòmetres. Començava a la plaça de les Glòries, on enllaçava amb l'Eixample amb dos ramals que venien de la Diagonal i des de la Gran Via i que enllaçaven amb l'inici de l'autopista, situat a l'alçada dels carrers de la Llacuna i de Sant Joan de Malta. Aquests ramals eren elevats per sobre de la línia de ferrocarril que creuava la plaça de les Glòries, mentre que un altre enllaç en semicercle conduïa cap a l'avinguda Meridiana, llavors l'altra gran avinguda d'entrada i sortida de la Barcelona *desarrollista*. Aquesta configuració de la plaça de les Glòries era provisional, segons explicaven llavors els tècnics del Ministeri de la Informació que publicava el diari La Vanguardia el dia anterior a la inauguració. Tot i això, la configuració va ser la mateixa fins als Jocs Olímpics, quan es va construir un nou

L'autopista entre les Glòries i Badalona s'havia començat a construir l'1 d'abril de 1967, després que el ministeri expropiés les finques afectades

tractura. Al capdavant de la comitiva, acompanyant el ministre d'Obres Públiques, Federico Silva Muñoz, i l'alcalde de Barcelona, Josep Maria Porcioles, viatjava el comissari del Plan de Desarrollo del Govern franquista, Laureano López Rodó. Aquell dia també van inaugurar l'autopista que unia la Diagonal amb Molins de Rei, evitant així la carretera que travessava cada municipi del Baix Llobregat. Les autopistes eren la nova fita del *desarrollismo*, una etapa econòmica i urbanística que va fer créixer la ciutat per la perifèria, però ho va fer amb una planificació curta de mires que al cap dels anys generaria una sèrie de problemes urbanístics i socials que els ajuntaments democràtics van haver de resoldre. Una autopista en plena zona urbana era un d'ells.

L'autopista entre les Glòries i Badalona s'havia començat a construir l'1 d'abril de 1967, després que el ministeri expropiés les finques afectades: alguna finca rural i un parell de fabricues, Muntadas i Torelló, entre les Glòries i el

enllaç viari elevat amb zona verda i giratori en la superfície. El 2004 l'Ajuntament va decidir tornar a dissenyar un nou enllaç, aquest cop subterrani. I en això treballen els tècnics municipals en el moment d'editar-se aquest llibre.

De Llacuna i Sant Joan de Malta fins a arribar al terme de Sant Adrià es desplegava l'autopista amb una plataforma deprimida respecte del terreny, amb tres carrils per cada sentit, una mitjana central de separació i talussos enjardinats als costats. Ningú no va preveure llavors mesures correctores

Després del tram barceloní, l'autopista creuava a continuació el riu Besòs mitjançant un viaducte elevat que travessava per dalt Sant Adrià i Badalona fins a enllaçar amb el tram Badalona-Montgat, també elevat

del soroll dels vehicles, tot i que entre 1967 i 1969, els anys de la construcció de l'autopista, es va desenvolupar la urbanització de carrers i van aparèixer els blocs que ja configuraven clarament els futurs barris de Sant Martí.

L'autopista la creuaven per dalt els carrers de Bilbao, Bac de Roda, Selva de Mar, Cantàbria i Prim, i el carrer d'Argentina ja al terme de Sant Adrià, amb ponts situats a uns 500 metres de distància l'un de l'altre. Ja en aquell moment es veia que això seria insuficient per connectar els barris que s'estaven formant a banda i banda de l'autopista. «Segons se'ns informa, s'ha previst per a més endavant la construcció de passarel·les per a vianants en punts intermedis d'aquells passos superiors», escrivia el cronista de La Vanguardia l'1 de juliol de 1969. «Ens imaginem que seran una cosa així com les passarel·les instal·lades a la Meridiana», aventurava a continuació.

Mai no es van fer aquelles passarel·les de vianants i els veïns de la zona en van veure obligats a fer recorreguts de centenars de metres només per passar a l'altra banda. O es van acostumar, simplement, a fer vida en un costat i ignorar, si els era possible, el barri de l'altre extrem de l'autopista. S'ha hagut d'esperar al projecte de semicobertura del 2006 per veure dempeus les passarel·les de vianants i algun pont addicional pensat també per al trànsit, com el d'Espronceda.

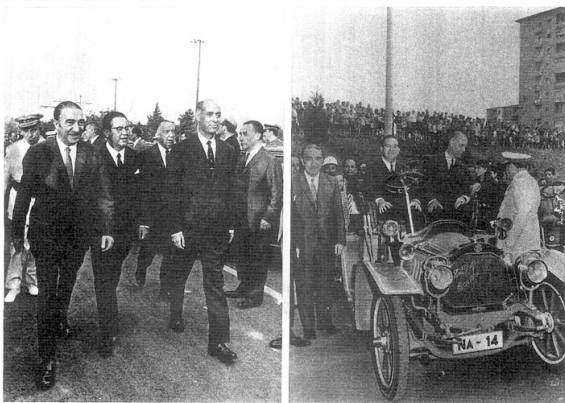
Després del tram barceloní, l'autopista creuava a continuació el riu Besòs mitjançant un viaducte elevat que travessava per dalt Sant Adrià i Badalona fins a enllaçar amb el tram Badalona-Montgat, també elevat. Mentre que

El diari *La Vanguardia* es va fer ressò de la inauguració de la nova autopista

LA VANGUARDIA

ESPAÑOLA

BARCELONA (1)
 Jueves, 3 de Julio de 1969
 FUNDADORES: DON CARLOS Y DON BARTOLOME GODO
 Redacción y Administración: PÉLAYO, 28
 Teléfono: 221.41.37 de líneas
 TELEFAX: 14.22 y 14.76
 Precio de este ejemplar: 3 ptas.
 Año LXXXV - Número 32.060

Ya tenemos autopistas
 He aquí unas notas gráficas de las ceremonias inaugurales de las autopistas de Barcelona-Molins de Rey y Barcelona-Mataró, celebradas a primera hora de la noche de ayer, bajo la presidencia de los ministros de Obras Públicas y comisario del Plan de Desarrollo. Arriba, los señores Silva Muñoz y López Rodó, acompañados del gobernador civil, don Tomás Garricán, caminan por la autopista de Molins de Rey, y, en la plaza de las Glorias, tras inaugurar el acceso a la autopista de Mataró, los ministros aparecen sobre una de las «Genovevas» de nuestra ciudad, allí concentrada en su doble significación de nostalgia del pasado y de testimonio de la esplendorosa realidad del presente. Abajo, los ministros abren el paso

Barcelona ha patit aquesta autopista durant dècades com una cicatriu enfonsada al mig dels nous barris, Sant Adrià i Badalona han hagut de conviure amb una autopista elevada que també ha comportat uns altres tipus de maldecaps urbanístics.

Un cop a Montgat, l'autopista es convertia en una via de peatge fins a Mataró, la primera de l'Estat. Igual que el primer ferrocarril havia unit el 1848 Barcelona i Mataró passant per Sant Martí, provocant-hi una ferida urbanística important però també afavorint el desenvolupament industrial més important del sud d'Europa, la primera autopista havia de ser, segons les cròniques del moment, el primer esglaó per a un nou pas endavant de la ciutat i per al desenvolupament d'una nova lògica metropolitana.

CUES DES DEL PRIMER DIA

La crònica de l'acte inaugural, que es va fer el 2 de juliol de 1969 diu que la comitiva es va trobar a l'alçada de Prim amb els responsables del Reial Automòbil Club de Catalunya (RACC). Amb ells hi havia el delegat d'Educació Física i Esports del règim, Joan Antoni Samaranch. La comitiva es va aturar per contemplar els cotxes d'època que el RACC hi havia portat.

I és que aquells eren anys de culte al cotxe, el símbol del desenvolupament econòmic iniciat la dècada anterior després d'anys de postguerra i atarquia econòmica, també

el símbol de l'èxit personal, de la nova classe mitjana, del consum a l'abast de tothom, dels caps de setmana de platja i els estius a l'apartament.

Però l'autopista de la Gran Via de llevant arribava tard per a les necessitats de la ciutat.

Durant la dècada dels seixanta havia crescut espectacularment el nombre de vehicles. Era el boom del Seat 600, quan tenir cotxe era símbol d'haver arribat al nivell de vida europeu. Amb el cotxe van canviar també els costums quotidians de les famílies; les distàncies eren més curtes i anar a passar el cap de setmana fora de la gran ciutat ja no era quelcom reservat als rics, sinó a l'abast de tothom. De la mateixa manera, com apunta Manel Villalante, director de Transports i Circulació de l'Ajuntament entre 1991 i 1998 en un article recent, el transport públic es considerava llavors el vehicle de les classes desfavorides, fins al punt de ser un dels

Durant la dècada dels seixanta havia crescut espectacularment el nombre de vehicles. Era el boom del Seat 600, quan tenir cotxe era símbol d'haver arribat al nivell de vida europeu

factors que van incidir en la desaparició del tramvia de Barcelona el mateix any 1969: tothom tenia cotxe, i la ciutat es dedicava aleshores a obrir més carrers i avingudes més amples perquè hi circuïessin massivament.

Era ja tanta la motorització de la societat catalana, que recórrer un cap de setmana la distància entre Barcelona i Lloret de Mar podia significar un suplici de tres hores i mitja de durada des del carrer de Guipúscoa, convertit llavors en la via de sortida de la ciutat: calia passar pel pont sobre el Besòs, travessar Badalona per dins i continuar per la carretera N-II, ple de travessies urbanes i punts negres al llarg de la comarca del Maresme. Igualment, els dies feiners els accessos als nous centres industrials del Vallès i del Baix Llobregat eren un autèntic viacrucis d'antigues carreteres que passaven pels centres de les poblacions. L'autopista Glòries-Badalona formava part del Pla d'Accessos dins del pla de carreteres Redia, part fonamental de la política *desarrollista* del règim de Franco un cop assolida la seva homologació política internacional gràcies als acords amb els Estats Units. El Pla Redia havia estat dissenyat pel Govern espanyol a finals dels anys cinquanta i va començar a donar fruits sobre el terreny una dècada després.

Però aquells accessos van néixer petits. El dimarts 8

de juliol, després del primer cap de setmana amb la nova autopista, la crònica de *La Vanguardia* destacava: «Dues hores per cobrir vint-i-nou quilòmetres».[...] «Des de les sis del matí de diumenge va començar l'afluència de vehicles a l'autopista que comença a la plaça de les Glòries, a la sortida de Barcelona. Les primeres hores va tenir una circulació gairebé ideal. Els matiners van gaudir d'aquesta nova via i, si van tenir el caprici o la necessitat de passar per l'autopista de peatge, Montgat-Mataró, el viatge els devia resultar força plaent. Però a mesura que avançava el dia, la cosa es va anar complicant. Una massa, cada cop més compacta, d'automobilistes anava desfilant per l'autopista. Es van situar cons a la N-II des de dalt de Montgat fins a trobar els tres carrils camí del Masnou, que a la tarda van ser permutats per donar major capacitat de circulació.» [...] «Van tenir l'ocasió de comprovar que va haver-hi persones que van trigar cap a

Després del primer cap de setmana amb la nova autopista, la crònica de *La Vanguardia* destacava: «Dues hores per cobrir vint-i-nou quilòmetres»

dues hores per cobrir els vint-i-nou quilòmetres que separen Barcelona de Mataró.»

El col·lapse no havia fet més que començar. La millora de les comunicacions va accelerar el procés d'expansió de Barcelona cap a la regió metropolitana, no només amb l'oci de cap de setmana, sinó estenent també activitat i població. El Masnou tenia l'any 1960 6.091 habitants, el 1981 en tenia 14.522 i el 1996 ja arribava a 20.387 habitants. Premià de Mar va passar també de 5.515 habitants el 1960 a 24.420 habitants el 1996. En canvi, les poblacions que van quedar més enllà de Mataró, sense autopista, van tenir un creixement també important però sense arribar a multiplicar per quatre o per cinc la població: Arenys de Mar va passar de 6.665 habitants el 1960 a 11.827 el 1996, i Caldes d'Estrac, en el mateix període, va anar de 1.038 a 1.751 habitants.

Que la nova autopista de la Gran Via feia curt ja es veia, doncs, des del primer dia. L'editorial de *La Vanguardia* del 3 de juliol de 1969, l'endemà de la inauguració, deia: «El barceloní ha patit durant gairebé un decenni els problemes i incomoditats més angoixants amb unes carreteres estretes, incapaces i desbordades. Encara ahir, per al viatger que s'apropava a la Ciutat Comtal des de les ribes del riu Tordera, el camí va ser un calvari farcit de camions, lent, fatigós. Les llargues caravanes s'hi prolongaven 30 quilòmetres. La ciutat

tenia allunyades les seves entrades fins a distàncies increïbles. És més: va arribar un moment greu, fa precisament quatre anys [1965], en què Barcelona va témer, com a sinistra premonició, quedar aïllada de la resta de la comarca en les seves comunicacions terrestres per carretera. [...] El pont sobre el Besòs, la cruïlla de Badalona, el pas a nivell de Sant Feliu de Llobregat eren tanques insalvables, murs impenetrables que obligaven la circulació industrial i turística a suprimir els viatges que no fossin absolutament vitals i inajornables. Els milers de vehicles, calculats en cinquanta mil d'intensitat mitjana diària, concentrats a les boques dels accessos, col·lapsaven qualsevol intent de penetració. Llavors, senzillament, es va arribar al límit. I avui volem recordar-ho per a valoració de l'esforç realitzat.»

I quedaven obres pendents: «La Via Favència, el cinturó del Litoral, tots dos al terme municipal de Barcelona i bàsics

Aquella Gran Via de llevant, que en realitat no era més que una autopista que s'incrustava dins de la ciutat, ja preveia el 1969 un futur enllaç amb la ronda Litoral. La ronda no va arribar fins a l'impuls dels Jocs Olímpics del 1992

per a la gran projecció internacional que es preveu a la zona portuària», continuava l'editorial. De fet, aquella Gran Via de llevant, que en realitat no era més que una autopista que s'incrustava dins de la ciutat, ja preveia el 1969 un futur enllaç amb la ronda Litoral. La ronda no va arribar fins a l'impuls dels Jocs Olímpics del 1992, vint anys després, durant un període en què l'assentament de la immigració i la presa democràtica van canviar profundament la ciutat i, concretament, tot el que passava a banda i banda de la Gran Via.

Una de les persones que van viure de prop la construcció és Josep Cerdà Tosas, que va ser cap de les obres d'enjardinament del tram de l'autopista a la Gran Via. Durant gairebé quaranta anys, aquell enjardinament (renovat als vuitanta amb gespa un cop els sistemes de reg van facilitar-ho) ha estat a la vista dels conductors que entraven i sortien de la ciutat per la Gran Via. Fins ara. Però ell no s'ho mira amb nostàlgia. «En aquella època es feia pensant en el conductor. Ara s'ha reformat tot el disseny i s'està enjardinant pensant que seran els veïns i els vianants els que en gaudiran», explica Cerdà.

Sí que recorda amb afecte aquella obra, amb una plantació que va durar tres mesos després dels moviments de terra, a corre-cuita per arribar a temps a la inauguració, ell com a responsable d'obra per part de Cubiertas y Tejados. Aquella empresa es va unir uns anys després amb Entrecanales per crear la constructora NECSO, que és una de les adjudicatàries del projecte de reforma i semicobertura. «En aquells temps havíem de treballar amb presses, però no teníem els mitjans tècnics que hi ha ara, ni per fer els moviments de terra, que en molts casos s'havien de fer a mà, ni per al reg, que llavors es feia amb mànegues i amb un camió cisterna que circulava per la vora de l'autopista. La tecnologia dels aspersors actuals no la teníem.»

En aquell primer enjardinament es va posar una planta mediterrània adaptada al clima i que no necessitava reg, no tant per qüestions ambientals d'estalvi d'aigua, com per

Un Seat 600 d'un dels enginyers amb els llums encesos i mirant cap als talussos va servir per il·luminar els treballs. Finalment, van arribar a temps a una inauguració entre ministres del règim amb les plantes a punt i amb tota una ciutat esperant

un simple càlcul econòmic. En total, l'enjardinament d'aquell tram d'autopista era l'equivalent a un parc de sis hectàrees, com sis illes de l'Eixample.

Eren els finals de la dècada dels seixanta, però entre el grup d'obres que treballaven amb Cerdà hi havia també treballadors marroquins, que es van avançar unes dècades a la gran onada immigratòria dels anys noranta, i dos mil treballadors d'ètnia gitana que vivien a la zona i van aprofitar la monumental obra de l'autopista. «Hi havia molt bona sintonia entre tothom», explica Cerdà. Com en totes les grans obres, van viure tota mena d'anècdotes. Els últims dies van haver de córrer molt, com sol passar, i aprofitar també les nits. Un Seat 600 d'un dels enginyers amb els llums encesos i mirant cap als talussos va servir per il·luminar els treballs. Finalment, van arribar a temps a una inauguració entre ministres del règim amb les plantes a punt i amb tota una ciutat esperant posar a prova aquella nova autopista, aquella meravella de cotxes i ciment que l'acostava a Europa. ❖❖❖

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ, PAM A PAM

Cicle de xerrades sobre la història del barri

**Dilluns, de 19:30 a 20:30, a la sala 606
Centre Cívic Sant Martí (Selva de Mar, 215)**

Activitat gratuïta sense inscripció prèvia. Aforament limitat.

16 gener

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ A VOL D'OCELL

23 gener

HISTÒRIA DELS INSTITUTS INFANTA ISABEL D'ARAGÓ I JOAN D'ÀUSTRIA

30 gener

EL BARRAQUISME A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

6 febrer

LA PRIMERA REPÚBLICA AL POBLE DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

13 febrer

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ I ELS BARRIS VEÏNS: LA SAGRERA

20 febrer

LES LLENGÜES DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

27 febrer

ANDALUSIA A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

6 març

EL CLUB D'ESCACS SANT MARTÍ

13 març

ESCULTURES ALS CARRERS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

20 març

TRES CARRERS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ, TRES ANIVERSARIS

27 març

SALUT I SANITAT A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

estudis

Amador Ferrer i Aixalà

ELS POLÍGONS DE BARCELONA

A "Els polígons de Barcelona" (Edicions UPC, 1996) l'autor dissecciona les característiques d'aquesta forma d'ordenar el territori. Dedicava un dels seus apartats a l'anàlisi del polígon Sant Martí, des de l'adquisició del sòl fins a l'adjudicació dels habitatges, passant pel planejament i la urbanització.

1. INTRODUCCIÓ

La gestió dels polígons d'habitatges és, potser, una de les característiques més rellevants en el moment de definir-los i diferenciar-los (quan a operacions de creixement urbà) de les altres formes que adopta el desenvolupament de la ciutat. Per determinar en què consisteixen aquestes diferències i tractar d'explicar, amb caràcter general, com es gestionen els polígons, es pot partir d'hipòtesis ja elaborades (1) sobre el creixement urbà. En aquest sentit, es tipifiquen els processos de creixement urbà segons l'ordre i la importància de les operacions materials de parcel·lació, urbanització i edificació. La parcel·lació, (P), entesa com el procés de conversió del sòl rústic a urbà, que defineix una determinada estructura de l'ocupació i de l'ús que es farà d'aquest sòl. La urbanització, (U), com a operació de construcció dels serveis col·lectius de la ciutat. I l'edificació, (E), com a procés de construcció de les edificacions. La diferent relació que hi ha entre aquestes tres operacions, en la mesura en què se succeeixen de manera diferent, ens dona una primera tipologia estructural dels processos de creixement urbà: així, als exemples es dona una primera operació de parcel·lació del sòl, seguida de la urbanització i, després, de l'edificació, (P-U-E); els creixements suburbans es produeixen a causa d'una primera acció urbanitzadora (U-PE); les ciutats-jardí segueixen un esquema del tipus (U-P-E); les barraques només passen per l'estadi edificació, (E); els processos d'invasió consisteixen en una operació de parcel·lació del sòl, (P). Dins d'aquesta classificació, els polígons d'habitatges apareixen amb la forma de creixement en la qual els tres estadis són simultanis, (PUE), en el sentit que cadascun està referit als altres: l'ocupació d'un sòl, la urbanització i l'edificació d'aquest, són, en els polígons, processos que estan projectats i definits conjuntament, i

l'execució material dels quals (tot i que es prolongui més o menys temps) s'entén com a no seqüencial. Es pot dir, per tant, que la producció de polígons d'habitatges es porta a terme mitjançant un procés de gestió unitària de totes les operacions implicades. Això vol dir que, d'una banda, hi ha un moment (el projecte) en el qual aquestes operacions queden ja definides i queda compromesa la relació entre elles; d'altra banda, que aquest compromís va lligat a l'existència d'un organisme responsable de l'actuació (tot i que pugui delegar l'execució material de determinades operacions).

D'altra banda, cal relacionar, a l'esquema anterior, l'element que caracteritza cada forma de creixement (parcel·lació a la ciutat-jardí i a la suburbana, urbanització a l'exemple, edificació a la barraca i al polígon) amb el caràcter de la gestió (individual, corporativa, pública): apareixen, llavors, formes en les quals és fonamental l'element parcel·lació, de gestió individual (urbanització marginal, invasió), corporativa (ciutat-jardí) o pública (suburbana); o que l'element que el caracteritza sigui la urbanització, de gestió pública (exemple); o definides sobretot per l'edificació, de gestió individualitzada (barraques) o corporativa-pública (polígons). Amb això, s'estableix un segon nivell de diferenciació, que es basa en la hipòtesi de la importància del procés d'edificació als polígons i en la constatació de la forma de gestió pública (organismes oficials) o corporativa (caixes d'estalvis, cooperatives, immobiliàries).

Respecte a la importància creixent que en els polígons barcelonins ha tingut l'edificació, especialment a partir del moment que es van definint uns tipus edificatoris característics, més endavant es podrà trobar una anàlisi que desenvolupa aquesta línia argumental; ens interessaran ara, les implicacions que això té respecte a la gestió. I, efectivament, en l'evolució que es pot registrar respecte als mecanismes de gestió dels polígons, la progressiva supeditació de la intervenció en el conjunt de les característiques de l'edificació té un pes molt significatiu. Això es reflecteix en la independització, a efectes d'execució, de les operacions prèvies de preparació del sòl de les de la construcció pròpiament

Amador Ferrer i Aixalà, arquitecte per l'ETSAB. Professor a diverses universitats estrangeres. Membre de l'equip redactor del Pla General Metropolità de 1976.

dita, i en l'especialització de diversos organismes públics en l'edificació seriada de blocs d'habitatges. De la mateixa manera, a les promocions de la iniciativa privada, la gestió de tot el polígon es recolza, fonamentalment, en la gestió de l'edificació.

2. PRIMER PERÍODE. L'EXPERIMENTACIÓ DE NOVES TÈCNiques EN PETITES INTERVENCIóNS

Els primers polígons d'habitatges construïts a Barcelona (cases barates i grups d'habitatges de la postguerra), que s'havien inclòs en el primer dels períodes estudiats, apareixen molt lligats, en tots els aspectes, a l'organisme promotor, que gestiona i finança les diferents fases de la construcció. Els diferents organismes públics promotors (tot i que algun limitarà, més endavant, el seu paper en el procés de gestió) dirigeixen, doncs, enterament i fins al final, la construcció de cada polígon: Patronat de l'Habitació (cases barates), Patronat Municipal de l'Habitatge (*Verneda, Torre Llobeta, Passeig Calvell*) Obra Sindical del Hogar (*Urbanització Meridiana, Ntra. Sra de la Mercè*), Govern Civil (*Verdum*). Les funcions que exerceixen són les següents:

- Gestió financera de l'operació, que inclou el càlcul del pressupost del projecte a partir d'una avaluació dels costos unitaris de cada element (sòl, urbanització, habitatges) amortització d'emprèstits, despeses de promoció i despeses d'administració, així com l'obtenció de préstecs, hipoteques i primes necessàries.
- Projecte del polígon, que en aquest primer període no està condicionat per plans urbanístics de caràcter general o parcial i que generalment encarrega o redacta directament el mateix organisme promotor.
- Selecció dels terrenys, a partir d'estudis més o menys complets; valoració i taxa dels terrenys; la seva adquisició final pels procediments legíslats.
- Obres d'obertura de carrers, accessos, urbanització i connexió als serveis públics. Contractes amb les diferents companyies de serveis públics (electricitat, aigua, gas) i, en algun cas, control econòmic del subministrament.
- Construcció dels habitatges i dels edificis per a equipaments.
- Administració del grup d'habitatges: cobrament de lloguers, manteniment i reparacions, gestió de despeses comunes.

A continuació s'examinen alguns aspectes rellevants de la gestió d'aquests primers organismes gestors; en concret, ens limitarem a aportar algunes dades sobre la gestió del Patronat de l'Habitació, complementant el que ja s'ha dit sobre aquest organisme, i en relació a alguns polígons significatius del període de postguerra.

2.1. La gestió del Patronat de l'Habitació de Barcelona (1927-1945)

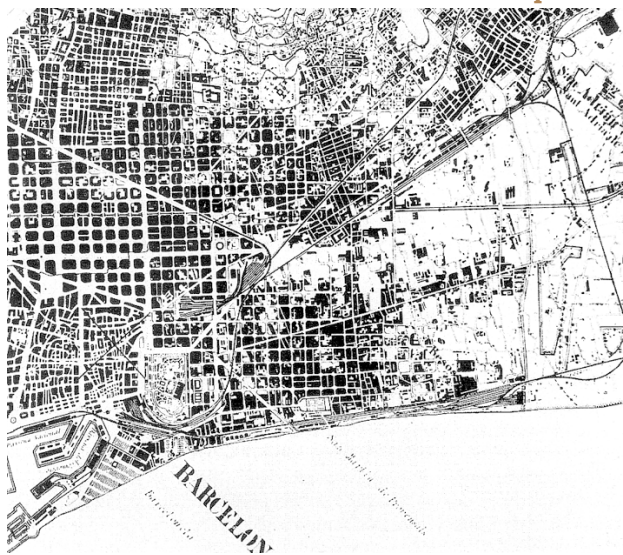
El Patronat de l'Habitació de Barcelona va dur a terme la construcció dels quatre grups de cases barates dels quals ja s'ha parlat abans, i va cobrir totes les funcions enumerades en el paràgraf anterior, mitjançant la delegació en la societat mercantil *Foment de l'Habitatge Popular, S.A.*, constituïda coetàniament a la creació del Patronat, el 1927. El Patronat va subscriure un contracte amb aquesta empresa, i va reservar-se la facultat d'inspeccionar la marxa dels treballs; en realitat, l'empresa contractada constitueix el braç executor del *Patronat*.

La ponència financera del Patronat, que va pressupostar el total del projecte, inclosa la compra dels terrenys i la construcció de 3.000 habitatges, amb 30.000.000 ptes., va proposar l'emissió d'un emprèstic per ser amortitzat en vint-i-cinc anys, i es van fixar els lloguers dels habitatges com a conseqüència. **(2)** En realitat, es van construir només 2.229 habitatges i, a més, es va sobrepassar àmpliament el pressupost que es preveia. **(3)** L'enfonsament financer del Patronat es va culminar amb la suspensió de pagaments d'1 d'abril de 1932, i es van deixar sense atendre totes les obligacions.

Els diferents organismes públics promotors dirigeixen, enterament i fins al final, la construcció de cada polígon: Patronat de l'Habitació (cases barates), Patronat Municipal de l'Habitatge (*Verneda, Torre Llobeta, Passeig Calvell*), Obra Sindical del Hogar (*Urbanització Meridiana, Ntra. Sra de la Mercè*), Govern Civil (*Verdum*)

L'empresa *Foment de l'Habitatge Popular, S.A.* va adquirir els terrenys (a preus excessius pels emplaçaments) i els va urbanitzar i va construir els habitatges. Tot i així, les companyies de serveis públics van subscriure contractes directament amb el *Patronat*, de manera que aquest abonava cada mes l'import de les factures presentades; així figura en els contractes subscrits a la *Companyia Barcelonesa d'Electricitat* i amb la *Societat General d'Aigües de Barcelona*. Aquesta irregularitat es va traduir més tard, en dificultats del *Patronat* per percebre aquests imports dels arrendataris;

Plànol topogràfic de Barcelona de l'any 1949, amb l'alineació del projecte del carrer Guipúscoa

com que també la percepció dels lloguers va ser irregular, el Patronat va disminuir progressivament els ingressos. D'altra banda, la fixació de la renda per habitatge va partir de les dades del pressupost, i no dels costos reals de la construcció, i amb això tampoc es podien cobrir les despeses totals del Patronat. El pressupost extraordinari de liquidació del Patronat de l'Habitació, aprovat el juny de 1943, va tenir un dèficit de 59.843.214,18 ptes. segons l'estudi de Trias Bertrán ja citat. La gestió administrativa del Patronat es va centrar, llavors, en tres qüestions: a) els contractes amb les companyies de serveis públics; b) la regularització del cobrament de lloguers; i c) el cobrament dels auxilis de l'Estat. Ordenats de manera definitiva els béns administrats pel Patronat, i liquidat el dèficit, la dissolució final es produeix el 1945, i aquells béns van passar a l'Institut Municipal de l'Habitatge creat aquell mateix any.

No ha estat possible esbrinar, en la documentació consultada, l'estat de la parcel·lació rústica en el moment de promoure els grups de cases barates. Donada la cartografia de Barcelona, dels primers vint anys, apareix com a molt possible que cadascun pertanyi a una sola propietat, cosa que hauria facilitat l'adquisició dels terrenys. En qualsevol cas, ens interessa ara assenyalar que el Patronat, tot i que delegui algunes de les funcions a una empresa intermediària, gestiona enterament totes les fases de promoció, construcció material i administració posterior dels grups d'habitatges.

2.2 Els polígons de la postguerra immediata

El mateix esquema de gestió es repeteix a la postguerra quan, a partir de 1945, es reemprèn l'activitat del sector públic en la construcció d'habitatges. Tant l'Institut Municipal de l'Habitatge com l'*Obra Social del Hogar*, en aquest primer període d'actuació, gestionen totes i cadascuna de les fases de la promoció, construcció i administració dels petits

grups d'habitatges propis del moment, i subhasta a la baixa la contractació de les obres d'urbanització i edificació dels habitatges. L'adquisició del sòl queda facilitada per les petites dimensions dels polígons, de manera que a la majoria de casos els terrenys pertanyen a una sola finca.

Així, per exemple, una de les primeres actuacions de l'Institut Municipal de l'Habitatge consisteix en la urbanització de la finca anomenada *Torre Llobeta*, situada al passeig Maragall, entre aquesta via i la riera d'Horta (vegeu en el gràfic adjunt la reproducció del plànol parcel·lari fet per Martorell el 1935), que ja era de propietat municipal. La subhasta es va celebrar el 1947: «El 15 de març de 1947 es va procedir a la subhasta de les obres de construcció de la primera etapa del Grupo que s'havia d'aixecar a la finca de *Torre Llobeta*, i va resultar adjudicada l'obra a l'empresa *Construcciones Riera, S.A.*, que va realitzar una baixa d'un 17% sobre el pressupost inicial (...), i es va concedir l'oportuna escriptura pública de contracte d'obres, que es van iniciar ràpidament». (4) El projecte aprovat per l'*Instituto Nacional de la Vivienda* va ser finançat amb mitjans de l'Ajunta-

Tant l'Institut Municipal de l'Habitatge com l'*Obra Social del Hogar*, en aquest primer període d'actuació, gestionen totes i cadascuna de les fases de la promoció, construcció i administració dels petits grups d'habitatges

ment de Barcelona, que va obtenir de l'anomenat organisme estatal un avançament reintegrable, sense interès, del 40% de la totalitat del pressupost, d'acord amb el que estableix la *Ley de Viviendas Protegidas* a la qual s'acull. L'Institut Municipal va encarregar el projecte del polígon a l'arquitecte Pere Ricart Biot.

El mateix procés continua en els restants grups d'habitatges del *Patronato Municipal*: adquisició del sòl per l'organisme públic, encàrrec del projecte, subhasta i adjudicació de les obres, i administració posterior del grup d'habitatges pel mateix organisme que actua. És el cas dels grups construïts a *Bonsuccés* (48 habitatges), *Pi i Molist* (30 habitatges), *Ramón Albó* (147 habitatges), *Perecamps* (76 habitatges), *el Polvorí* (258 habitatges), *Passeig Calvell* (168 habitatges), *Sant Cristófol* (50 habitatges) i *la Verneda* (612 habitatges). (5) Aquest últim grup de 1952 significa l'adquisició d'una peça rectangular de sòl en el sector de la

Verneda, al costat d'una antiga fàbrica de Cola J. Roig, i a la qual s'accedeix per l'antiga carretera de França, avui carrer de Pere IV. L'estructura parcel·laria del sector, de certa complexitat (vegeu el plànol parcel·lari de 1933) per la utilització agrícola intensiva, sembla simplificar-se amb el projecte i la construcció de l'enllaç ferroviari entre les línies de Mataró i Granollers, coetani del polígon d'habitatges (vegeu el gràfic).

L'administració, pel Patronat Municipal, dels catorze o quinze grups d'habitatges construïts (uns sis mil habitatges) significa uns ingressos que, ja el 1959, sumen la tercera part de la recaptació total. Aquest factor, al costat de les possibilitats més grans d'obtenció de primes i crèdits, farà possible una actuació de més envergadura en el període següent.

Per gestionar l'administració dels grups construïts, el Patronato de Viviendas del Congreso va crear un departament encarregat de dur a terme la comptabilitat separada de la despesa de cada immoble

L'entitat benèfica constructora *Viviendas del Congreso Eucarístico*, que construeix en aquesta època, el barri *Habitatges del Congrés*, del qual ja s'ha parlat en el primer capítol, s'ajusta, quant al procés de gestió, al model aquí descrit. Aquesta Entitat va adquirir la finca de Can Ros, la masia i les terres de feina de la qual ocupaven una gran extensió de sòl entre el passeig Maragall i la riera d'Horta, per sota del grup *Torre Llobeta* abans esmentat (vegeu el parcel·lari Martorell, 1953). El finançament per a l'operació d'urbanització i construcció de la finca, arran d'una petició de fons feta pel bisbe de Barcelona en ocasió del Congrés Eucarístic Internacional, va partir d'un generós avançament del *Ministerio de la Vivienda*, a 40 anys sense interès, del 40% del pressupost total i de la cooperació de les caixes d'estalvis locals, amb una hipoteca d'un altre 40%, al 4% d'interès, reemborsable a vint anys. Amb això, l'aportació inicial en adquirir un habitatge es va reduir considerablement. L'habitatge tipus (60 m²), el cost del qual equivalia a 108.000 ptes. (sense interessos) es va finançar doncs, a partir d'aquestes dades. (6)

La gestió financera de l'operació, corre a càrrec del mateix *Patronato de las Viviendas del Congreso*; i de la mateixa manera, el projecte del grup, que s'encarrega als arquitectes J. Soterias Mauri i C. Marqués Maristany. Una vegada adquirits els terrenys, la construcció s'adjudica a l'empresa construc-

tora *Prats S.A.*, que cal que s'ajusti al pressupost de contractació.

L'adjudicació dels habitatges, ja construïts, als beneficiaris, també va a càrrec de l'entitat, que va elaborar el sistema de selecció de famílies del qual ja s'ha parlat al primer capítol. Com que es venen els habitatges a preu de cost, tal com correspon al caràcter benèfic de la promoció, el capital fundacional de l'Entitat es reinverteix en noves construccions, de manera que l'activitat no ha cessat fins avui. L'actiu (immobles) de l'Entitat augmenta, en efecte, des de 9.000.000 ptes. (1952) fins a 2.049.000.000 ptes. (1975), en funció dels quasi sis mil habitatges construïts durant aquest període, a diferents punts de la comarca de Barcelona. (7)

Per gestionar l'administració dels grups construïts, el *Patronato de Viviendas del Congreso* va crear un departament encarregat de dur a terme la comptabilitat separada de la despesa de cada immoble, i va efectuar amb precisió la liquidació anual del cost dels serveis i de la conservació de cadascun d'aquests, amb càrrec als usuaris. El detall de les despeses totals que hi havia per aquest concepte a cada exercici apareix, també, a les memòries anuals de l'entitat.

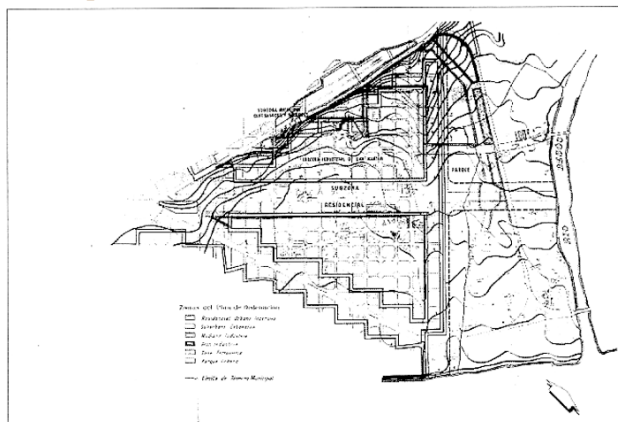
Els polígons construïts en aquest període per l'*Obra Sindical del Hogar* i el *Govern Civil* de la província es gestionen de manera idèntica. L'única variant consisteix en el sistema que posa en pràctica l'*Obra Social del Hogar* durant el període, que consisteix en la participació del futur adquiridor de l'habitatge com a obrer en el procés de construcció del polígon, i que repercuteix en la reducció del preu d'adquisició.

3. SEGON PERÍODE. L'ACTUACIÓ PER POLÍGONS: PREPARACIÓ DEL SÒL I DE LA SUBHASTA DE SOLARS

Les grans dimensions i complexitat que adquireixen els polígons d'habitatges des de mitjans de la dècada dels cinquanta es tradueix, també, en la modificació dels mecanismes de la gestió. Ja s'ha parlat anteriorment de la significació del *Plan de Urgencia Social* de Barcelona, com a coordinació de la construcció massiva d'habitatges de promoció pública. El *Plan* va servir per programar la construcció d'un determinat nombre d'habitatges a polígons, que es van anar adjudicant als diferents organismes promotors. L'envergadura del *Plan* feia difícil la gestió mitjançant un sol organisme. Les dimensions dels polígons seleccionats implicava una reorganització de la promoció.

Els organismes públics promotors tendeixen, efectivament, en aquest moment, a una certa limitació funcional. La Comissió d'Urbanisme de Barcelona, principal promotor dels polígons del *Plan de Urgencia Social*, tot i que assumeix la gestió econòmica i la projectació dels polígons, i executa

Pla parcial d'ordenació del sector de Llevant

les operacions d'expropiació i d'urbanització dels terrenys, només intervé indirectament (determinant, en el projecte, la posició i la forma dels blocs d'habitatges) en el procés d'edificació. La seva feina queda així limitada a la transformació i a la preparació del sòl, a la producció de parcel·les edificables, que seran adjudicades a altres organismes públics o a empreses constructores. Amb això, es desentén, també, de l'administració posterior dels seus polígons. Altres organismes públics, com el *Patronat Municipal de l'Habitatge* o l'*Obra Sindical del Hogar*, tendeixen, en canvi, a especialitzar-se en la gestió de l'edificació, de manera que, tot i que continuen promovent els seus propis polígons, també edifiquen a les parcel·les en venda en els polígons de la Comissió d'Urbanisme. El Patronat Municipal, d'altra banda, posa al mercat solars d'alguns dels seus polígons (per exemple, a Montbau), que són edificats per altres entitats.

A aquesta complexitat més gran en la gestió se suma la incidència del Pla comarcal de 1953 i de la Llei del sòl, que obliguen a una determinada tramitació, abans inexistent, dels projectes, que cal que s'ajustin a les determinacions del planejament urbanístic vigent. Tot i així, com es veurà, els plans parcials es redacten en funció dels projectes. El mecanisme de la modificació del pla, admès per la Llei del sòl, origina en alguns polígons contínues transformacions.

A continuació s'examinen més detalladament aquests aspectes, tractant d'oferir una visió sintètica i global de la gestió d'alguns organismes públics d'aquest període i exemplificant, en alguns casos particulars d'anàlisi, el model de gestió característic. En aquest sentit, el polígon de Sant Martí, promogut per la Comissió d'Urbanisme, és, potser, un dels més significatius del moment.

3.1 La gestió de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona

La Comissió d'Urbanisme de Barcelona, creada per la llei de desembre de 1953, que aprovava el Pla comarcal d'ordenació urbana de Barcelona, va iniciar a continuació l'actuació com a organisme promotor de polígons d'habitatges. Per això, la Comissió comptava, des de la seva creació, amb

una subvenció anual de l'Estat de vint-i-cinc milions de pessetes (que el 1968 es va pujar a cinquanta milions); amb una aportació de l'Ajuntament de Barcelona, que va començar essent de 300.000 ptes. i, després, de 600.000 ptes., fins que el 1967 es va establir definitivament en el 1,5% del pressupost municipal (i va passar a convertir-se en una aportació de trenta-tres milions el 1967, i de més de quaranta el 1968); i amb una aportació dels ajuntaments de la comarca, que primer es va establir en el 6 per mil dels pressupostos municipals i després, el 1967, va passar a representar l'1,5% d'aquests pressupostos. Amb aquests mitjans econòmics, la Comissió d'Urbanisme va iniciar el desenvolupament de les activitats de selecció, taxació i adquisició de terrenys (en molts casos mitjançant l'acord comú que faculta la Ley de la Expropiación forzosa i, en altres,

La Comissió d'Urbanisme de Barcelona, creada per la llei de desembre de 1953, que aprovava el Pla comarcal d'ordenació urbana de Barcelona, va iniciar a continuació l'actuació com a organisme promotor de polígons d'habitatges

mitjançant la tramitació de l'expedient de valoració al *Jurat Provincial d'Expropiació* per la fixació del preu just) i d'urbanització dels polígons corresponents. Així, en pocs anys, el producte de la venda dels solars urbanitzats i disposats per l'edificació, va passar a incorporar-se al capítol d'ingressos, de manera que progressivament l'actuació urbanística es va poder fer més important (i, en alguna ocasió, va fer possible la inversió a fons perdut, com va succeir amb la construcció del passeig Marítim de Barcelona).

Les actuacions urbanístiques que es duen a terme per la Comissió d'Urbanisme són, en concret, i seguint les memòries quinquennals de l'entitat, les següents:

-1955-59. Expropiació dels polígons *Baró de Viver*, *Bon Pastor*, *la Guineueta*, *Sant Martí* (1a etapa) i *Badalona*. Urbanització dels polígons *Baró de Viver*, *Bon Pastor*, *la Guineueta* i *Sant Martí* (1a etapa).

-1960-64. Prosecció de les expropiacions en els polígons *la Guineueta*, *Sant Martí*, *Badalona* i *Parc Urbà de la Guineueta*. Urbanització del passeig Marítim i polígons *la Guineueta*, *Sant Martí* i *Badalona*.

-1965-69. Adquisició de terrenys per a polígons d'habitatges a *Sant Vicenç dels Horts*, *Sant Adrià del Besòs* (polígon *la*

Mina, Barcelona (polígon *Canyelles*) i Cerdanyola. Obres d'acabament dels polígons *la Guineueta*, *Sant Martí* i *Badalona*. Inici de les obres a *la Mina* (en col·laboració amb el PMH), *Sant Vicenç dels Horts* i el *Parc Urbà de la Guineueta*.

L'enquadrament de la majoria d'aquests polígons en el *Plan de Urgència Social* de Barcelona (1958) donava a la Comissió d'Urbanisme el caràcter de principal organisme gestor del *Plan*; la Comissió va ser, sens dubte, l'organisme públic promotor més significatiu del període. La forma de gestió que es posa en pràctica, que se sintetitza en el títol d'aquest apartat com a preparació del sol i venda de parcel·les edificables, va constituir un mecanisme idoni per a la realització dels pressupostos del *Plan*, i va permetre ajustar perfectament la promoció dels grans polígons programats a les capacitats específiques (econòmiques i funcionals) d'edificació d'habitatges de les entitats i empreses adjudicatàries dels solars. Des del punt de vista de la gestió econòmica, l'actuació es va desenvolupar, doncs, amb gran fluïdesa i sense gaires problemes. Més endavant es parlarà dels projectes: es pot avançar que l'èmfasi que es posa en les obres d'urbanització hauria d'haver permès millors resultats

1965-69. Adquisició de terrenys per a polígons d'habitatges a *Sant Vicenç dels Horts*, *Sant Adrià del Besòs* (polígon *la Mina*), Barcelona (polígon *Canyelles*) i Cerdanyola. Obres d'acabament dels polígons *la Guineueta*, *Sant Martí* i *Badalona*

globals, si l'edificació s'hagués projectat menys rigidament. El mecanisme de gestió assajat per la Comissió d'Urbanisme també va ser utilitzat, pels bons resultats obtinguts, per altres entitats promotores públiques i privades: «Per a la venda de solars no es va esperar la finalització de les obres d'urbanització, ja que això hagués estat censurat, donada la urgència que requeria la demanda d'habitatges, però sí que es va procurar que les possibles entitats compradores del sòl veïessin, en la gestió de la Comissió d'Urbanisme, la resolta decisió que les parcel·les que alienés tinguessin tots els serveis necessaris, incloent els jardins i les instal·lacions per a jocs d'infància. El resultat obtingut va superar les esperances que calia esperar de l'operació, ja que s'havien venut quasi totes les parcel·les, i la Comissió d'Urbanisme va recuperar els diners invertits i va poder-los utilitzar en successives etapes

dels mateixos polígons. Aquest tipus de gestió va ser portat a terme, també, pel Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona i, últimament, per entitats privades.» (8)

CAS D'ANÀLISI:
EL POLÍGON SANT MARTÍ
Estat del parcel·lari i adquisició del sòl

L'estat del parcel·lari en el moment de la delimitació del polígon és complex, com ho demostra el plànol parcel·lari que figura a l'expedient tramitat per la Comissió d'Urbanisme i que s'adjunta com a document. En aquest plànol figuren delimitades i numerades les 197 propietats que s'havien d'adquirir. També en el document adjunt, es dona la relació de propietaris i la superfície de les parcel·les que s'havien d'expropiar.

Els elements a partir dels quals es configura el parcel·lari són els següents:

1. L'antic camí de la Verneda, que procedeix del Clot, que travessa tot el sector, creua la riera d'Horta i es dirigeix al punt de pas sobre el riu Besòs (avui substituït pel pont de la carretera a França). Aquest camí va organitzar tot un sistema d'accessos a la parcel·lació rural, els traçats del qual són perfectament visibles sobre el plànol i determinen la directriu dominant del sector.

2. El traçat de l'antiga carretera de França, avui el carrer de Pere IV, que va doblar l'antic camí de la Verneda, travessa paral·lelament la part inferior del sector considerat. La carretera va recollir la directriu fonamental al·ludida i la va potenciar extraordinàriament. D'aquesta manera, entre l'antic camí i la carretera apareix un sistema de divisió del sòl a partir de traçats normals a les dues vies, que caracteritza la forma de les parcel·les. L'edificació amb la façana a la carretera i la posterior construcció d'indústries, consoliden, després, el sistema d'ordenació morfològica.

3. La riera d'Horta, que baixa a la dreta del sector, i travessa el camí de la Verneda i la carretera de França per desembocar al mar al costat de l'estació del ferrocarril del Poble Nou, també constitueix el límit dels terrenys seleccionats pel polígon. La riera travessa sense dificultats el sector, ja que, tot i ser de dimensions i importància més grans, no constitueix més que una altra de les sèquies o divisions parcel·làries en el mateix sentit nord-sud que domina.

4. D'altra banda, en el moment de la delimitació del polígon, ja havien aparegut alguns traçats, divisions parcel·làries i edificacions que responien al pla de Cerdà. Són les que s'han assenyalat a traços en el plànol. Cal fer notar que l'obertura de carrers i la formació d'illes segons Cerdà ja estava força consolidat per sobre del ferrocarril i per sota de Pere IV. En el nostre sector només es produeixen algunes ocupacions esporàdiques: L'illa sencera que apareix en el

Parcel·lari del polígon d'habitatges Sant Martí, que figurava en el projecte d'expropiació

centre, edificada per la Caixa de Pensions i exclosa del polígon; les dues mitges illes parcel·lades i edificades en línia a partir de l'obertura de passatges, que finalment també van ser excloses del polígon; i les illes del carrer de Puigcerdà, trencades i limitades pels traçats de l'anterior parcel·lació rural. Aquestes darreres peces de parcel·lació menuda dificulten notablement l'execució del polígon en aquest sector.

Les antigues masies, la posició de les quals, en funció de l'explotació agrícola dels terrenys del sector, contribueix a la formació del parcel·lari mitjançant les transformacions que se succeeixen sobre les propietats originals. Estaven situades al costat del camí antic de la Verneda (Can Canals, Can Pujades, Can Guliol) i en el sector central de més resistència a les illes Cerdà (Cal Simó, Can Castany).

Les indústries, que des de mitjans del segle anterior es van anar instal·lant en el sector, adquirint i edificant parcel·les agrícoles. Totes creen el propi camí d'accés i connecten amb el camí antic de la Verneda (Manufacturas Reunidas de la Industria Textil, SA, Antigua Fábrica de Tintorería de Fco. Puig, Matadero Viejo de Beatriz Fuster, Fábrica de Mosaicos Gerónimo Fortuny, Blanqueo y Tintes de Vda. de J. Riera, Hilados, Tintes y Aprestos de Hijos de Rafael Clarasó, Blanqueo y Aprestos Francisco Vila) o amb la carretera de França (Fábrica de Estampados y Aprestos de Casas y Jové, Fábrica de Cartón de Aragay Call, SA, Tintes y Aprestos de Vda. de Mas, Fábrica Española de Blanco de Zinc).

A partir d'aquests sistemes d'ordenació i d'acció sobre el territori, i mitjançant diverses compres i transaccions de propietats, s'arriba al parcel·lari de la data de tramitació de l'expedient del polígon, en el qual es poden reconèixer les parcel·les dedicades a usos agrícoles (per exemple, les parcel·les números 13, 14, 15, 18, 19, 20, 162 i 163), algunes encara amb l'edificació, les parcel·les industrials (per exemple, els números 23, 164, 193), les que corresponen a la subparcel·lació en illes Cerdà (números 38 al 157) i altres que van ser objecte de transaccions diverses (per exemple, la parcel·la 189, de gran extensió, propietat de la Caixa de

Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis). De l'estat final del parcel·lari, abans de la implantació del polígon d'habitatges, se'n poden treure, pel que fa a la gestió d'aquest, les conclusions següents:

La complexitat del parcel·lari, en contrast amb la senzillesa del període anterior (en el qual la majoria dels polígons es construïen sobre una sola finca), ja indica l'existència d'un fort organisme gestor, amb capacitat i mitjans suficients per dirigir i coordinar una operació de tal envergadura i capaç de superar, a més, l'oposició normal dels propietaris a l'expropiació. La Comissió d'Urbanisme, creada recentment, va ser aquest organisme; el procés d'adquisició del sol va ser, tot i així, lent i complicat.

Aquesta mateixa complexitat va obligar a dividir el

Tot i que el sector del polígon de Sant Martí es trobava inclòs en el pla Cerdà, la iniciativa de la conversió del sector en residencial arrenca del Pla comarcal de 1953

polígon en tres fases, de manera que l'expropiació o l'adquisició dels terrenys es fes més abordable: primer calia que es realitzés en els sectors per sota del carrer Guipúscoa i després el sector superior.

Algunes situacions, de fet, van obligar a modificar els límits del polígon d'actuació: són notòries les exclusions de l'illa ja totalment edificada per la Caixa de Pensions i l'illa ocupada per la indústria Blanqueo y Aprestos Francisco Vila. Finalment també van ser excloses les dues semiilles entre els carrers Espronceda i Bac de Roda, parcel·lades i edificades des dels anys vint. El límit del polígon es va traslladar, així, a l'eix del carrer Bac de Roda.

D'altra banda, l'extrem fraccionat del parcel·lari a les illes del carrer Puigcerdà va obligar a postposar l'execució del polígon en aquest sector. El que en principi havia de ser la segona fase va passar a ser la tercera, i es va executar molts anys després i després d'un llarg i complicat procés d'expropiacions i impugnacions.

b) Procés de planejament

Tot i que el sector del polígon de Sant Martí es trobava inclòs en el pla Cerdà (i, com ja s'ha vist en algunes illes, es va arribar a parcel·lar o a construir-se anteriorment al polígon), la iniciativa de la conversió del sector en residencial arrenca del Pla comarcal de 1953, que inclou una sèrie d'estudis destinats a facilitar la redacció posterior del Pla

parcial de la zona de Llevant. Aquest Pla parcial es redacta quasi immediatament després de l'aprovació del Pla comarcal i comprèn una extensió de terreny de 774 ha; més endavant, no obstant això, es divideix la zona de Llevant en el sector nord i el sector sud. El Pla parcial de Llevant nord és, finalment, aprovat amb caràcter definitiu el 17 de juliol de 1956 i comprèn el sector entre l'avinguda José Antonio, la Ronda de Sant Martí i la línia del ferrocarril d'enllaç amb el Besòs, que representa un total de 234 ha.

L'arquitecte redactor va ser E. Giralt Ortet. El polígon de Sant Martí, en les tres fases, es troba situat dins d'uns límits d'aquest pla parcial i n'ocupa només una part.

El Pla parcial de 1956 recollia, amb algunes diferències importants, l'ordenació establerta pel sector, pel Pla comarcal de 1953. Les diferències més importants són la pèrdua de continuïtat d'alguns carrers proposats per Cerdà (especialment, els de sentit longitudinal, Andrade i Consell de Cent) i l'ordenació de l'edificació en blocs aïllats en comptes d'illa tancada. L'esquema, tot i les transformacions, representa una malla de certa importància, que és capaç de suportar un fort índex d'edificabilitat. Tot i això, encara després de l'aprovació definitiva del Pla parcial es van anar succeint modificacions que, en la majoria dels casos van afectar només la disposició de l'edificació. Aquestes modificacions es van tramitar per la mateixa Comissió d'Urbanisme, pel que fa a cadascuna de les tres fases del polígon; però també, un cop adjudicats els solars, pels mateixos constructors adjudicatariis, amb la finalitat d'ajustar l'edificació a les pròpies característiques i finalitats.

c) Obres d'urbanització i de venda de solars

Per a l'execució de les obres d'urbanització del sector es va procedir per fases, relacionades amb el procés d'adquisició del sol. Ja s'han explicat abans els problemes derivats d'aquest procés, que van excloure de l'expropiació determinades illes i que van obligar a retardar la segona de les fases programades.

Per a cadascuna de les fases la Comissió d'Urbanisme va redactar el projecte d'urbanització corresponent i va incloure el disseny de la malla viària i dels espais lliures d'ús públic i la xarxa de subministrament elèctric, la xarxa de subministrament de gas, el clavegueram i el mobiliari urbà, i el programa de serveis col·lectius necessaris.

La primera fase, amb un total de 15,3 ha i una previsió de 3.000 habitatges, que comprendria les nou illes situades entre avinguda José Antonio-Guipúscoa-Bac de Roda-Selva de Mar, havia estat objecte d'una modificació del Pla parcial, aprovat el juliol de 1958. El projecte d'urbanització que es va redactar a continuació va estudiar i concretar els aspectes abans assenyalats, d'acord amb la modificació de 1958.

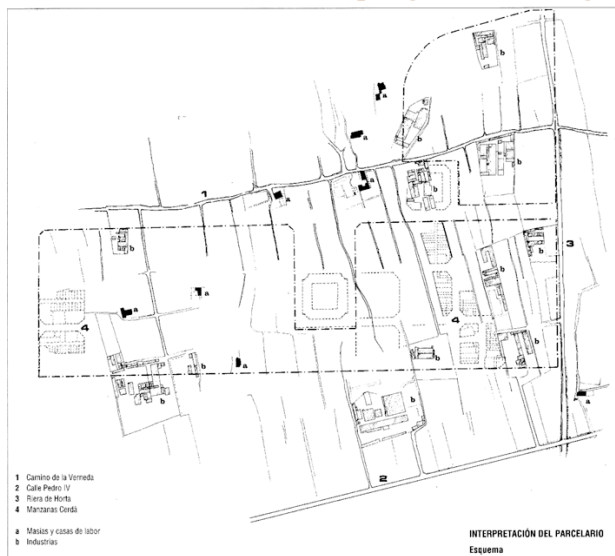
Aquest sector va ser el primer d'executar-se a causa de la simplicitat del parcel·lari rural que, com s'ha vist abans, no estava gaire fraccionat ni ocupat per indústries: correspon a les finques agrícoles Cal Simón i Can Castany, tot i que la part baixa inclou part de les parcel·les en les quals estaven instal·lades les Manufacturas de la Industria Textil i el Mata-dero Viejo. De l'execució de les obres, se'n va fer càrrec la Comissió d'Urbanisme de Barcelona i els costos econòmics van figurar en els corresponents pressupostos anuals.

La segona fase, que cobria una extensió de 24,6 ha i que havia d'incloure uns 4.800 habitatges, corresponia a les illes entre l'avinguda José Antonio i el carrer Guipúscoa situades més enllà del carrer Agricultura (tretze en total). Una part d'aquest sector es va modificar a conseqüència del Pla parcial aprovat el setembre del 1962; d'aquesta manera, quedaven subjectes al mateix Pla parcial de 1956 les sis illes restants, situades entre els carrers Puigcerdà i Prim. Com ja s'ha vist abans, aquest sector era el que presentava un estat de parcel·lació amb més dificultats: per una banda, les illes

El Pla parcial de 1956 recollia, amb algunes diferències importants, l'ordenació establerta pel sector, pel Pla comarcal de 1953. Les diferències més importants són la pèrdua de continuïtat d'alguns carrers proposats per Cerdà (especialment, els de sentit longitudinal, Andrade i Consell de Cent) i l'ordenació de l'edificació en blocs aïllats en comptes d'illa tancada.

amb façana al carrer Puigcerdà, amb un total de cent dinou parcel·les petites, la majoria edificades; per una altra, l'existència de nombroses indústries que ocupaven antigues parcel·les agrícoles. Com que el procés d'expropiació va ser llarg i nombrosos parcel·listes van acudir al contenciós administratiu, la Comissió d'Urbanisme va decidir avançar la tercera fase i va suspendre l'execució de la segona. Finalment, no obstant això, la Comissió d'Urbanisme va desistir de l'actuació pública en aquest sector, de manera que es va procedir a la reparcel·lació total i es van adjudicar els solars edificables que van resultar dels plans de 1956 i 1962, i van comprometre als adjudicatoris en el procés d'urbanització

Esquema interpretatiu dels elements territorials i parcel·lars del sector Sant Martí, amb la delimitació superposada del polígon d'habitatges

del sector. Com a exemple, s'adjunten els documents gràfics annexos a l'Espectura de reparcel·lació i adjudicació de finques del polígon de Sant Martí, 3a etapa, en els quals apareix, en un d'aquests, un sector del parcel·lari agrícola, reunificat en nou propietats i, a l'altre, les parcel·les adjudicades a cada propietari amb la indicació de la superfície. Es pot observar com alguna de les petites parcel·les amb façana al carrer Puigcerdà són finalment adquirides per la Comissió d'Urbanisme, però altres (les dels Srs. Torrent Sostres, Torrent Buxó i Vila) aconseguen la permanència en el nou parcel·lari. La resta de parcel·les obtenen, proporcionalment a la superfície, els solars edificables que els corresponen, d'acord amb els criteris de la reparcel·lació. En els casos en els quals la mateixa Comissió d'Urbanisme era propietària, perquè havia adquirit les finques, es van adjudicar els volums edificables a l'igual que en la resta del polígon, amb la diferència que els solars quedaven subjectes a les cessions de sòl i a les contribucions en la urbanització del sector obligades en el nou sistema d'actuació.

La tercera fase (que en realitat va ser la segona) comprenia els terrenys del sector situat per sobre del carrer Guipúscoa, d'una extensió de 16,7 ha i una previsió inicial de 2.900 habitatges. El projecte de modificació corresponent al Pla parcial es va aprovar el març de 1962. El parcel·lari no ofería cap altra dificultat que l'expropiació de tres importants indústries instal·lades en el sector (Blanqueo y Tintes Vda. de J. Riera, Fàbrica de Mosaicos G. Fortuny i Hilados, Tintes y Aprestos R. Clarasó). Una quarta, la fàbrica de Francisco Vila, havia estat exclosa del polígon anteriorment. La urbanització del sector va ser executada per la Comissió d'Urbanisme. En principi, tal i com figura en algun document de l'època, els habitatges havien de ser construïts per l'Obra Sindical del Hogar, posteriorment, no obstant això, van seguir el mateix procés d'adjudicació que es va posar pràctica en la primera fase del polígon.

d) Adjudicació i edificació dels blocs d'habitatges

Tal i com s'ha dit, en els sectors que corresponen a la primera i tercera fases del polígon, la Comissió d'Urbanisme va procedir a l'adjudicació dels volums edificables a diferents empreses i entitats constructores, de caràcter públic i privat. En la segona fase; es va procedir a la reparcel·lació i adjudicació de les finques resultants, per la qual cosa els propietaris havien d'assumir els costos de les obres d'urbanització i d'edificació. Ens ocuparem, per tant, de les dues fases del polígon expropiades i urbanitzades per la Comissió d'Urbanisme. L'adjudicació es va referir, doncs, a volums d'edificació prèviament determinats, en la forma i dimensions, per al projecte del polígon. Amb això, les empreses constructores adquirien estrictament els solars que corresponien a la planta del bloc d'habitatges que calia edificar. Les formes d'adjudicació van ser variades, tot i que va predominar el principi de recuperar en un màxim la inversió

El parcel·lari no ofería cap altra dificultat que l'expropiació de tres importants indústries instal·lades en el sector (Blanqueo y Tintes Vda. de J. Riera, Fàbrica de Mosaicos G. Fortuny i Hilados, Tintes y Aprestos R. Clarasó). Una quarta, la fàbrica de Francisco Vila, havia estat exclosa del polígon anteriorment

realitzada. Els criteris van fluctuar, per tant, entre l'adjudicació al millor postor i l'avaluació de les garanties i de la solvència dels constructors concurrents, en subhasta pública. Alguns adjudicataris, que procedien de la propietat de les antigues finques rústiques, van lligar la transferència del sòl per mutu acord al compromís posterior de l'adjudicació de nous solars. Altres corresponen a entitats de caràcter públic amb necessitat de sol per a les seves instal·lacions.

L'adjudicació dels solars i l'edificació dels blocs d'habitatges per entitats constructores alienes a la Comissió d'Urbanisme exigeix a aquesta, doncs, de les funcions d'administració dels habitatges, que quedaven en mans dels organismes públics i constructors o dels nous propietaris dels habitatges.

Es pot afirmar que amb l'èmfasi que es posa en la

gestió del sòl i de les obres d'urbanització, la dispersió de la responsabilitat de construir els habitatges és beneficiosa per al polígon, en la mesura que, com que es tradueix en una certa variació de l'edificació, contribueix a restar-li una part de l'excessiva importància que adquireix en els polígons com a element de l'ordenació interna. Com a contrapartida, l'organisme públic actuant perd la possibilitat de controlar la qualitat constructiva dels blocs d'habitatges.

NOTES

(1) Vegeu la definició de les formes de creixement pel seu procés de gestió, que es fa a la publicació del LUB: *Las formas del crecimiento urbano* (Programa Urbanística I), ETSAB, Barcelona, 1974.

Vegeu, també, el model que apareix a LUB: "Teoría y experiencia de la urbanización marginal" a D. LEWIS, *El crecimiento de las ciudades*, Gustavo Gili, Barcelona, 1972, per explicar el procés de gestió de la urbanització marginal.

(2) "La solució definitiva va ser la següent: a) l'emprèstit de 60.000 obligacions al 5,5% avalat per l'Estat (aquest aval no es va prestar i sí el de l'Ajuntament); b) primes d'un 20% a la construcció i abonament del 2,5% dels interessos d'acord amb la legislació sobre les cases barates; c) amortització de l'emprèstit en el termini de 30 anys; i d) fixació dels lloguers,

partint de la base que el cost es podria rebaixar un 20% per la primera oferta per l'Estat i que l'interès només seria d'un 3%, ja que la resta l'abonaria l'Estat". TRIAS BELTRÁN, C., *La política de la vivienda del Ayuntamiento de Barcelona*. Barcelona, 1947

(3) "Del producte rebut amb l'emissió es van satisfer interessos per una quantitat de 5.114, 003, 16 ptes. El cost dels terrenys, les construccions, les urbanitzacions, etc. va ser de 29.236.363,26 ptes. (incloent els quatre grups). Com a despeses no pressupostades d'administració, de reparacions, i de servei financer de l'emissió, es van invertir, fins a la data en la qual es va donar per acabat el contracte amb el *Fomento de la Vivienda Popular* 6.482.614,85 ptes." Trias Bertrán, *op.cit.*

(4) Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal de l'Habitatge. *Memoria Económica correspondiente al ejercicio de 1947*. Barcelona, 1948.

(5) Vegeu la *Memoria* del Patronat Municipal de l'Habitatge, que correspon a l'exercici de 1959. Barcelona, 1960.

(6) *Patronato Viviendas del Congreso Eucarístico: Memoria, 1959*.

(7) Els balanços anuals detallats es poden consultar en les corresponents memòries de l'entitat.

(8) Comissió d'Urbanisme de Barcelona: *Memoria 1955-1959*. ❖❖❖

Si voleu veure material audiovisual relacionat amb La Verneda de sant Martí, visiteu el nostre canal a Youtube

WWW.YOUTUBE.COM/@LAVERNEDEDESANTMARTISOCIET2114

Ramon Usall

EL CLUB ESPORTIU JÚPITER, AMB L'ESTEL PER BANDERA

El club fundat el 1909 al Poblenou i traslladat el 1948 a La Verneda no disposa d'un llibre que en parli específicament de tota la seva història. L'única referència, a més de la breu ressenya de la seva pàgina web, és el llibre "Futbolítica. Històries de clubs políticament singulars" (Ara Llibres, 2017), de Ramon Usall. Extractem aquí el capítol dedicat al CE Júpiter.

Igual que molts altres clubs del començament del segle XX d'arreu del continent europeu, el Club Esportiu Júpiter va néixer en una cerveseria. En concret a la Cebrián, al cor del Poblenou obrer, un 12 de maig de 1909. El seu principal impulsor va ser David Mauchan, un dels molts treballadors escocesos que la fàbrica tèxtil Fabra i Coats havia acollit arran de la fusió de la casa originària del barri de Sant Andreu amb una marca de teixits dels afores de Glasgow. L'entusiasme de Mauchan per crear una nova entitat que agrupés els diferents petits clubs que hi havia al barri va tenir la complicitat dels seus germans, Jean i William, que jugaven, com ell, en un equip conegut amb el nom de l'Escocès, i també la de diferents futbolistes catalans que vestien les samarretes de l'Estadi Nacional o de l'Anglo-Espanyol, dos petits clubs amateurs del barri.

Aquella vetllada de maig del 1909 naixia el Júpiter, un nom que no evocava pas el déu suprem dels romans, sinó el globus aerostàtic que aquella mateixa tarda acabava de guanyar el concurs que es disputava a la propera platja de la Mar Bella. Poc pensaven els seus impulsors que aquell club de nom improvisat entre cervesa i cervesa acabaria convertint-se en un fidel reflex de la història política de la Catalunya de la primera meitat del segle XX.

Si bé és cert que l'origen, una entitat impulsada per treballadors establerts en un dels principals barris obrers de Barcelona, ja entroncava amb part de la història recent del país, el simbolisme obrerista i catalanista que des dels inicis

abraçà el club acabà fent la resta i el convertí en un actor remarcable dels agitats esdeveniments que es van viure durant les dècades següents.

Pràcticament de manera contemporània a la seva constitució, el Júpiter es convertí en un club plenament identificat amb el barri del Poblenou i el veïnat de classe treballadora, en un context caracteritzat per la conflictivitat social que es vivia a les fàbriques de la zona. Ràpidament, doncs, el Club Esportiu Júpiter congregà a les seves files obrers vinculats al sindicalisme anarquista, majoritari a la Barcelona del començament del segle XX. Aquests treballadors dedicaven part del seu temps lliure a jugar a futbol al descampat del Camp de la Bota, un indret preferent de la història barcelonina no tan sols perquè va acollir els primers partits del Júpiter, sinó perquè posteriorment es va convertir en un campament de barraques de famílies vingudes d'arreu que buscaven feina amb motiu de l'Exposició Universal del 1929, en l'escenari de centenars d'afusellaments de republicans després de la victòria feixista en la guerra del 36, novament en un espai de barraquisme durant les migracions dels anys cinquanta i seixanta, per acabar, amb el nou mil·lenni, formant part de l'espai del Fòrum de les Cultures del 2004.

L'esplanada del Camp de la Bota va deixar pas, amb la inscripció del club a la Federació Catalana, el 1912, al camp del carrer Teulat, on el club va consolidar el seu arrelament al barri i d'on va marxar el 1921 per instal·lar-se a l'estadi del carrer Llull, on va viure l'època més daurada.

En aquell temps, el Júpiter, que havia adoptat un escut d'alt simbolisme polític, ja que recollia la senyera i la coronava amb un estel blau, emulant els primers antecedents de la bandera independentista catalana, que aparegué formalment per primer cop en un document del Comitè Pro Catalunya amb data de l'11 de setembre de 1918, reforçà la seva identitat obrerista i catalanista fins al punt de forjar la llegenda, en aquells anys de pistolisme, que els seus

Ramon Usall és escriptor, professor i polític. A més de "Futbolítica" és autor de "Futbol per la llibertat", "Una tempestuosa mar blava. Una aproximació als conflictes de la Mediterrània" i "Un món en blau i grana. El Barça d'Eric Castel".

**El capità del Júpiter lliura al president
Macià la insígnia del club (25-9-1931)**

jugadors, molts d'ells vinculats al sindicalisme anarquista, aprofitaven les instal·lacions i els desplaçaments de l'equip per custodiar i traslladar armes, de vegades amagades dins de les pilotes de cuir, destinades a grups armats anarquistes com Los Solidarios.

L'associació del Júpiter amb l'obrerisme i el catalanisme li passà factura amb el cop d'estat que, el 1923, liderà el general Miguel Primo de Rivera i que va comportar la instauració d'una dictadura militar que va perseguir amb duresa aquests dos moviments polítics. Així, doncs, el Júpiter va veure com «l'abril del 1924» el jutge d'instrucció Cristóbal Fernández presentava una denúncia davant del governador civil de Barcelona pel contingut catalanista de l'emblema del club, argumentant que l'escut era «una clara dissimulació de la bandera separatista catalana», popularitzada en aquella època per Estat Català, el partit independentista creat el 1922 per Francisc Macià. Fruit d'aquesta denúncia, el governador acabà prohibint l'escut, que va haver de ser substituït per un de nou que anul·lava l'estel i la senyera i els substituïa per una corona comtal i els colors de l'equip.

Paradoxalment, i malgrat la repressió que patí durant la dictadura de Primo de Rivera, el Júpiter va viure durant els anys vint alguns dels principals èxits esportius de la seva història. El 1925 es proclamà campió d'Espanya de segona categoria, repetint així la fita que havia assolit aquell mateix any en la segona divisió del campionat català.

El triomf del Júpiter en la segona categoria del futbol estatal va anar acompanyat de la victòria del Barça a la Copa del 1925 (una competició que aleshores enfrontava els campions dels diferents trofeus regionals de l'Estat i que era considerada el campionat d'Espanya), una coincidència que va propiciar que els dos equips barcelonins visquessin una rebuda triomfal a la capital catalana per celebrar els èxits respectius. I va ser justament en la seva condició de campió de la segona categoria del futbol estatal que el Barça va decidir convidar el Júpiter per disputar-hi, el 14 de juny de 1925, un partit amistós en homenatge a l'Orfeó Català, un dels principals símbols nacionals del país, que era objecte de la repressió de la dictadura. El partit, que es va jugar en un ambient molt tens, va comptar amb l'actuació prèvia de la banda de música de la British Royal Marine, que estava

ancorada al port de Barcelona, que va interpretar, enmig d'un respectuós silenci, el *God Save the King*, l'himne britànic, i posteriorment la Marxa reial espanyola, que va ser fortament xiulada pels catorze mil espectadors que omplien l'estadi de les Corts.

Els xiulets, com també el fet que, segons les autoritats, no s'hagués precisat a l'hora de sol·licitar el permís que es tractava d'un homenatge a l'Orfeó Català (una entitat que arribà a ser posteriorment clausurada durant uns mesos per la dictadura), van provocar una dura sanció contra el Barça, a qui es va tancar el camp i es va privar de tota activitat esportiva durant sis mesos (si bé finalment la sanció s'acabà rebaixant a tres) i que va veure com el seu president, Joan Gamper, era forçat a l'exili.

La fi de la dictadura i la posterior proclamació de la Segona República, el 1931, van modificar de nou la història del Júpiter i li van permetre, en aquesta ocasió, recobrar l'escut històric. La recuperació s'escenificà en un acte carregat de simbolisme que tingué lloc el 25 de setembre de 1931 abans d'un partit que havia d'enfrontar el Júpiter amb el Palafrugell. Aquell dia, el capità del club lliurà a Francisc Macià, president de la restaurada Generalitat, una insígnia amb el vell emblema de l'entitat que reproduïa la senyera i l'estel.

*Els partits més significatius que va
acollir el camp del carrer Llull van
ser en benefici de diverses
institucions republicanes, com ara
Socors Roig, el Banc de Sang o les
Milícies Populars*

Durant els primers anys trenta, el Júpiter va viure una segona etapa daurada. El 1934 va aconseguir una de les seves principals fites esportives amb l'ascens a la segona divisió de la lliga espanyola, una categoria en la qual el club del Poblenou es va mantenir durant dues temporades.

L'agitat 1936, el Júpiter va tornar a donar mostra del seu compromís polític integrant-se al Comitè Català Pro Esports Populars, l'entitat que havia d'organitzar l'Olimpíada Popular del 1936 i que defensava l'extensió de la pràctica esportiva per tal de fer-la arrelar entre les classes treballadores. Abans de la frustrada Olimpíada del juliol del 1936, aquest comitè va organitzar un torneig que va oposar diferents seleccions obreres de territoris estatals en solidaritat amb Ernst Thälmann, un dirigent del Partit Comunista alemany que havia estat empresonat pel règim nazi. La final,

Evolució de l'escut del Club Esportiu Júpiter

que es va disputar al camp del Júpiter, va veure com la selecció d'Astúries s'alçava amb el triomf enmig de les mostres de solidaritat del públic amb la revolta minera que aquest territori havia protagonitzat el 1934.

L'associació llegendària del Júpiter amb el moviment obrer s'accentuà arran de l'aixecament feixista del 18 de juliol de 1936, que, precisament, va impedir la celebració de l'Olimpiada Popular barcelonina que havia d'iniciar-se l'endemà. Poc després del cop, el camp del Júpiter esdevingué un punt de trobada entre militants obrers, molts dels quals vivien molt a prop de l'estadi, per tal d'iniciar la insurrecció popular contra l'alçament feixista. Allí, els obreristes havien congregat un petit arsenal que utilitzaren per frenar l'intent colpista de controlar la ciutat.

Durant el conflicte bèl·lic que seguí el cop d'estat, el Júpiter no aturà l'activitat i encara tingué temps per alçar el trofeu del campionat de Catalunya de segona categoria. Tot i així, els partits més significatius que durant aquest període va acollir el camp del carrer Llull van ser en benefici de diverses institucions republicanes, com ara Socors Roig, el Banc de Sang o les Milícies Populares, amb la qual cosa es demostrava un cop més la vinculació del club amb la causa antifeixista.

De fet, el Júpiter va pagar un preu molt alt fruit del seu compromís polític. Diversos jugadors van ser mobilitzats per tal d'anar a combatre al front i algun fins i tot hi va perdre la vida. Acabada la guerra, un altre futbolista del club, Carlos Ibáñez, va ser afusellat al Camp de la Bota, precisament el terreny de joc que havia vist néixer l'equip del Poblenou.

Amb tots aquests antecedents, el règim franquista va considerar el Júpiter una entitat «desafecta al règim» i va repetir la repressió que prèviament la dictadura de Primo de Rivera ja havia exercit contra el club. Així, doncs, els del Poblenou van haver d'abandonar novament l'escut estelat per recuperar el que ja havien tingut durant l'anterior dictadura. Aquest cop, però, els intents per esborrar el caràcter obrer, catalanista i revolucionari del Club Esportiu Júpiter anaren una mica més enllà. Les autoritats franquistes no tan sols van canviar l'emblema de l'entitat, sinó que també en van modificar el nom, forçant-la a adoptar la denominació de

Club Deportivo Hércules. El canvi, que significava substituir el nom d'un déu romà pel d'un heroi grec, no tenia altre sentit que intentar suprimir tot el simbolisme que el club havia acumulat durant aquelles tres dècades d'història. L'eliminació de la identitat del Júpiter pretenia culminar-se mitjançant la seva vinculació al RCD Espanyol. Les autoritats pretenien que el nou Hércules es convertís en la seva filial. Segurament fruit de les grans diferències ideològiques entre les afeccions d'ambdós equips, la vinculació, que desagradava els seguidors espanyolistes, no va arribar a materialitzar-se.

El nom de CD Hércules només durà una temporada i, el 1940, el club recobrà el nom original. Però la decisió va ser un miratge, ja que les autoritats franquistes van continuar acarnissant-se contra una entitat que simbolitzava tot el que el règim abominava. El Júpiter entrà, doncs, en un període de

El desterrament del Poblenou va ser un cop molt dur per a un club que estava estretament vinculat al barri i que, forçosament, va perdre part de la seva identitat. Va estar, fins i tot, a punt de desaparèixer

decadència que l'allunyà d'aquells trenta gloriosos en què havia arribat a tenir dos mil socis i competia pel regnat del futbol barceloní amb dos gegants com eren el Barça i l'Espanyol.

De fet, el 1948, el Júpiter es va veure fins i tot forçat a l'exili del seu Poblenou natal. Després d'haver conegut, a l'inici de la dècada, un nou estadi al carrer Llull, el club es va veure forçat a abandonar-lo per instal·lar-se al camp de la Verneda, al barri de Sant Martí. El desterrament del Poblenou va ser un cop molt dur per a un club que estava estretament vinculat al barri i que, forçosament, va perdre part de la seva identitat. Va estar, fins i tot, a punt de desaparèixer.

La primera decisió que, en plena dictadura, es va prendre per tal de restituir la memòria del Júpiter original va arribar el 1959, quan el club acordà tornar a vestir els colors gris i grana

que l'identifiquen actualment i que l'entitat ja havia lluitat a l'elàstica durant els anys vint. Quedaven enrere així els colors verd-i-blanc de la samarreta que l'havien identificat durant la Segona República i el primer franquisme, uns colors que se sumaven, en la història cromàtica del club, al blanc i al blau cel que el Júpiter havia vestit en el primer equipament.

La gran restitució de la memòria del club no arribà, però, fins molt temps després de la fi de la dictadura franquista, quan, en una assemblea celebrada el 1989, els socis

acordaren restaurar l'escut original. Així, doncs, el 2 de setembre de 1990, amb l'inici de la temporada, el Júpiter tornava a lluir les quatre barres i l'estel al pit de la samarreta. Era un acte de justícia que restituïa a l'entitat l'estel que havia dut per bandera i que havia provocat la cega repressió de les dictadures de Franco i de Primo de Rivera. Un acte de memòria que recorda que aquest club modest però exemplar ha estat un fidel reflex de la convulsa història de Catalunya al llarg del segle XX. ❖❖❖

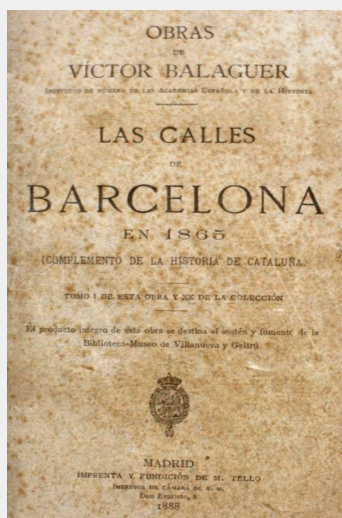
SI ENCARA NO TENIU L'ORIGINAL DEL MAPA TURÍSTIC DE LA VERNEDA DE SANT MARTI D'AZAGRA-REVUELTA, DEMANEU-LO A LA VOSTRA ENTITAT, O AL CORREU: lavernedadesantmartiSE@gmail.com

Taller d'història

TREBALLANT LA HISTÒRIA DELS CARRERS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

El Taller d'Història del Barri de la SOCIETAT D'ESTUDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ està treballant des de fa temps sobre els noms dels carrers del barri: el seu origen, la seva història, quins edificis es poden trobar, les entitats que s'allotgen... Aquest és un primer avançament de la seva recerca.

Des que l'escriptor i periodista Víctor Balaguer va posar nom als carrers creats pel Pla de l'Eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà, allà pel 1863, han estat nombrosos els canvis que han patit la ciutat i les seves vies públiques.

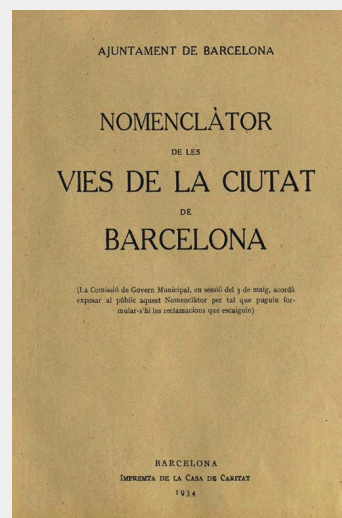
No seria fins al 1934, en plena Segona República, que el nomenclàtor de la ciutat adoptaria per primer cop els noms dels carrers en català. Un canvi efímer, interromput per la llarga Dictadura franquista, que hauria d'esperar el 1980 per retornar i quedar-se.

No seria fins el 1934 que el nomenclàtor de la ciutat adoptaria per primer cop els noms dels carrers en català.

Per conèixer l'origen dels noms cal anar al llibre "Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona" de Jesús Portavella. O a la seva versió digital. El mateix autor n'ha escrit unes quantes obres parlant dels carrers de diferents barris de la ciutat.

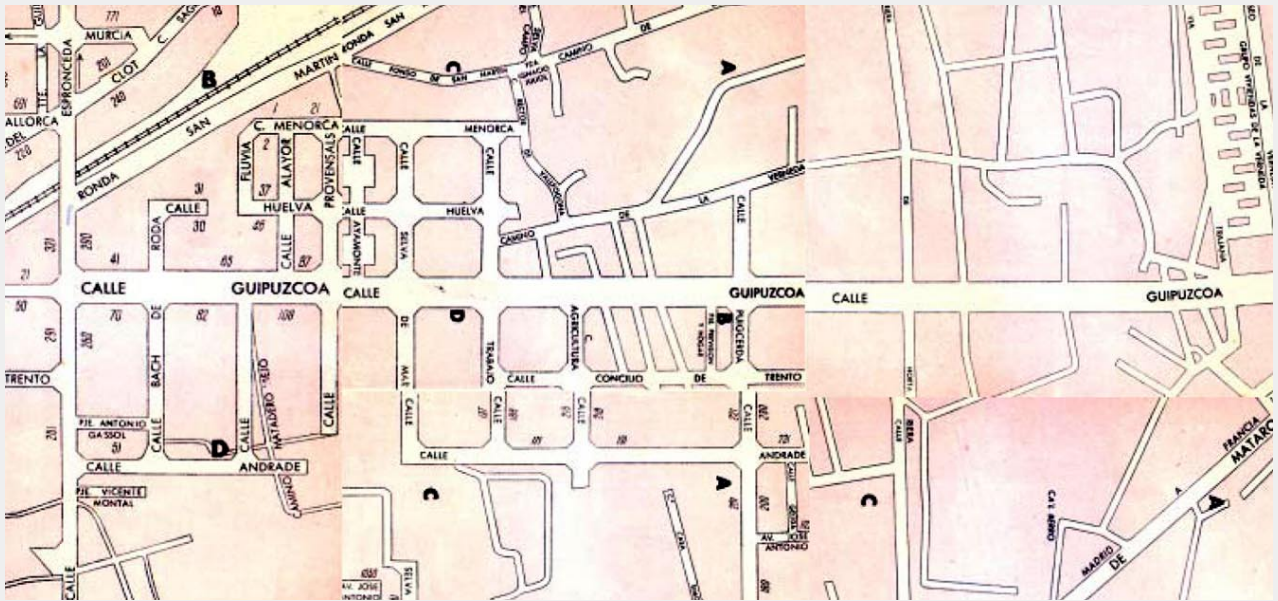
Pel que fa al Districte de Sant Martí, hi ha dos llibres publicats: "El nom dels carrers del Clot i Camp de

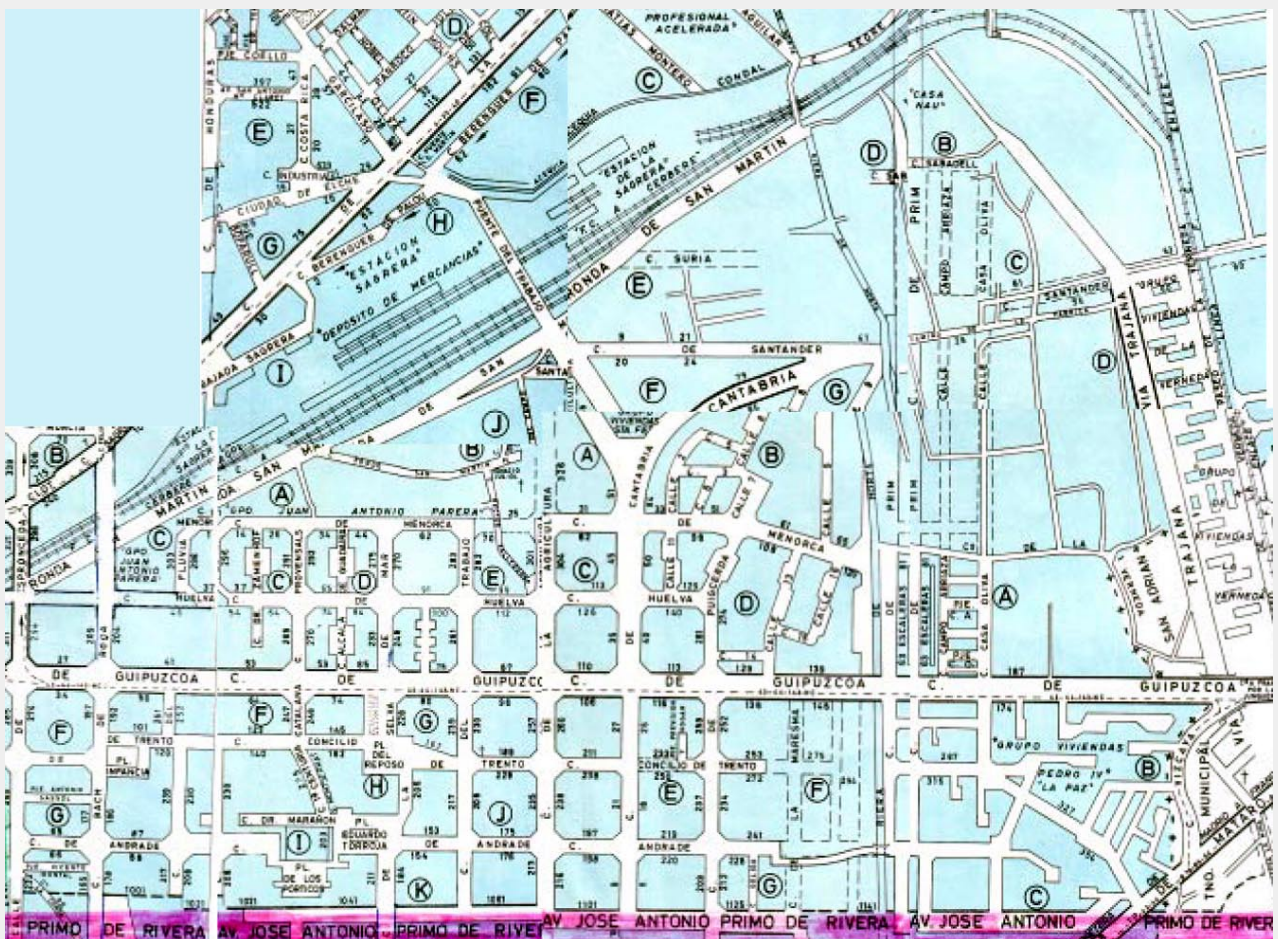
l'Arpa" (1988) i "Els carrers del Poblenou. Nomenclàtor i estudi toponímic" (1993). El primer és obra de Josep Freixa, Jordi Gras, Jordi Pradas, Cristina Navarro, Isabel Olivé i Lina Ubero. El segon, de Mercè Almar, Manuel Arranz, Nicasí Camps, Josep Maria Carreras, Rosa Maria Castany, Ricard Cerdan, Carles Guiral, Alicia Gutiérrez, Josep Maria Huertas, Jordi Montaner, Robert Nebot i Xavier Ripoll. Queden pendents, doncs, les publicacions sobre els carrers del Besòs i el Maresme i els de La Verneda de Sant Martí.

Participen en aquest estudi: Antònia Pascual, Ester Riera, Gloria Tormo, Jacoba Castillo, Jordi Salas, Josep Manera, Josep Maria Sarabia, Llorenç Homar, Miguel González Acosta, Pilar Gracia, Teresa Prats.

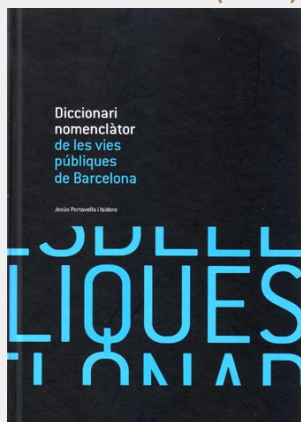
Guia Eureka, 1960

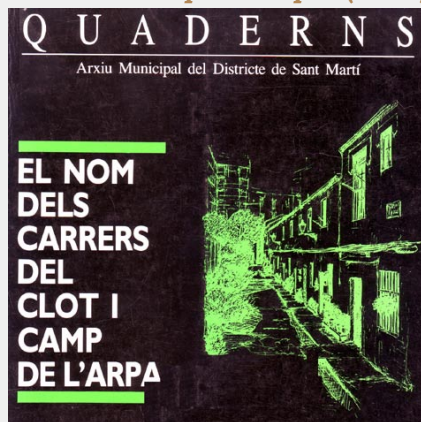
Guia Pamas, 1969

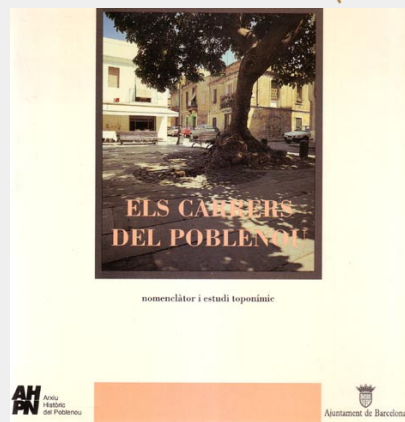
*Diccionari
nomenclàtor de les
vies públiques de
Barcelona (2010)*

*El nom dels carrers del Clot i
Camp de l'Arpa (1988)*

*Els carrers del Poblenou
(1993)*

Per omplir aquest buit, el Taller d'Història de La Verneda de Sant Martí ha engegat una recerca per conèixer millor els carrers del barri.

La Verneda de Sant Martí com la coneixem actualment és un barri jove, creat entre els anys cinquanta i seixanta del segle XX per acollir una gran onada migratòria cap a Barcelona. Els noms dels seus carrers, doncs, estan marcats per les dèries de la Dictadura. Com ara, la successió de noms de províncies i regions (Santander, Extremadura, Huelva, Guipúscoa, Cantàbria).

El barri té 88 carrers, places, jardins i parcs amb nom. D'ells, vint-i-quatre estan dedicats a homes; vint-i-un a dones; i vint a poblacions o noms de lloc. El darrer a incorporar-se al nomenclàtor ha estat una placeta de La Pau: Rosalind Franklin.

*Queden pendents les
publicacions sobre els
carrers del Besòs i
els de La Verneda
de Sant Martí*

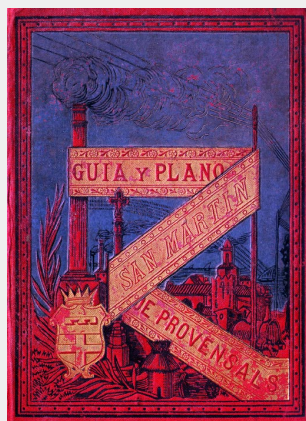
Tots els carrers perpendiculars al mar que venen del Poblenou (menys un, Cantàbria) mantenen el seu nom en arribar al barri. Mentre que els que venen del Clot (menys la Gran Via de les Corts Catalanes) canvien el seu nom: Diputació és Andrade; Consell de Cent és Concili de Trento; Aragó és Guipúscoa; València és Huelva; i Mallorca és Menorca.

Els carrers paral·lels a Menorca per dalt mereixerien un comentari més extens, però cal observar que en

les successives guies urbanes des dels anys cinquanta hi apareixien noms com Sabadell, Vigo, Oviedo... que no arribaren a bon port. Tampoc van reeixir els d'Alaior o Almanzora, així com el de Doctor Marañón que era el reservat per a un carrer que ha quedat en terreny de ningú i respon a la denominació de plaça d'Eduard Torroja (davant de l'escola Els Porxos).

A les guies de la pàgina anterior es poden veure els carrers del barri que han desaparegut. Dos exemples: el passatge Vicenç Montal (semblant al d'Antoni Gassol però en l'illa de cases següent, tocant a la Gran Via) i el passatge de Previsión y Hogar (desaparegut amb la construcció dels blocs de l'illa de cases delimitada per Concili de Trento, Cantàbria, Guipúscoa i Puigcerdà). ❖❖

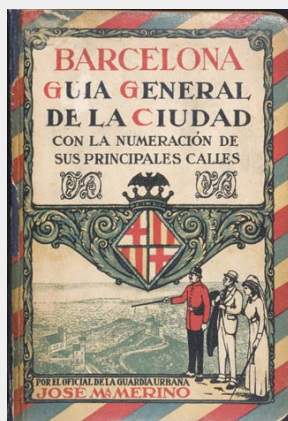
*Guía y plano de San
Martín de Provensals
(1888)*

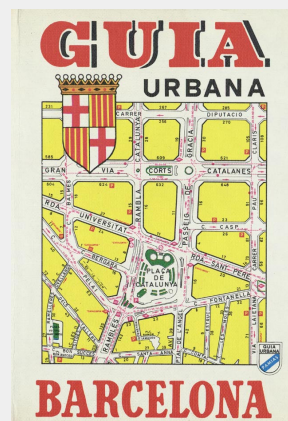
*Guía Rápido de
Barcelona (1924)*

*Guía Merino de
Barcelona (1925)*

*Guía Pamiás de
Barcelona (1988)*

LA FÀBRICA S.F. VILA

Entre els carrers Guipúscoa, Cantàbria, Huelva i Puigcerdà, on actualment hi ha diversos equipaments, estava la fàbrica de teixits S.F. Vila (Sucesores de Francisco Vila).

L'any 1976 aquesta empresa tenia previst el seu trasllat i els veïns i veïnes del barri, davant de la seva pròxima desaparició, van voler reivindicar el solar per al barri, tal com preveia el Pla Popular.

La intenció inicial de l'empresa era destinar tot el solar a habitatges, la venda dels quals li permetria avalar els crèdits que havia demanat per edificar la nova planta a Riudarenes. Justificava que la fàbrica nova no es podria construir sense dur a terme aquesta operació. I, per tant, els treballadors haurien de ser acomiadats.

Davant la reivindicació veïnal, els treballadors, tement el seu acomiadament, es van posar en contacte amb l'associació de veïns La Verneda Alta, que era qui encapçalava la lluita per aconseguir el solar pel barri.

Va ser una lluita llarga. La negociació es va fer a quatre bandes: l'Ajuntament, els propietaris de la fàbrica, els obrers i l'associació de veïns.

El setembre d'aquell mateix any, després de diverses

accions reivindicatives (assemblees, manifestacions) i reunions a totes bandes, es va arribar a l'acord d'acceptar que una part del solar es destinés a habitatges amb les condicions següents: que la venda de la fàbrica no suposés l'acomiadament de cap treballador/a, i que la resta del solar fos destinat a la construcció d'un hospital de tres-cents llits, excepte una part que es destinaria a zona verda. També que el funcionament del centre impliqués la creació de llocs de treball per al barri. Aquest acord es va signar el 1978.

L'any 1981 es va enderrocar la fàbrica i tres anys després el regidor del districte proposà la construcció d'una residència geriàtrica assistida, ja que la Generalitat havia demanat terrenys a l'Ajuntament per a la seva construcció.

L'any 1988 van començar les obres d'enjardinament del solar. L'associació de veïns va proposar batejar-los com a plaça del Ram de l'Aigua, ja que l'activitat de la fàbrica anterior era la manufactura tèxtil i els estampats. El 1995 es va inaugurar la residència que també conté un centre de dia, un menjador per a gent gran i un casal d'avis. ❖❖❖

[TERESA ZURITA BUTIER]

Mundo Diario, 25 de febrer de 1976

Manifestación en La Verneda

MIL PERSONAS PIDEN HOSPITAL

Convocados por las Asociaciones de Vecinos de «Verneda Alta» y «San Martí de Provençals», unos quinientos vecinos se han manifestado en las inmediaciones de la Fábrica Vila para reivindicar la ubicación de un hospital en el solar de dicha fábrica.

Mientras un grupo de vecinos a través de sus comisiones aludía la necesidad del hospital, otros de todas las edades expresaron en una larga tira de papel el deseo de los vecinos del barrio: un hospital.

En las aceras se habían expuesto paneles en los que se explicaba la problemática del barrio y las propuestas aparecidas en el Plan Comarcal.

1974 calificada como equipamientos la zona situada entre las calles Guipúscoa, Huelva, Puigcerdà y Cantàbria, zona ocupada por la Fábrica Vila. En los planes hechos públicos hace escasez días, la calificación de este solar ha sufrido importantes modificaciones: han sido desafectados como equipamientos la mitad de los terrenos donde se podrá construir viviendas, mientras la otra mitad se mantiene como zona verde. Por consiguiente, el barrio pierde un solar de proporciones importantes, una hectárea, para equipamientos y solo consigue a cambio una pequeña zona verde, también necesaria, pero evidentemente insuficiente.

Los vecinos consideran que el equipamiento más necesario para el barrio es un Hospital-ambulatorio de la Seguridad Social. A favor de esta razón argumentan lo siguiente:

● El barrio, que cuenta con más de 75.000 habitantes no dispone de ningún centro hospitalario público no privado.

● Solo cuenta con un ambulatorio (San Martí) ya saturado, dándose el caso que miembros de una misma familia han de trasladarse al ambulatorio «Ciudad de Elche» ubicado en la Sagrada o al «Lope de Vega» situado en el Poble nou.

Finalizado el acto, alguno de los asistentes iniciaron una marcha pacífica por las calles Puigcerdà, Cantàbria, y colindantes, portando pancartas que hacían referencia a la petición del hospital. La marcha concluyó en la calle Prim con una participación de unas mil personas. En esta calle, futuro Camisero de Rostre, se comenzó la construcción suburbana. La Fuerza Pública hizo acto de presencia, pero no intervino en ningún momento.

HISTORIA DE UNA CALIFICACION

La primera revisión del Plan Comarcal de abril de

Verneda Unida, butlletí de l'AV La Verneda Alta, octubre 1977

¿conseguiremos HOSPITAL en la fca. S.F. VILA ?

Los vecinos de la Verneda Alta tenemos claro que necesitamos un HOSPITAL de que lo queremos en el solar de la fábrica S.F. VILA que está a punto de trasladarse a Girona.

Por ello lo hemos incluido en el Plan Popular del barrio.

Y por ello también el Ayuntamiento de Barcelona ha reconocido, en parte, nuestras exigencias. Lo que ha conllevado a que se aplicara la normativa legal de forma hábil, con lo cual el volumen edificable - para pisos - quedaría reducido a más de la mitad. En la otra mitad podría conseguirse el Hospital y servicio de urgencias que necesitamos.

Ante esta situación los sres. Creus Patxot, propietarios de la fábrica - presionan por todas partes para conseguir el máximo de millones por el solar. Y para conseguir sus objetivos no dudan en utilizar cualquier medio a su alcance.

Se trata en concreto de que amenazaban con el despido de los obreros si el Ayuntamiento y los vecinos no nos doblegamos a sus exigencias.

El pasado día 22 de Septiembre hicimos una Asamblea en la que se informó de todo ello. En la misma se acordó renunciar al 40% del solar siempre y cuando no hubieran despididos. (Se estima que la empresa puede ganar 150 millones de pesetas con el solar que le queda, y que con ello se puede financiar el traslado). Pero en esta misma Asamblea un representante de la empresa propuso que en este 40% se les dejara edificar 12 plantas en vez de 9 que permite la normativa legal (Anexo 12 de las Ordenanzas). Dicha

Tele / eXpres, 6 de diciembre de 1977

Pacto de unidad para S.F. Vila

Entre obreros y vecinos

«Cuando el pueblo está unido no hay hechos consumados que valgan. Vecinos y trabajadores unidos podemos conseguir lo que nos hemos fijado como objetivo y hacer fracasar la maniobra de la empresa para dividirnos».

Estas palabras de uno de los asistentes resumían, ya a punto para el final, el ambiente de la asamblea celebrada anoche en el recinto de la fábrica de S.F. Vila en la Verneda Alta, con participación de trabajadores y vecinos. En ella se dirimiron las diferencias existentes sobre el futuro del solar, a raíz de que la empresa formulara amenazas más o menos veladas de recurrir al expediente de crisis si no podía venderlo en su totalidad a una inmobiliaria para construir viviendas en él.

El último episodio en estas diferencias fue la polémica en la prensa la pasada semana, a raíz de un principio de acuerdo entre trabajadores y empresa, según el cual ésta podría edificar en la totalidad del solar a cambio de ceder los bajos para un ambulatorio y una cuadrilla y el patio interior para uso público.

La Asociación de Vecinos replicó reclamando la aplicación estricta del anexo XII de las ordenanzas municipales, que obliga a destinar el Cuarenta por ciento del solar a equipamiento y reduce la edificabilidad en defensa de una menor densidad de población.

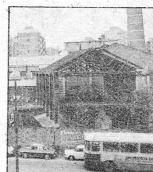
Tras haber sostenido el viernes una entrevista con el delegado de Servicios del Ayuntamiento, los trabajadores expresaron anoche por boca de su asesor Manuel Pujades su apoyo a esta posición y la retirada de su anterior propuesta de acuerdo con la empresa.

«Después de hablar con el Ayuntamiento —dijo Pujades— nos reunimos los representantes de los trabajadores y concluimos: los vecinos y el Ayunta-

miento tienen razón. Si nosotros aceptáramos los 52.000 metros cuadrados de edificabilidad que propone la empresa, esto supondría traer al barrio dos mil personas más y vulnerar un aspecto de la legalidad heredada del franquismo que en realidad fue un gol colado a esta misma legalidad».

Vecinos y trabajadores concluyeron la asamblea con un pacto de unidad. Formarán una comisión conjunta para negociar sobre la base de la aplicación del Anexo XII —incluso aceptando una cierta flexibilidad favorable a la empresa—. Mientras los trabajadores remarcaron el riesgo que supone para ellos asumir esta nueva posición, que podría en un primer momento provocar problemas con la empresa, los vecinos ratificaron su pleno apoyo a los trabajadores en la defensa de sus puestos de trabajo.

«Como la empresa se atreve a hacer expediente de crisis, no vende el solar ni por un duro, porque vamos a traer a todo el barrio a ocuparlo día y noche, ya tenemos mucha experiencia en esto», dijeron los vecinos, con empresa y Ayuntamiento

Vecinos y trabajadores, de acuerdo. (Foto archivo)

publicacions

AUTORS i AUTORES, VERNEDENCs i VERNEDENQUES (3)

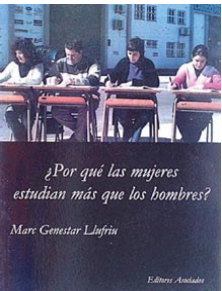
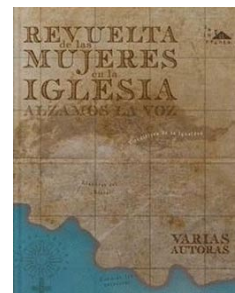

PILAR CALLE

*Reuelta de las mujeres en la Iglesia-
Alzamos la voz*

(La Imprenta, 2022)

L'autora és mestra i veïna de La Pau. El títol del llibre fa referència a un moviment de dones catòliques que lluiten a tot l'Estat (Alcem la Veu a Catalunya, País Valencià i Menorca i Revuelta a la resta) per canviar el rol de les dones dins el si de l'Església.

MARC GENESTAR

¿Por qué las mujeres estudian más que los hombres?

(Editores Asociados, 2006)

L'autor és mestre d'adults. Va ser el primer a ser nomenat oficialment a l'Escola de Persones Adultes La Verneda-Sant Martí. A més, va ser president de l'associació de veïns La Verneda Alta. El llibre és un estudi sobre els avenços de les dones en la seva escolarització.

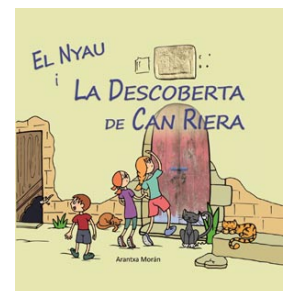

ARANTXA MORÁN

El Nyau i la descoberta de Can Riera

(La Merla Blanca, 2019)

De professió animadora, va participar en la producció de la sèrie "Les tres bessones". És membre de les juntes de l'associació veïns Sant Martí de Provençals, Apropat, Mundo Animado i del Centre d'Estudis Sant Martí de Provençals. El llibre va ser creat amb l'esperit reivindicatiu de mantenir la masia Can Riera dempeus. Relata les aventures de tres nens.

JOSÉ MARÍA VERDÚ ROTELLAR

Los héroes olvidados

(Aguaclara, 2009)

Metge de família al Centre d'Atenció Primària Sant Martí del carrer Fluvià. També professor de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona. El 2014 va ser Premi a l'Excel·lència Professional del Col·legi de Metges de Barcelona. Ha escrit mitja dotzena de novel·les, moltes d'elles premiades a diferents concursos.

LA PRIMERA REPÚBLICA ALS "EPISODIOS NACIONALES" DE GALDÓS

Levanteme un día con sinfín de cosas imaginarias y reales dentro de mi pajarera cerebral. No me pidáis que puntualice el día, porque en mi mollera entra cuanto existe menos las fechas. Nunca he podido disciplinar, ya lo sabéis, el dietario de los acontecimientos, sobre todo cuando no son de esos que llevan bien determinada la efemérides... Pues señor, me fui a la oficina a pesar de ser domingo, y al entrar me dijeron los compañeros que el Ministro, don Francisco Pi y Margall, se había pasado la madrugada anterior agarrado al telégrafo. ¿Qué pasaba? Pues que los rumores de alzamiento en Barcelona se habían confirmado. Ya sabíamos que la tropa, dominada en absoluto por los Comités federales y convertida en instrumento de la Diputación provincial, aspiraba nada menos que a proclamar el Estado Catalán.

Al instante vio nuestro jefe los gravísimos inconvenientes de tal precipitación. No se podía consentir que los pueblos establecieran por sí y ante sí el régimen federativo, anticipándose a lo que era facultad y obra de las Cortes Constituyentes, aún no reunidas. De la parte acá del hilo telegráfico hablaba Pi y Margall con la serenidad reflexiva propia de su exquisito temperamento. De la parte allá vociferaban los federales barceloneses, conjurados para proveerse del Cantón que les correspondía con arreglo al catecismo autonómico. Gastó don Francisco enorme dosis de su fuerte dialéctica para convencer a los amigos de la inoportunidad e imprudencia de tal resolución. Nunca vino tan a pelo el aforismo de que no por mucho madrugar, etcétera...

Atento a conjurar todos los peligros, don Francisco ordenó la incomunicación telegráfica de Barcelona con el resto de España, y previno contra el movimiento a los Gobernadores de las provincias limítrofes... Hallábame yo en el despacho de mi jefe don José Carvajal, escribiendo al dictado cartas urgentes, cuando entró el secretario de Figueras señor Rubaudonadéu, y por él supimos que aquel mismo día partiría para Barcelona el Presidente del Poder Ejecutivo. Poco después pasé al salón grande del Ministerio y vi a Figueras, Castelar y Salmerón que salían del despacho del Ministro, acompañados por este. Las caras de todos revelaban tranquilidad. Don Francisco les dijo al despedirse: Por fortuna, hemos deshecho la borrasca antes que estallase. Y Castelar, risueño, añadió este comentario breve: Ahora, señores, hasta otra.

Volvió a reinar en la Secretaría del Ministerio el sosiego burocrático. Durante largo rato oíase tan sólo el rasguear de las plumas... Sigo mi cuento declarando que después de conjurado aquel conflicto, por hábil maniobra de Pi y Margall, adquirió cierta fortaleza el Gobierno republicano. Pero como quedaba en pie la hostilidad solapada de los Radicales, con el inquieto don Cristino a la cabeza, continuaron los días azarosos. La naciente República no tenía momento seguro, y todo su tiempo dedicábalo a quitar las chinitas que ponía en su camino la displicente Asamblea Nacional, formada con todo el detrito de las pasiones monárquicas. Al fin, en un día de Marzo, hacia el 20 ó 22, se consiguió que sus-

pendiera la Cámara sus sesiones, después de votar la abolición de la esclavitud en Puerto Rico y otras importantes leyes.

Pero los conjurados inventaron el enredijo de una Comisión Permanente, que no servía más que para embrollar, entorpecer y aburrir a todo el mundo. De tanta y tanta peji-guera se habrían librado los republicanos si desde el primer día (24 de Febrero) en que apareció el serpentón monárquico-radical le hubieran cortado, con certero golpe, la cabeza. Así lo pensaba yo, y si no me lo estorbaba mi respeto al gran Pi y Margall, le habría dicho: «Si usted, mi señor don Francisco, y sus compañeros, hubieran volcado con un audaz gesto revolucionario la Asamblea llamada Nacional, quitando de en medio a puntapiés a toda esta caterva de ambiciosos egoístas, tendrían despejado el terreno para fundar desahogadamente el régimen nuevo. No se pasa de aquello a esto sin cerrar con cien llaves el arca de los escrúpulos, aplicando calmantes heroicos a las conciencias demasiado irritables».

Repitiéronse en Abril las mismas dificultades y las propias luchas. En mis paseos melancólicos y en la soledad de mi hospedaje me entretenía yo en aconsejar mentalmente a los Ministros y proponerles la mejor línea de conducta. «Yo entiendo de Política, señores míos —les decía con el pensamiento— porque entiendo de Historia. Y no aprendí esta ciencia en los libros, sino de labios de la propia divinidad que recoge y transmite todo lo que concierne a la ciencia de los hechos humanos. La Historia me ha llevado en sus brazos, en sus bolsillos y en su regazo augusto. La llamo mi madre, no sé dónde se ha metido, y la buscaré por toda la redondez de este suelo ibérico, dejado de la mano de Dios». ❖❖❖

LA CIUTAT DE LES FÀBRQUES. ITINERARIS INDUSTRIALS DE SANT MARTÍ

Un llibre de Mercè Tatjer i Antoni Vilanova, editat per l'Ajuntament de Barcelona l'any 2002. A la introducció, els autors afirmen que "no volem una mirada nostàlgica, volem una mirada cap al futur d'uns barris i d'una ciutat que basteix un nou paisatge sense destruir el més rellevant del passat, conscient que la cultura industrial i tecnològica construïda amb el temps gràcies a empresaris, tècnics, treballadors i treballadores és la base que, tant ara com abans, ha de possibilitar la nova arrencada econòmica de la ciutat."

Proposa cinc itineraris visitant els indrets més significatius de cada barri relacionats amb l'activitat industrial. De cada indret en fa una història autònoma. El primer ens porta pel Camp de l'Arpa i el Clot, destacant la fàbrica "La Farinera del Clot" (actualment un centre cultural).

El segon s'anomena "De la nova centralitat al cor del Poblenou", un passeig pel 22@ on destaca l'antiga Hispano Olivetti (avui un centre comercial). El tercer també ens porta al Poblenou i es titula "Manufactures, grans empreses i noves activitats productives". Aquí la ruta ens descobreix Can Felipa (en l'actualitat un centre Cívic i un centre esportiu) i Can Saladrigas (una biblioteca i un institut)

El quart itinerari és "Pere IV, entre la Diagonal i el Parc Industrial del Poblenou", on veurem les naus de Can Ricart i l'espectacular Ca l'Illa.

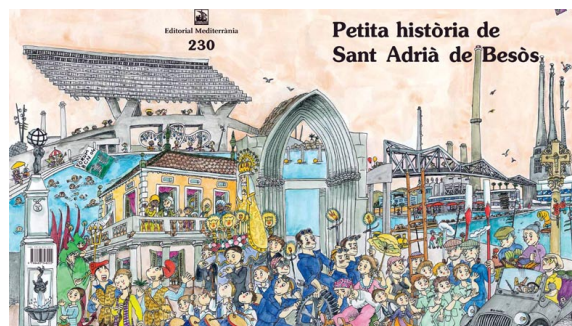
El llibre acaba amb la ruta "Al costat del ferrocarril: de les Glòries a la Nova I cària". Al costat del parc de la Ciutadella coneixerem el Dipòsit de les Aigües (actual biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra). ❖❖❖

PETITA HISTÒRIA DE SANT ADRIÀ DE BESÒS

La col·laboració entre la dibuixant Pilarín Bayés i del tècnic del Centre de Recursos Pedagògics de Sant Adrià de Besòs Manuel Fuentes i Vicent, va donar com a fruit "Petita història de Sant Adrià de Besòs" (Mediterrània, 2007). El llibre fa un repàs per la història del municipi. Hi ha una versió digital que es pot baixar d'Internet.

La primera vegada que apareix el nom del poble en un document és el 20 de febrer de 1012. En aquest document el bisbe de Barcelona, Deodat, dóna a la Canonja de la seu de Barcelona terres, boscos, vinyes, horts i prats que tenia cap a aquest indret.

Els capítols del llibre porten per títol: La prehistòria (venim d'un món d'aigua); El neolític; Sant Adrià i els molins; Els primers documents sobre el poble; La baronia episcopal; Els impostos; Un monestir i un sant medieval; El castell, palau, alberg o casa del Bisbe; L'església de Sant Adrià; Un poble molt pobre; El riu Besòs, les besossades i els passadors;

Els intents d'annexió; El despertar de Sant Adrià (segles XVIII i XIX); La gran empena: 1900-1936; La Guerra Civil (1936-1939) i la postguerra; L'expansió industrial (1940-1975); Toquem fons i... comença la remuntada (1975-2001); Tornem a ser lliures: l'hora de la democràcia; Cap a una nova ciutat; El Fòrum, un nou impuls a la ciutat. ❖❖❖

documents

BREVE SÍNTESIS HISTÓRICA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Opuscle editat per l'Associació de Veïns Sant Martí de Provençals l'any 1981. El reproduïm tal com va ser publicat, tot i contenir força errors històrics (pràcticament un a cada paràgraf). El text intenta per sobre de tot alertar sobre el mal ús, segons els autors, del nom La Verneda per al barri i defensar com a "autèntic" el de Sant Martí.

- 3500 años a.C., al final de la era Neolítica, el mar cubria casi todo el territorio hasta lo que es ahora La Sagrera y el Guinardó. Este fue retrocediendo por la aportación de tierras del río Besós y la riera de Horta.

- Posteriormente vestigios de poblados iberos o layetanos.

- Final siglo I d.C. Fue fundada Barcinova, donde ahora está la catedral, o monte Taber. Donde lo que después sería Sant Martí, el mar sólo llegaba hasta lo que ahora es la calle Guipúzcoa.

- Los romanos destinaban a sus ciudades bosques y campos al uso público que denominaban "provincialis", o sea, Provençals.

- Finales del siglo III. Se construyen las murallas de Barcelona y se edifica una fortaleza donde ahora hay la Torre del Fang. A la sombra de la muralla surge un núcleo poblado y en este núcleo una iglesia dedicada a Sant Martí de Tours, hacia finales del siglo V, que se supone románica.

-El conde Mir hace construir la Acequia Condal, ya que los árabes habían destruido la Via Gálita, acueducto que llevaba el agua del Besós a Barcelona.

-Año 981. Almanzor destruye Barcelona y sube por el río Besós con barcas, llega hasta Sant Andreu, avanza por Sant Martí, destruye los sembrados, la Acequia Condal, los molinos y la iglesia.

-Año 986 se encuentran distintos documentos, concretamente el primero habla de Provençals como lugar habitado.

-Año 1010. El conde Borrell hace reedificar la iglesia.

-Año 1052. La iglesia y el cementerio, propiedad de la familia Vives, este año se convierten en parroquia aneja a la de Sant Maria del Mar. Es centro de gran actividad y vida social donde todos acuden en busca de ayuda. No hay señor feudal. Así pasa a ser la parroquia de Sant Martí de Provençals.

Se guardan cosechas de los campos, o sea, que al ser de la parroquia campos sagrados, después sería la "Sagrera".

Se puede decir que los límites naturales, primeros, de lo que más tarde sería la parroquia de Sant Martí y después el municipio de Sant Martí son: el mar que llegaba hasta la

actual calle de Pedro IV, la actual calle Espronceda hasta la Torre del Fang, la actual calle Sagrera o la vía del tren, aproximadamente, y la riera de Horta, actual Paseo Prim.

Después se formaría el Taulat, actual Poble Nou; La Llacuna, de suelo pantanoso porque se retiraba el mar; El Clot o Clot de la Mel.

1950. La Caixa construye cuatro bloques entre las calles Andrade, Agricultura y Trabajo, con el nombre de bloques "Verneda"

- Siglos XIII y XIV. Pocas cosas se saben. Hay como un estancamiento.

- Año 1359. Primer censo en Cataluña. En Sant Martí hay 17 fuegos o casas y 85 personas.

- Finales del siglo XIV. Se edifica la actual iglesia gótica.

- 1432. Se termina la fachada gracias a la ayuda de un vecino, un tal Sellarés, y se pinta un retablo gótico, que hasta ahora se ha creído que era el que se conserva en el Museu d'Art de Catalunya en Montjuïc.

- 1640. Guerra dels Segadors. Sant Martí es campamento hasta la guerra contra Felipe V. La iglesia es punto de reunión de los consellers de Barcelona con los dirigentes de las tropas de Felipe V.

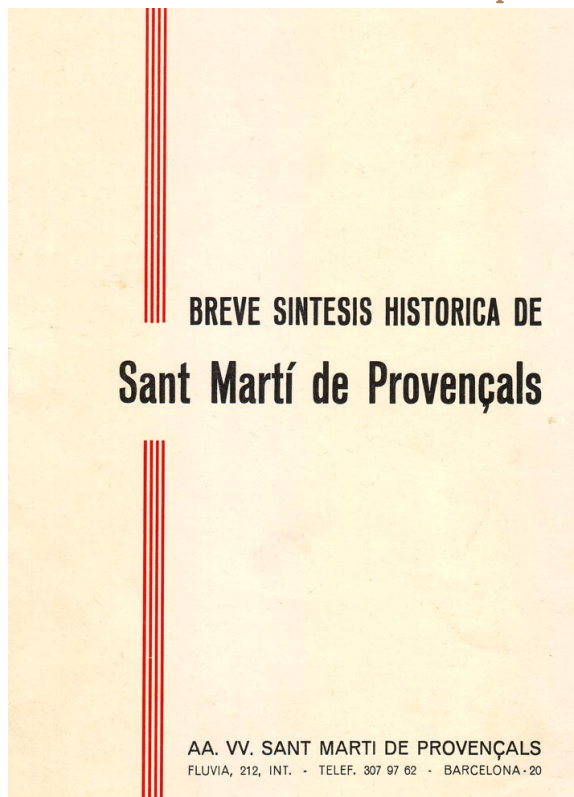
- 1707 a 1716. "Decret de Nova Planta". El Ayuntamiento pasa a ser civil.

- Debido a la riqueza de agua de la zona, hay molinos y posteriormente se instalan fábricas de estampados. En 1768 había 18.

- 1808. Las tropas francesas de la guerra de la Independencia queman los documentos de la iglesia.

- 1828. Recuperación económica. En el río Besós, desde mucho tiempo antes, había un bosque de alisos (verns) con dos

Portada de l'opuscle

hileras de sauces llorones, lugar de excursiones, incluso de mítines, llamado "La Verneda", que sería del término de Sant Adrià del Besòs.

- 1868. Se inaugura la nueva Casa de la Vila en la plaza de Valentí Almirall en El Clot. Es el nuevo Ayuntamiento de Sant Martí. Antes estaba en la rectoría.
- El 20-4-1897 Sant Martí es anexionado a Barcelona.
- 1888. Máximo esplendor industrial.
- 1936. Es saqueada la capilla. Un vecino de la masía Can Planes salva el cáliz, la custodia y otros objetos sagrados.
- 1950. La Caixa construye cuatro bloques entre las calles Andrade, Agricultura y Trabajo, con el nombre de bloques "Verneda", posiblemente en recuerdo del bosque de alisos (Verneda) ya desaparecido.
- 1956. El Ayuntamiento proyecta el Plan parcial "Zona Levante".
- 1956. Se aprueba el plan anterior con el nombre de "Polígono San Martín".
- 1961 a 1970. Fuerte incremento de inmigración hacia Catalunya y, en consecuencia, al barrio de Sant Martí. Es necesario considerar que la inmigración es también una parte muy importante de la historia del barrio.
- El escudo de Sant Martí de Provençals, el escudo histórico, es el que ostenta la figura de Sant Martí, a caballo, partiendo su capa con el pobre. Lo usó el municipio hasta 1856. El 26-1-1855 el Ayuntamiento presentó un nuevo escudo. Es el que está grabado en la fachada de Ca la Vila, en el Clot, y en la fuente de la

Sagrera, esquina con el Puente del Trabajo. En la parte superior, lugar de honor, está el "lambel de Provença", que quiere decir arquitectura, color rojo sobre fondo azul. En la parte inferior la "Cruz roja de Sant Jordi" sobre fondo blanco. Todo el escudo tiene forma de piel de toro o de los mártires.

El barrio de Sant Martí es de los más antiguos y con más historia de Barcelona. A pesar de eso, en los últimos años se ha producido como una duplicidad en el nombre: el de Sant Martí y el de Verneda

Es necesario considerar que un barrio es una extensión urbana, que ha tenido una formación natural y una historia con un contenido social de una determinada, digamos idiosincrasia, que no coincide con la división administrativa del distrito.

Las asociaciones de vecinos son de tipo jurídico, que asocian a personas para una determinada finalidad, que indican con sus estatutos legalizados. Tienen asignada una zona de actuación para no interferirse entre ellas y la mayoría de ellas están federadas en la "Federación de AA. de VV.". Así, en un barrio puede haber dos o varias y diferentes asociaciones.

El barrio de Sant Martí es de los más antiguos y con más historia de Barcelona. A pesar de eso, en los últimos años se ha producido como una duplicidad en el nombre: el de Sant Martí y el de Verneda. Este hecho puede explicarse por los siguientes motivos. El núcleo de Sant Martí alrededor de la iglesia en los últimos años, pero que aún no había empezado la edificación masiva, estaba compuesto por masías, pequeñas viviendas de tipo urbano, industrias y barraquismo. No tenía la misma estructura urbanizada que los barrios que le rodeaban tales como El Clot, La Sagrera, Poble Nou, etc. La paulatina desaparición de las industrias para dar paso a la aplicación del Plan Parcial de Urbanismo hizo que quedara durante unos años como un lugar descampado y poco agradable de transitar, especialmente por la noche, teniendo en cuenta la población de barracas, que estaban instaladas principalmente cerca de la actual autopista de Mataró. Estas fueron trasladadas al lado de la vía. Todavía estaban allí con motivo de la venida a Barcelona de la esposa de Perón. De ahí el nombre de "Perona".

Durante el proceso de urbanización los nuevos vecinos que venían, si eran de Barcelona, sabían que era Sant Martí, pero los que venían de más lejos se encontraban con que los

organismos y entidades oficiales o no la llamaban la zona de la Verneda, o simplemente Verneda por referencia a los bloques de La Caixa. Así se extendió el nombre de Verneda.

La no fomentación por parte de los estamentos correspondientes de la historia y el nombre a nivel popular para ayudar a la gente nueva que venía, en un proceso de urbanización rápido y especulativo por parte de los constructores; para que encontraran un rescoldo histórico, un principio de raíz, una ayuda a la adaptación e integración en una situación difícil y triste propia de quien ha de dejar su tierra para poder vivir. Por dejadez o simplemente por despreocupación, fomentaban el nombre de Verneda, que no tiene un origen histórico-social, ni de la creación espontánea por parte de la misma gente; ni consciente, ni libre, ni generalmente aceptado por todos. Estas, entre otras, son condiciones necesarias para tener un origen popular.

Pero oficialmente era Sant Martí. Ambulatorio Sant Martí. Mercado Sant Martí... Así se fue imponiendo paulatinamente a la nueva gente, desconocedora, como es normal, de la historia del barrio, el nombre de Verneda, que no es desagradable, que recuerda un lugar agradable donde se supone que Josep Anselm Clavé se inspiró "Les flors de Maig". Pero que no es el de Sant Martí. Es el nombre del barrio de Sant Adrià del Besòs que está en aquel lugar y que antes era un bosque de alisos (Verneda).

Tantas historias nos han escondido o no enseñado... Esta es una de ellas. De nosotros depende el recuperarla.

También es necesario que tanto los partidarios de un nombre como los del otro no hagan de esto un motivo de enfrentamiento entre vecinos. La unidad frente a quien especula en el barrio o se opone a dar equipamientos es muchísimo más importante. ❖❖❖

RUTES PER LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

Inscripcions: Centre Cívic Sant Martí (Selva de Mar, 215)

21 gener

ON ANAR A DINAR PER LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (2)

4 febrer

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ NEGRA (A)

11 febrer

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ NEGRA (B)

4 març

CARRERS, PLACES I JARDINS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ AMB NOM DE DONA (A)

11 març

CARRERS, PLACES I JARDINS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ AMB NOM DE DONA (B)

documents

LA PROCLAMACIÓ DE LA PRIMERA REPÚBLICA A L'AJUNTAMENT DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1873)

Extracte de l'acta de la reunió de l'ajuntament de Sant Martí de Provençals de l'11 de febrer de 1873, dia de la proclamació de la Primera República.

En el pueblo de San Martín de Provensals a once de Febrero de mil ochocientos setenta y tres. Reunidos los Señores del Ayuntamiento anotados al margen **(1)** en el Salón Consistorial para celebrar sesión extraordinaria por no haber tenido efecto la ordinaria del día 9. **(2)**

[...]

Inmediatamente se dio cuenta de la siguiente proposición. Los concejales de este municipio al magnífico Ayuntamiento proponen.

Que en vista de la gravedad de las circunstancias políticas que trabajan nuestra desgraciada patria y en la probabilidad de que a consecuencia de ellas quede vacante el hoy poder irresponsable de la Nación, se dirija al presidente del consejo de ministros el siguiente mensaje:

*Esta Corporación verá con satisfacción inmensa que inspirándose en el más alto patriotismo proclamen la forma más expansiva y genuina de la libertad como la ha reclamado mil veces ya en mil distintas formas el pueblo, esto es: "la República Democrática Federal" **(3)** en el probable caso de retirarse a la vida privada el jefe del Estado.*

Y por el mismo concepto el de las Cortes.

Esta Corporación haciéndose eco de las legítimas aspiraciones del pueblo os recomienda !Oh, Procuradores Generales de la Nación! que si la probabilidad de circunstancias graves os obligasen a formar la Convención Española proclaméis desde lo alto del Capitolio que no habrá ya más Reyes para nuestra querida patria.

*Juan Serra
Roque Roca
Francisco Uriach*

Tomada en consideración y apoyada brevemente se puso a discusión y no habiéndose pedido por ningún concejal la palabra en contra fue aprobada por unanimidad.

[...]

Transcripció i comentari de César Aguado.

NOTES

(1) Serra, Pujol, Uriach, Aguilà, Serbat, Casanovas, Roca, Cambra, Boldú, Bassa. En aquesta acta se'ls anomena "Señores". A la següent acta se'ls anomenarà "ciudadano Roca, ciudadano Cambra...".

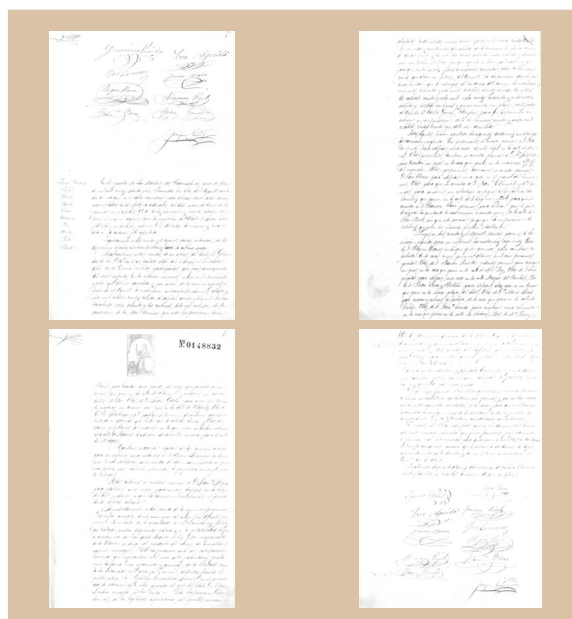
(2) Les reunions sempre es feien en diumenge, es va endarrerir al dimarts 11 [no sabem si per la incipient proclamació de la República, o per alguna altra raó].

(3) La república, almenys a Catalunya, es volia Federal. Aquest plantejament es va repetir a la 2a República.

(4) Per a trobar el document digital a la pàgina de l'Arxiu Municipal de Barcelona: <https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/arxiuhistoric/ca/consulta-en-linea>

I buscar pel títol: "Llibre d'actes de l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals, 1873-1876". Cercar el text a les pàgines 21 i 22. ❖❖❖

Fulls de l'acta **(4)**

patrimoni

EL PATRIMONI VERNEDENC PROTEGIT (1): LES MASIES

Publiquem les fitxes de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya referides a les masies del nucli antic del barri, protegides amb la categoria de BCIL (Bé Cultural d'Interès Local). Can Planas és actualment un Centre d'Acolliment Residencial; Ca l'Arnó, una ludoteca; i Can Cadena un Centre de Formació de Parcs i Jardins. Tot esperant que l'altra masia del barri, Can Riera, també obtingui la qualificació de BCIL.

CAN PLANAS

Adreça:

c/ Selva del Camp 1-19 - Rda Sant Martí, 8 - c/ Fondal de Sant Martí 1-29

Èpoques

Segles: XVI - XVII

Descripció

La masia de Can Planas es troba dins del parc de Sant Martí. És un edifici aïllat de planta rectangular amb coberta a dues vessants que desaigua a la façana principal i posterior. Consta de planta baixa i dos pisos i té quatre crugies.

La façana principal està arrebossada i emblanquinada excepte els carreus que emmarquen les obertures de la planta baixa i el primer pis. Al centre s'obre la porta principal d'arc de mig punt i al costat dret una finestra amb llinda. El costat esquerre d'aquest

nivell queda tapat per una estructura que comunica la masia amb les antigues corts. A la planta noble hi ha una porta balconera sobre la porta principal amb la data 1748 gravada a la llinda; a la dreta hi ha una finestra allindada i a l'esquerra, sobre el pas al cobert, hi ha una porta. A la segona planta s'obren un seguit de petites finestres rectangulars que segueixen un ritme regular. La façana està rematada pel ràfec de la teulada que està decorada amb una filera de dents de serra.

La resta de l'edifici té les parets sense pintar i es pot veure el parament de pedra devastada unida amb morter excepte les pedres cantoneres i les que emmarquen les finestres que estan treballades.

Perpendicular a la façana

principal hi ha les corts que té planta rectangular i una sèrie d'arcades amb grans finestrals en totes les façanes. A l'interior hi ha dos arcs diafragmàtics que aguanten la coberta. Aquesta estructura està unida a la masia per un pas cobert que actualment és l'entrada principal al recinte.

Protecció:
BCIL
Núm. Registre / Catàleg:
7208-I
Disposició:
Acord Ple Ajuntament
Data Disposició:
25/05/2000
Publicació:
BOP
Data publicació:
14/06/2000

CA L'ARNÓ

Adreça:

Rector de Vallfogona, 1-9

Èpoques

Segles: XVII -

Descripció

Masia del segle XVII, de planta baixa i un pis amb coberta a doble vessant. Tipologia rural i de senzilla construcció. Façanes arrebossades i emblanquinades. Un dels portals és quadrat i l'altre és d'arc de mig punt dovellat. Existeix un finestral gòtic, segurament tret d'una construcció més antiga. Presenta quatre finestres de l'època. Les façanes laterals són llises, llevat d'alguna diminuta finestra. Una làpida recorda la data de l'any 1689.

Notícies històriques

Es diu, tot i que no està comprovat, que fou propietat del general Manso, que treballà com a mosso al molí de la Verneda abans de lluitar a la guerra de la Independència.

El nom d'Arnó fou el de l'últim propietari que hi visqué. L'últim masover, Isidre Crusens, va treballar les terres fins l'any 1982, quan fou comprada per l'ajuntament. Venia les verdures al mercat del clot. El regadiu el feien amb l'aigua del Rec comtal. També s'havien dedicat a fer de transportistes amb carros i rebien encàrrecs de les fàbriques dels voltants. El pare del masover va néixer i morir a la masia, l'any 1954, als 88 anys d'edat.

Protecció:
BCIL
Núm. Registre / Catàleg:
7207-I
Disposició:
Acord Ple Ajuntament
Data Disposició:
25/05/2000
Publicació:
BOP
Data publicació:
14/06/2000

CAN CADENA

Adreça:

c/ Menorca, 25 - c/ Agricultura, 303

Èpoques

Segles: XVII - XVIII

Descripció

Masia de planta baixa, un pis i golfes. És una casa d'estil rural català, de construcció senzilla. Coberta a dues vessants i amb quatre façanes rectangulars. Dos portals senzills i 4 finestres a la façana principal. Entorn amb feixes de conreu protegides per una tanca i per un pati i dues construccions, possiblement quadres per a guardar carruatges i estables.

Protecció:
BCIL
Núm. Registre / Catàleg:
7206-I
Disposició:
Acord Ple Ajuntament
Data Disposició:
25/05/2000
Publicació:
BOP
Data publicació:
14/06/2000

A L'ESPERA DE CAN RIERA

Diverses entitats de La Verneda de Sant Martí estan demanant des de fa anys la qualificació de la masia Can Riera com a Bé Cultural d'Interès Local (BCIL). Això li proporcionaria una protecció que ara no té.

L'Ajuntament de Barcelona té la intenció

d'adquirir-la per convertir-la en un equipament, però el seu progressiu deteriorament fa dubtar si la masia arribarà a temps sense esfondrar-se. El valor de Can Riera és inqüestionable. Ho testimonia, entre altres elements, una placa a la façana amb la data de 1574.

en línia

LES RUTES TEMÀTIQUES DE BARCELONATURISME.COM

Turisme de Barcelona és una entitat creada el 1993 per l'Ajuntament de Barcelona, la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona i la Fundació per a la Promoció de Barcelona, per tal d'optimitzar, coordinar i promoure el sector turístic de la ciutat de Barcelona.

Entre les seves activitats destaca la realització de rutes temàtiques per conèixer la ciutat. A la seva pàgina web es poden fer aquestes rutes de manera virtual només clicant a: www.barcelonaturisme.com/wv3/ca/page/13/rutes-tematiques.html.

Dones de Ciutat Vella

Les llambordes i les places de Ciutat Vella estan esquitxades d'històries en les quals les dones són les autèntiques protagonistes.

La Barcelona romana

Un recorregut pel perímetre de la muralla romana, ens duu a veure'n restes a llocs com ara la plaça Ramon Berenguer, el carrer Tapineria o la plaça Nova. Aquí hi havia una de les portes d'entrada a Barcelona.

La Barcelona modernista

Darrere les centenàries façanes modernistes de l'Eixample hi trobem el nom de les famílies de la burgesia barcelonina així com dels arquitectes més destacats.

La Barcelona contemporània

El MACBA o Museu d'Art Contemporani de Barcelona, emplaçat en el cor del barri del Raval i inaugurat l'any 1995, és un dels molts edificis que porten una firma de renom internacional.

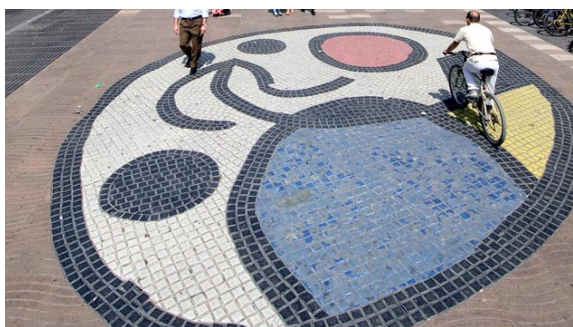
La Barcelona de Gaudí

Al centre de l'Eixample, al passeig de Gràcia, és on trobem les cases més vistoses i conegudes d'Antoni Gaudí. Les passes de Gaudí ens apropen a la seva obra clau, la Sagrada Família, una Bíblia arquitectònica inacabada que s'ha convertit en el símbol de Barcelona.

La Barcelona medieval

La plaça del Rei és un punt neuràlgic en la història de Barcelona. A tocar, l'Ajuntament de Barcelona ens parla dels orígens medievals d'aquesta institució.

Parcs de Barcelona

Barcelona permet passejar en parcs i jardins públics de tota mena. Parcs amb arbrades i llocs ombrejats, amb superfícies verdes on prendre el sol, on trobar fonts, estanys, escultures i jocs infantils.

La Barcelona de Picasso

Des que va arribar amb la seva família el 1895, Barcelona ha estat clau per entendre Picasso. Aquí es va formar a l'escola de Belles Arts ubicada a l'edifici gòtic de la Llotja.

La Barcelona de Miró

Les petjades dels vianants que caminen per la Rambla trepitgen insistentment el pla de l'Ós, un mosaic de Joan Miró que s'hi pot veure des del 1976.

La Barcelona marítima

Gaudir de l'ambient marítim a peu és possible tot recorrent el Port Vell i la rambla de Mar que dona accés a L'Aquàrium de Barcelona.

La Barcelona de Josep Puig i Cadafalch

Hi ha un Puig i Cadafalch polític, un altre d'arqueòleg i expert en art romànic, promotor de l'excavació de les ruïnes d'Empúries. Hi ha també el que va ser director de l'Institut d'Estudis Catalans. I per descomptat, un dels arquitectes i urbanistes més prolífics de la primera meitat del segle XX.

La Barcelona de Lluís Domènech i Montaner

Quan Domènech i Montaner enllestia el Castell dels Tres Dragons, el que va ser restaurant de l'Exposició Universal de 1888, destapava el pot de les essències d'allò que marcaria un estil arquitectònic.

Miradors de Barcelona

Barcelona ofereix innumerables edificis singulars per gaudir de les panoràmiques de la ciutat. Monuments i miradors centenaris, com el Mirador de Colom o la Torre de Collserola.

Escultures al carrer

Repartides pels carrers, avingudes i places trobareu des d'escultures i obres artístiques d'alguns dels autors contemporanis més representatius com Miró, Tàpies, Picasso o Joan Brossa.

Patrimoni arquitectònic desconegut

A Ciutat Vella podreu admirar tresors com el temple romà d'August, l'església de l'antic monestir de Sant Pau del Camp i l'excel·lent Palau Requesens. ❖❖❖

exposicions

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA: EXPOSICIONS VIRTUALS

Fins el primer d'abril de 2023 es pot visitar a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Casa de l'Ardiaca, Santa Llúcia, 1) l'exposició "L'Art del cartell a Barcelona".

L'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) conserva una col·lecció de cartells formada per més de 7.000 exemplars, als quals cal afegir-ne prop d'un miler més, integrats en fons personals o d'empreses. Estan a l'abast de tothom en el catàleg en línia de l'Arxiu Municipal.

Aquests elements de comunicació visual han estat presents als carrers de la ciutat tot al llarg del segle XX, des dels inicis del cartell artístic modernista fins als anys dels Jocs Olímpics del 1992, amb treballs firmats per alguns noms destacats com Josep Obiols, Francesc Galí, John Hassall, Josep Morell, Fulgenci Martínez Surroca o Josep Artigas, però també autors més recents com Pilar Villuendas, Peret (Pere Torrent) o Xavier Mariscal. La mostra s'estructura en cinc blocs temàtics: promoció turística, grans esdeveniments, civisme i participació, festes populars i equipaments.

L'AHCB conserva una col·lecció de cartells de 7.000 exemplars. Estan a l'abast de tothom en el catàleg en línia de l'Arxiu Municipal

Pels qui no es vulguin desplaçar fins a la seu de l'Arxiu hi ha la possibilitat de visitar virtualment les passades exposicions a l'adreça electrònica: ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/arxiuhistoric/ca/exposicions-virtuals.

Allà podrà gaudir de les següents exposicions: "Documents de la Barcelona històrica"; "Primeres Jornades Catalanes de la Dona. Maig de 1976"; "*Diario de Barcelona*. Una empresa periodística (1792-2009)"; "Les veus de les dones. Guerra Civil, franquisme i transició"; "*Cu cut!* Sàtira política en temps trasbalsats (1902-1912)"; "Barcelona a mà. Guies urbanes, 1776-2004"; "Després d'Utrecht. Una Barcelona sentenciada (1713-1714)"; "Onze de setembre. Història de la commemoració de la Diada a Barcelona"; "Menjar a Barcelona. Un segle de menús de l'Arxiu, 1880-1980"; i "Les arts de la seda a Barcelona. 500 anys de corporacions sederes a la ciutat". ❖❖❖

antic municipi

Pere Ortí Gost

EL REC COMTAL A LA BARCELONA MEDIEVAL

Article publicat al llibre "La revolució de l'aigua a Barcelona. De la ciutat preindustrial a la metròpoli moderna (1867-1967)" (MUHBA, 2011).

La societat feudal, sorgida dels canvis experimentats a l'Occident europeu al voltant de l'any 1000, transformà radicalment el paper jugat per les ciutats fins aleshores, que passaren de ser un centre polític a través del qual es controlava un territori a esdevenir un centre fonamentalment econòmic on, per una peculiar divisió del treball, es concentraven les activitats comercials i manufactureres. Aquest nou paper va provocar un espectacular desenvolupament de la urbanització, que es manifesta tant pel creixement de les antigues ciutats com per la proliferació de nous centres urbans. **(1)** La nova ciutat tenia les seves pròpies necessitats hídriques i l'aigua es convertí en un element bàsic en la vida econòmica del món urbà medieval. Més enllà de les necessitats per al consum humà, de l'aigua depenien, per exemple, les indústries del drap i de la pell, i de la seva força, els molins fariners i drapers. No és difícil d'entendre, per tant, que fos un element present físicament a les ciutats i que aquestes creixessin i estructuressin l'espai segons els cursos d'aigua, naturals o artificials, que hi havia. La importància estructural de l'aigua en el món urbà medieval la reflectia André Guilleme en el seu estudi sobre l'aigua i la ciutat quan qualificava les ciutats medievals de «petites Venècies». **(2)**

Barcelona no en constitueix una excepció. Amb les revoltes feudals del regle XI va deixar de ser el centre polític d'un territori —el comtat de Barcelona— que es fragmentà en un conjunt de senyories, i el creixement espectacular que va experimentar la ciutat fins a mitjan segle XIV fou fruit fonamentalment del nou paper que va jugar com a centre comercial i menestral, afavorit pel fet de ser durant força temps el principal port de la frontera que separava el món cristià de l'Islam. **(3)** I en aquest centre econòmic creixent sense cursos d'aigua importants que la travessessin

físicament, el Rec Comtal, la canalització que portava aigua del riu Besòs fins al nucli urbà, es va convertir en una peça clau de la seva estructura hídrica: al llarg del seu recorregut es construïren els molins de la ciutat, que en van constituir la seva primera i prioritària funció; al sud de tot el traçat del Rec s'hi va formar una de les àrees hortícoles més importants i als marges del seu tram urbà s'hi ubicaren els diferents oficis que formaven la indústria del drap i de la pell. Vegem-ho amb una mica de detall.

EL REC COMTAL I ELS MOLINS FARINERS DE LA CIUTAT

Com hem indicat, el Rec Comtal era una canalització que portava aigua del riu Besòs des de Montcada. Seguia de ben a prop la canalització romana que abastia la ciutat d'aigua potable, l'últim tram de la qual a través d'un aqüeducte. **(4)** Molt probablement, des d'època visigoda l'aprovisionament d'aigua potable es va anar canviant per l'ús de pous i cisternes, cosa que va provocar l'abandó i la inutilització de l'aqüeducte i la canalització. Tot sembla indicar que fou durant el govern de Ramon Berenguer I (1035-1076) quan es va reconstruir la canalització per portar aigua per a una nova funció: la de ser la força motriu dels molins hidràulics que moldrien el cereal de la ciutat. **(5)** D'aquesta manera, les petites diferències entre el traçat de la canalització romana i del Rec són el resultat de la nova funció, ja que els canvis tenien per objectiu donar més força a l'aigua per moure les rodes dels molins i, al mateix temps, ja no calia que l'aigua penetrés dins els murs romans de la ciutat i, per tant, ja no es va reconstruir l'aqüeducte, tot i que alguns arcs encara estaven dempeus i van donar nom al nou barri desenvolupat sota la porta episcopal.

Hem d'esperar a la primera meitat del segle XII per tenir una primera imatge completa de la infraestructura molinera de la Ciutat Comtal. Aleshores hi havia setze molins agrupats en cinc casals que es repartien de la manera següent: en primer lloc, trobem el cabal del Clot de la Mel, que tenia quatre molins documentats des del 1097; en segon

Pere Ortí Gost és professor d'Història Medieval de la Universitat de Girona. És autor de "Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XIII-XIV".

lloc, entre el monestir de Sant Pere de les Puel·les i el de Santa Eulàlia del Camp, a la zona que va quedar fora de les muralles del segle XIII, hi havia el cabal del Soler, amb tres molins, dels quals el 1097 ja en tenia almenys dos; en tercer lloc, al costat d'aquest darrer hi trobem el cabal dels Molins Nous, edificar al segle XII, possiblement amb dos molins; en quart lloc, el cabal de Sant Pere, que, ubicat a prop del monestir de Sant Pere de les Puel·les, tenia quatre molins, i, finalment, el cabal dels Molins del Mar, que estava format per tres molins propietat del bisbe de Barcelona. **(6)**

Aquesta infraestructura molinera es va anar ampliant progressivament fins a mitjan segle XIV al ritme de l'espectacular creixement de la ciutat durant aquest període. Dels cinc casals que reunien setze molins fariners es passava al final del dos-cents a tretze casals de molins, que agrupaven

El Rec Comtal requeria també un manteniment, sobretot de les rescloses del riu Besòs, que calia arreglar i reforçar constantment

més de quaranta molins fariners i un de draper (vegeu plànol). El creixement en la infraestructura molinera es fa en moments molt concrets. D'aquesta manera, entre mitjan regle XII i la dècada del 1240 els cinc casals més antics ampliaren el nombre de molins fins a arribar als vint-i-vuit; entre el 1250 i el 1260 s'alçaren set casals petits —sis de fariners i un de draper—, dels quals sembla que van sobreviure sis (casals d'en Malla, del Coll de la Celada, d'en Guillem Lacera, d'en Carbonell, de Benvenist Saporta i el molí draper del Clot, tal com es pot veure en el plànol. Durant la primera meitat del segle XIV es donà l'últim impuls important a la infraestructura molinera i fins i tot es va augmentar el cabal del Rec. D'una banda, la construcció del casal del Clot Sobirà i les reformes i les reestructuracions fetes a la zona situada entre el casal del Clot Jussà i de Sant Andreu van fer augmentar en set el nombre total de molins. **(7)** I, de l'altra, la construcció entre el 1328 i el 1330 dels casals de Bonanat Sapera va comportar l'aparició de quatre nous casals petits al costat dels antics casals i la realització de reformes a la resclosa del riu Besòs per tal d'augmentar el cabal del Rec. **(8)** Finalment, l'enderroc el 1381 dels casals d'en Malla i del Coll de la Celada va permetre ampliar a vuit molins els casals de Sant Pere i del Soler Jussà i construir dos casals drapers al costat del casal del Soler Sobirà. A partir d'aquest moment ja no es van fer més modificacions en els molins del Rec Comtal almenys fins al 1458, data de l'últim capbreu que hem analitzat. Per tant, des del final del segle XIV hi havia al Rec

Comtal, des de Sant Andreu fins a la desembocadura del Rec, catorze casals de molins, dotze de fariners i dos casals petits drapers, que agrupaven cinquanta molins que podien funcionar al mateix temps.

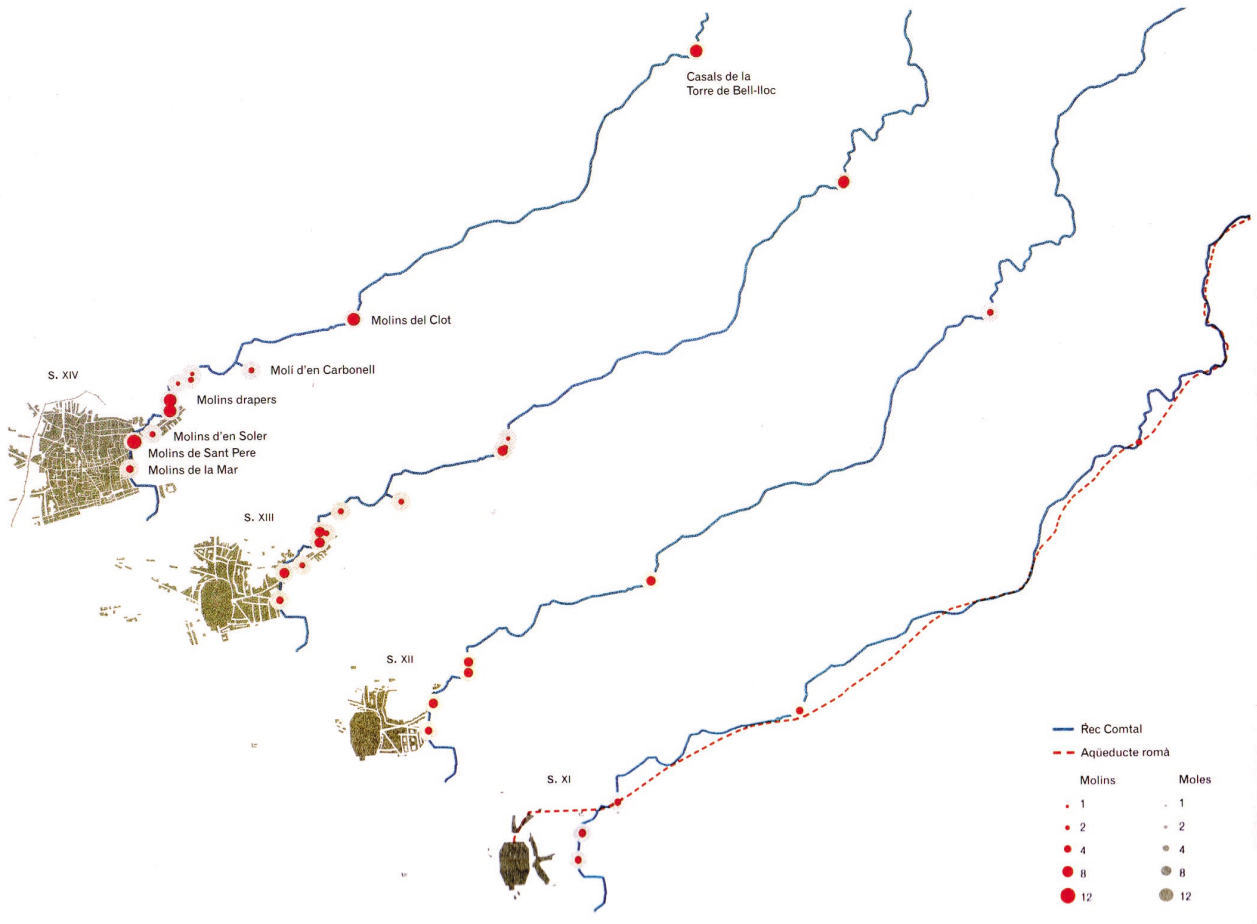
Com hem anat veient, hi havia dos tipus de casals de molins fariners: els grans, que agrupaven entre cinc i vuit molins, segons el període, que podien moure's i moldre al mateix temps, i els casals petits, amb dos molins dels quals tan sols es podia moure un (l'altre feia funcions de recanvi). Tots els molins eren de roda horitzontal que es movia per l'aigua desviada del Rec Comtal a través de canals que era emmagatzemada en basses en els casals grans i en cups en els petits. L'aigua entrava a pressió al carcabà del molí per moure la roda que transmetia el moviment a la mola volandera o sobirana a través de l'arbre, el collferro i la nadilla. El gra era acumulat a la tremuja que entrava pel canalot a l'estret espai que deixaven les moles, la fricció de les quals esmicolava el gra i dipositava la farina resultant a la farinera. **(9)**

Les moles provenien de Montjuïc i els molers que hi treballaven estaven obligats per costum antic a proveir de moles els molins reials. Una de les tasques més freqüents en el manteniment d'un molí era la de repicar les moles per refer el dibuix que tenien per tal de facilitar la mòlta. Aquesta feina, realitzada pel moliner, requeria unes eines específiques —els pics i les escodes— que calia llossar amb una certa regularitat. Per fer-ho i per proveir i arreglar les moltes peces de ferro que tenia un molí, hi havia al Rec un ferrer dedicat exclusivament a aquestes tasques.

El Rec Comtal requeria també un manteniment, sobretot de les rescloses del riu Besòs, que calia arreglar i reforçar constantment. Aquestes rescloses estaven fetes de pals, pedres i feixos de *rama* i sembla que no fou fins al segle XV que es va construir una primera resclosa d'argamassa. Un cop l'any, durant els tres dies següents de Pasqua es realitzava l'escurada general, que mobilitzava més de 300 persones per netejar tot el traçat del Rec.

Com ja hem assenyalat, el Rec Comtal fou una iniciativa dels comtes de Barcelona, com també ho fou l'elecció de la funció municipal d'aquesta infraestructura: la mòlta dels cereals. A més a més, aquesta activitat es va convertir en un monopoli del rei, com a senyor feudal de la ciutat, amb l'objectiu de maximitzar els beneficis econòmics que poguessin generar. El monopoli sobre els molins es materialitzava, en primer lloc, en el fet que la majoria dels molins de la ciutat estaven sota administració reial; en segon lloc, en el fet que era prohibit construir molins sense permís reial o moldre per al públic amb molins de mà, i, finalment, en dos privilegis, en principi exclusius dels molins reials: eren els únics que podien moldre els cereals dels fariners, els flequers, els forners i els

El proveïment d'aigua a l'Edat Mitjana

becuïters de la ciutat i eren els únics que tenien l'anomenat *dret de tragí*, és a dir, els únics que podien tenir animals de càrrega per transportar el blat a moldre des de la ciutat fins als molins. Molt probablement, els ciutadans de Barcelona pagaven per la mòlta de forment 1/16 (= 6,25%) del que portaven a moldre, un dret de moltura, fixat pel costum, que al segle XIV estava monetitzat i es pagaven sis diners per quartera vella de la Ciutat Comtal.

L'existència d'aquest monopoli no vol dir que el rei fos l'únic beneficiari de les importants rendes que els molins fariners del Rec Comtal generaven. De fet, molt probablement des dels orígens els molins del casal del Mar eren propietat del bisbe de la ciutat. A més a més, per a la construcció de nous molins el rei no acostumava a invertir diners. Normalment utilitzava rics ciutadans de Barcelona que posaven el capital a canvi de la possessió a perpetuïtat d'una part dels beneficis dels nous molins. A més, a partir del final del segle XIII, els monarques van anar alienant la major part de les rendes dels seus molins, procés que fou paral·lel al de la major part de les rendes del patrimoni reial i que va finalitzar el 1386, amb la venda d'allò que quedava als consellers de la ciutat. Les parts alienades eren adquirides per famílies riques i

importants de Barcelona. Al mateix temps, alguns d'aquests ciutadans que invertien en la construcció de molins o compraven les parts alienades pel rei van anar concentrant a les seves mans la major part de les rendes de tots els molins d'un sol casal: els Sabastida, el casal del Soler; l'hospital d'en Pere Desvilar, el casal de Sant Pere; primer els Aversó i després els Fiveller, el casal del Clot Jussà, i també els Fiveller, el casal del Clot Sobirà. La documentació comptable de la dècada del 1330 permet aproximar-se al que realment percebia el monarca: si els molins podien generar uns ingressos mitjans d'uns 61.500 sous anuals que un cop descomptades les despeses restaven en 43.500 sous, el batlle general de Catalunya, en nom del monarca, tan sols rebia entre 14.000 i 16.000 sous.

Malgrat la reducció progressiva dels beneficis que obtenia dels seus molins, el rei, a través de la seva administració, no va perdre el control directe de la producció. L'explotació dels molins reials de Barcelona tenia des del segle XII un caràcter peculiar, que podríem situar en un punt intermedi entre l'explotació directa i la indirecta: els monarques cedien la feina de moliner i la construcció de nous molins a través de diversos contractes, però mantenien un

control total sobre les rendes a través d'una organització administrativa pròpia, la batllia dels molins, formada per un batlle, un escrivà, un saig, dos aiguaders i dos guardes. Aquesta estructura administrativa tenia tasques que corresponien a l'explotació directa dels molins, com ara el control dels ingressos, de les despeses i dels repartiments de la renda. I aquest control es mantingué malgrat les alienacions, si més no fins a la venda dels molins a la ciutat. Així, l'explotació dels molins quedà a les mans, d'una banda, dels moliners, que rebien un salari i eren nomenats per alguns posseïdors de les rendes dels molins i, de l'altra, de l'administració reial. A més a més, el monarca no rebia

Amb l'aigua del Rec es va crear una important àrea d'horts de regadiu al voltant del Coll de la Celada, l'origen de la qual es troba a la segona meitat del segle XIII, relacionada directament amb la construcció coetània dels casals de molins petits

directament els beneficis dels seus mitjans de producció sinó que els arrendava de manera sistemàtica. L'exemple dels molins del Rec Comtal mostra molt bé que l'arrendament, més que un sistema alternatiu d'explotació, era un instrument financer per aconseguir avançar i, sobretot, per regular els ingressos reials. L'arrendatari no tenia capacitat de modificar els mecanismes d'explotació dels molins, tan sols supervisava i cobrava els beneficis reials amb l'esperança d'obtenir una quantitat superior a la que havia pagat al batlle general de Catalunya.

Els diners obtinguts per l'administració reial d'aquests arrendaments eren utilitzats per pagar salaris d'oficials de la cort, violaris i perpetuats assignats a aquestes rendes i, fins a la dècada del 1320, per tornar deutes del monarca. Però les alienacions, realitzades entre el final del segle XIII i la dècada del 1320, i la caiguda dels ingressos dels molins reials a partir del 1348 reduïren pràcticament al no-res la importància financera que havien tingut els molins durant tot el segle XIII. D'aquesta manera, les rendes dels molins reials durant la segona meitat del tres-cents servien tan sols per mantenir la important infraestructura que significava el Rec Comtal. No és estrany, per tant, que l'última alienació, la realitzada el 1386 al municipi de Barcelona, fos l'única feta a una altra institució, no tant perquè poguessin generar pocs

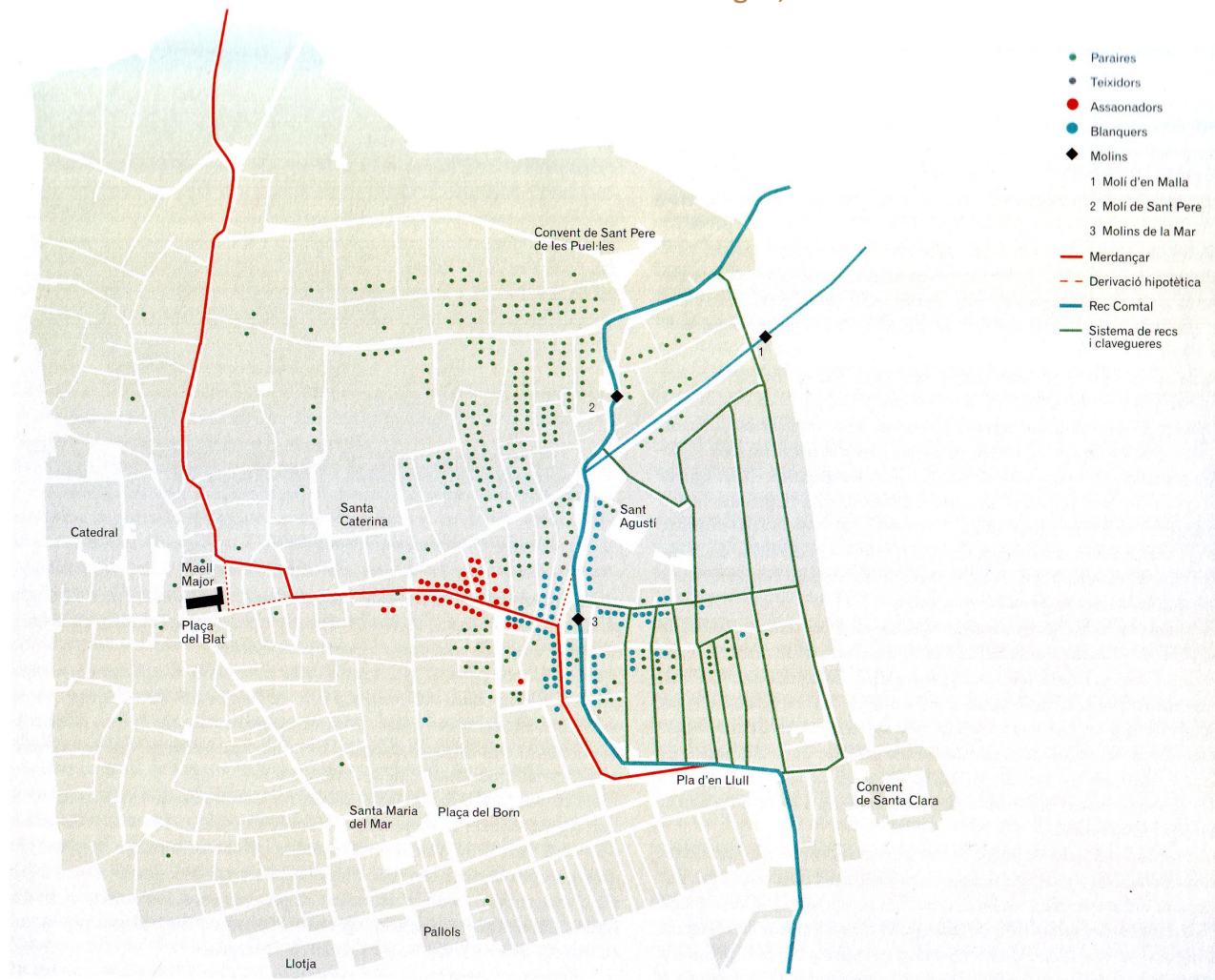
beneficis sinó per la importància social i econòmica que tenia el Rec. Tot i això, l'any 1428 el monarca recuperava els molins, tot retornant els 37.400 sous que la ciutat havia pagat quaranta anys abans, i així van restar a partir d'aleshores.

ELS ALTRES USOS DEL REC COMTAL

Malgrat que, com hem vist, la funció principal del Rec Comtal era moure les moles dels molins, l'aigua que hi circulava va tenir altres funcions. D'aquesta manera, per exemple, al sud del seu traçat es desenvolupà una important zona de regadiu. A partir d'un capbreu dels regants amb l'aigua del Rec Comtal de l'any 1458, podem saber que en aquell moment el Rec tenia 50 fibres a través de les quals es regava una superfície de 838 mujades, aproximadament unes 416 hectàrees. **(10)** La zona regada pel Rec Comtal no era uniforme en tot el seu traçat: la meitat de les fibres es concentraven entre les muralles i el molí d'en Carbonell i amb l'aigua que es desviava d'aquesta darrera fibla es regaven més de 73 hectàrees, és a dir, més del 17% del total. Així, tot sembla indicar que amb l'aigua del Rec es va crear una important àrea d'horts de regadiu al voltant del Coll de la Celada, l'origen de la qual es troba a la segona meitat del segle XIII, relacionada directament amb la construcció coetània dels casals de molins petits. Per poder utilitzar l'aigua del Rec per regar calia un permís dels oficials reials a la ciutat i, normalment, s'establia en emfiteusi a canvi d'un cens, però els ingressos que n'obtenia el monarca —uns 500 sous anuals durant la primera meitat del segle XIV— no tenien res a veure amb els que produïen els molins fariners.

Però potser més important que l'ús de l'aigua per al regadiu va ser l'ús industrial del tram urbà del Rec Comtal. Com hem indicat al principi d'aquest article, la ciutat medieval era fonamentalment un centre econòmic dedicat a les activitats comercials i manufactureres que es van anar desenvolupant a partir del segle XII, algunes de les quals requerien aigua abundant. A més a més, Barcelona va créixer al voltant de la ciutat romana però especialment cap al Besòs i les noves indústries necessitades d'aigua es van haver d'ubicar al llarg de les infraestructures hídriques creades al segle XI en aquesta zona per a altres usos: el Rec Comtal i la riera del Merdançar. Com hem vist, el Rec Comtal va néixer en temps de Ramon Berenguer I per moure molins fariners. En canvi, el Merdançar era un rierol que originàriament desembocava al mar, a prop de Santa Maria del Mar, i que a mitjan segle xi fou desviat a l'altura del que posteriorment va ser la plaça de l'Oli cap a l'est, fins a arribar a prop del casal dels Molins del Mar, on girava i, tot corrent paral·lelament al Rec Comtal, desembocava al mar. Com el seu nom —molt habitual a moltes ciutats europees coetànies— **(11)** deixa entreveure, el Merdançar era una claveguera oberta que progressivament

L'aigua, vertebradora d'activitats urbanes

es va anar cobrint i la seva desviació facilità la urbanització de la part sud dels nous ravals de la ciutat. **(12)**

A partir del segle XII i al voltant d'aquests cursos d'aigua s'hi van ubicar les diferents activitats necessitades d'aigua corrent i altament contaminants. Al contrari del que es pot pensar *a priori*, ho van fer d'una manera racional, aprofitant i reutilitzant un bé escàs. Un bon exemple d'això és la ubicació del Maell Major i de les indústries del drap i de la pell, és a dir, del principal escorxador i carnisseria de la ciutat i de les indústries que transformaven la llana i el cànem en drap i les pells en cuir. El Maell Major es va edificar cap al 1190 al costat de la plaça del Blat i en el moment de màxima expansió ocupava un edifici enmig d'una illa de cases i en forma d'ela, amb 59 taules de carnisseria, vuit bastides per tallar cabrit i unes latrines. **(13)** El Maell requeria aigua però sobretot necessitava un curs on pogués abocar l'aigua bruta i els residus i molt probablement ho feien al Merdançar. I en el tram immediatament posterior s'hi van ubicar els diferents oficis de la indústria de la pell, especialment els assaonadors, que van donar nom a un dels

carrers per on circulava el Merdançar. Aquesta associació entre maells i cuireteria és força habitual a les ciutats medievals i no tant per l'aprovisionament de pells que el maell podia oferir sinó precisament per l'aprofitament de l'aigua. Així, l'aigua bruta de l'escorxador ajudava a l'adob del cuir i, a més, els productes utilitzats per fer aquestes tasques servien per depurar l'aigua. Fins i tot en algunes ciutats es poden trobar explotacions piscícoles després dels espais dedicats a la indústria del drap i de la pell. **(14)**

La ubicació de la cuireteria al voltant del Merdançar deixava l'aigua del Rec Comtal a la indústria drapera, tal com s'observa clarament en la distribució dels oficis a partir del fogotjament del 1516 (vegeu el plànol). Aquesta indústria necessitava aigua neta i abundant i, per tant, és lògic que se situés al Rec Comtal més que no pas al Merdançar, on l'aigua no baixava tan neta ni possiblement amb gaire força. **(15)** L'aigua era necessària per al tractament dels draps de llana quan sortien dels telers, tasques que eren pròpies de l'ofici de paraire. Així, calia desengreixar i enfeltrar els draps, rentar-los a fons, untar-los d'argila de paraire i trepitjar-los (funció

feta per bataners) o batre'ls amb un molí draper diverses vegades; finalment, calia estirar-los per retornar-los a les dimensions originals, tasca, aquesta darrera, que es feia amb pals i torns situats a la zona compresa entre el Rec Comtal i la muralla. Així mateix, l'aigua era imprescindible per al darrer tractament dels draps de llana, la tintura, tasca encomanada als tintorers.

Ara bé, els diferents usos de l'aigua del Rec Comtal no ens han de fer oblidar que la seva principal funció va ser la de

Els diferents usos de l'aigua del Rec Comtal no ens han de fer oblidar que la seva principal funció va ser la de moure els molins fariners de la ciutat

moure els molins fariners de la ciutat. D'aquesta manera, en temps de sequera molt sovint se sentia pels carrers de la ciutat la veu del pregoner públic prohibint o reduint l'ús de l'aigua del Rec Comtal davant l'escassetat d'aigua i les necessitats de farina de la ciutat, tal com mostra el recull de documentació diversa del batlle dels molins reials del darrer quart del segle XIV. **(16)**

NOTES

- (1)** Rodney H. HILTON, *English and French Towns in Feudal Society. A Comparative Study*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- (2)** André GUILLERME, *Les temps de l'eau. La cité, l'eau et les techniques*, Seyssel, Champ Vallon, 1983.
- (3)** Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrere*, Barcelona, Edicions 62, 1979; Josep Maria SALRACH MARÉS, "Sistema social i formes de vida en el medi urbà", dins Jaume Sobrequés (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. 2, pàg. 73-205.

(4) Carme MIRÓ ALAIX, Héctor A. ORENGO, "El cicle de l'aigua a *Barcino*. Una reflexió entorn de les noves dades arqueològiques" *Quaderns d'Arqueologia i Història de la ciutat de Barcelona (QUARHIS)*, època II, 6, (2010), pàg.108-133.

(5) Philip BANKS, "L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300", dins SOBREQÜÉS (dir.) *Història de Barcelona...*, vol. 2, pàg. 39.

(6) Pere ORTÍ GOST, «L'explotació d'una renda reial: els molins del Rec Comtal fins al segle XIII», dins Manuel SÀNCHEZ MARTÍNEZ (dir.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993, pàg. 243-275; Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval. Barcelona, segles XIII-XIV*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000, pàg. 245-385.

(7) Lluïsa CASES, Mariona FAGES, Bernat GÓMEZ, Montserrat RIUS, «El nou casal de molins del Clot: un exemple de patrimoni reial a començament del segle XIV», *Finestrelles*, 2 (1990), pàg. 113-117; ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat...*, pàg. 258-264.

(8) Pere ORTÍ GOST, «La construcció i l'explotació dels molins del Rec Comtal al segle XIV: els casals dits de Bonanat Saperà (1328-1386)», dins *Actes del 1r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1995, vol. 2, pàg. 81-94.

(9) Jordi BOLÓS MASCLANS, Josep NUET BADIA, *Els molins fariners*, Barcelona, Ketres, 1983.

(10) Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Patrimoni (RP), Batllia General de Catalunya, registre 323.

(11) GUILLERME, *Les temps de...*, pàg. 114.

(12) BANKS, «L'estructura urbana...», pàg. 40-41. 13. ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat...*, pàg. 139-199. 14. GUILLERME, *Les temps de...*, pàg. 109-111.

(15) Sobre la indústria del drap i de la pell vegeu: Antoni RIERA MELIS, Gaspar FELIU MONFORT, «Les activitats econòmiques», dins SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona...*, vol. 3, pàg. 155-178.

(16) ACA, RP, Batllia General, reg. 472. ❖❖❖

TEXTS bàsics

Josep Freixa i Giralt

RECVLL DE DADES PER A UNA HISTÒRIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1)

Aquesta obra, publicada pel Foment Martinenc el 1982, va ser un primer intent de compendiar els coneixements sobre la història de l'antic poble de Sant Martí de Provençals i va servir de guia per a molts historiadors martinencs.

ORÍGENS

Farem primerament una descripció molt breu de la Ciutat i el seu pla, per a fer-nos millor càrrec de la topografia de Barcelona en temes dels Comtes.

Avelí Pi i Arimón en la seva obra "Barcelona Antigua y Moderna" diu que Barcelona en l'època comtal ocupava un espai quasi igual a les èpoques anteriors de dominació romana, goda i aràbiga. Les guerres i les seves conseqüències no van deixar-la progressar.

"Su primera forma o recinto abarcaba unas ciento cuarenta y nueve mil ochocientas cuarenta varas cuadradas de superficie, dentro el perímetro que describían las bajadas de: La Cárcel-Llet-Caçadors-Viladecols-calle de Regomir-bajada de Los Leones-Palau-Ecchomo-San Miguel-Fernando VII-Call, bajada de Santa Eulàlia, calle Obispo, escaleras de la Seo y bajada de la Canonja".

Els voltants de Barcelona eren despoblats totalment a excepció del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, les monges del qual tenien en propietat terres ermes tocant a la muralla de la Ciutat i Sant Pau del Camp.

El turó dit Mont Tàber (del Miracle) formava, en direcció al mar, un cap que el mar rodejava, ja que entre Montjuïc i la Ciutat, l'aigua encara envaïa les hortes de Sant Bertran, Drassanes i Regomir, arribant l'aigua al peu d'aquest Mont Tàber fins a la baixada de Viladecols i dels Leons.

A l'Oest els terrenys eren inundats, especialment el Prat i molta part de l'Hospitalet i Sants, fins al terme de Santa Eulàlia de Provençana.

El tan llunyà origen de Sant Martí de Provençals ha adquirit avui gran importància. Tenia el seu antic terme 132.870 metres quadrats. Situat a l'Est de Barcelona i en

formava part, com pot llegir-se en algun document del segle XIII i va separar-se'n fent municipi a part per a tornar a unir-s'hi, encara que per R.O., en el 1897.

Està assentat a la falda de la muntanya, al seu Oest, i davalla cap al mar, amb un pla suau, el punt més alt del qual és el Guinardó de 260 mts. alt.

El naixement de Sant Martí, com el de la majoria dels pobles, es perd en la foscor del tema encara que, com indico en altre lloc, en el 989, època de Borrell II, ja hi ha alguna cosa que pot provar-nos la seva existència, i els escrits d'aquells temes ens diuen que existia una "cel·la" o capella rural aïllada, però necessària pels que cultivaven terres en aquells trossos per a poder complir llurs deutes religiosos. El que fos dedicada a Sant Martí, va ésser ja un mitjà per anar formant un poble que va esdevenir molt important.

En el segle XIV un incendi va destruir l'arxiu Parroquial de Santa Maria del Mar i l'any 1808, durant l'ocupació francesa, van cremar l'arxiu de la Parròquia de Sant Martí. Si no hagués succeït això sabríem el temps de la seva consagració, encara que no cal pensar que fos anterior a l'època romana, malgrat que l'església dita Sant Martí Vell, que existeix actualment, va ser aixecada sobre els fonaments de l'anterior.

Donem, ara, una vista general a la Història de Catalunya encara que com ja he dit, diu poc de Sant Martí com a poble, però servirà per a consolidar aquest treball i assentar els fonaments per a poder parlar-ne.

La data en què va venir el cristianisme a Catalunya no se sap de manera concreta, ni si foren els apòstols els que van venir a predicar a la Tarraconensis als que vivien en el paganisme.

Mossèn Bernat Boades assegura que Sant Pau va venir a predicar a Barcino.

Florez també ho diu copiant-ho de Marca i Sant Climent, deixeble de Sant Pau, també ho diu, encara que no precisa pas, perquè diu que Sant Pau "et ad Occidentales venicus".

El cristianisme va anar estenent-se tant, que va cridar l'atenció de l'Imperi i es van dictar normes contra la nova religió i l'any 250 Dioclecià va manar buscar i castigar tots

Josep Freixa i Giralt, iniciador dels estudis d'història local sobre l'antic municipi de Sant Martí de Provençals. Membre del Foment Martinenc.

Sèquia comtal.

Pont del carrer Biscaia (1915)

els cristians, pera en aquestes circumstàncies van fer irrupció un compost heterogeni de gent germànica, que hem anomenat bàrbars del Nord, que amb l'afany d'anul·lar la civilització romana assolaven tot el que trobaven a llur pas i Barcelona no va escapar-se de la destrucció i l'ocupació, si bé no és clar quant va durar aquesta.

Quan Barcino va ésser alliberada, va fortificar-se per resistir forts atacs, va alçar muralles més fortes que les anteriors i reforçar allò que havia quedat i va conservar les quatre portes als mateixos indrets en ja eren.

Amb el regnat de Dioclecià va tenir lloc la més forta persecució religiosa la qual va durar vint anys. Sant Cugat, Sant Medir, Sant Sever i Santa Eulàlia van ésser-ne víctimes.

Quan va abdicar Dioclecià va venir el triomf del cristianisme amb el llarg regnat de Constantí. La llibertat de cultes va afavorir-lo molt i al mateix temps es va començar a descentralitzar tot, començant pels municipis. L'administració religiosa ja va tenir prelats i clergues.

Les advocacions que varen propagar-se més de pressa en els segles IV i V foren: una la de Sant Martí de Tours, que de les Gàl·lies va venir a Hispania. En els camps provincialis

En el segle IX no es troba altra nota que faci referència a Sant Martí de Provençals que la construcció de la Sèquia que fa quasi onze segles que coneixem per Rec Comtal

de l'antiga Barcino va erigir-se-li una capella que amb el temps va ésser Sant Martí de Provençals. L'altra va ésser Santa Eulàlia de Mérida que de Lusitània va pujar al Pirineu internant-se per França i va deixar en honor seu, al pla de Barcelona tres capelles: una al Pont dels Àngels, que va dir-se Santa Eulàlia del Camp; altra a Vilapiscina entre Sant Andreu i Horta i la tercera a l'*agris provincialis* del Llobregat on és coneguda per Santa Eulàlia de Provençana.

La dominació romana va durar 600 anys, del 201 abans de Crist al 409 de l'era cristiana en que va iniciar-se la invasió dels Vàndals i Alans.

El regnat de Constantí anava a menys cada dia i Ataulf, el 411 visigot, va envair les Gàl·lies, la Tarraconense i va apoderar-se de Barcino fent-ne la capital de l'imperi. Va durar fins al 711 que va caure en poder dels àrabs els quals van dominar 81 anys fins que Ludovic Pius va prendre-la al 801 després d'un llarg setge i va anar després cap a l'Aquitània deixant-hi a Bera de cap, que va ésser el primer

Comte dependent de França i que era una veritable tutoria amb lleis pròpies i tenia moltes franquesses i privilegis.

Aquests Comtes van anar-se succeint fins el 873 que va entrar a governar Wifred el Pelut que va ésser proclamat Comte Independent.

Catalunya, doncs, ja estava formada. Barcelona és el lloc escollit per la Cort. Les circumstàncies polítiques aniran conduint-la a organitzar-se i des d'aquí comença a iniciar-se el poder parlar de Sant Martí.

ÈPOCA COMTAL

En el segle IX no es troba altra nota que faci referència a Sant Martí de Provençals que la construcció de la Sèquia que fa quasi onze segles que coneixem per Rec Comtal la qual portava l'aigua del Besòs i que molt més endarrere era portada per un aqüeducte romà.

La Sèquia era una font de riquesa que, per cert, no va valorar-se pel profit que donava.

El Comte Mir va portar-la travessant els "provincialis" i per la falda del Cògul, on és ara Sant Pere de les Puel·les, anava cap al mar per la part E. de la Ciutat. Segurament la sortida aquesta va donar lloc a dir-ne Regomir (Rec d'en Mir).

Aquest corrent d'aigua que venia de Montcada a la Ciutat és una gran obra que cal reconèixer al germà de Borrell II, Comte Mir, que és el que signa el primer document que parla dels "provincialis".

La Sèquia a la vegada que feia moure alguns molins, regava moltes mojadetes de terra.

Sèquia comtal.

Passat Dos de Maig, cap a Marina (1915)

Les monges de Sant Pere de les Puel·les van necessitar restaurar l'església i part del monestir que havien destrossat els sarraïns en la seva destrucció de Barcino i l'Abadessa Adeleiba, amb el consentiment del Bisbe Vives, va canviar uns terrenys que tenia "in Provintialiam", a la Calvera, per una vinya de Vimara i 30 sous.

Aquesta escriptura del 989 és molt important ja que per ella sabem que en el segle X hi havien possessions dependents del Comte de Barcelona i també propietats lliures o aious i trobem algun dels habitants "provincialis" com Auricia, Ricari, Vimara i Ermengarda.

Troblem un altre document del mateix any on s'hi llegeix "la Calvera". Que s'anomenava així un terreny prop del Besòs.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha onze documents del segle X que són els que donen a conèixer els orígens del terme "Provincialis", la classe de conreus, la gent que s'hi anava construint cases i masies del que aviat va ésser "oppido de provincialis" (oppido=vila petita).

Tots ells fan referència a venda de terres. Un d'ells en temps de Ramon Borrell III del 994 on Marecusi i Eimena venen terrenys a Vivas i Ermovigia.

Altre del 995 dels esposos Pau Fabrus i Sunta venen una peça de terra a Vivas. Aquest document és el que empra els termes "provincialis" i "provinciales" al mateix temps, i també parla de la població de Sant Andreu Apòstol.

Al 998, Vivas, fill de Llorenç, compra més terres prop del Besòs, terme "provincialis" al vescomte d'Amúpries i els

car-se intensament a afermar l'organització del país que ja començava a prendre caràcter de veritable nacionalitat.

La riquesa i el poder predominant es revelen per la seva generositat inesgotable i es nota l'existència d'una certa cultura i civilització. En la repartició de béns, en reben en primer lloc les diferents esglésies i també alguns feudats particulars. L'esperit que hi havia a favor de la religió catòlica es traduïa en donacions i deixes en testaments, en aious, moltes unces d'or i propietats.

Cal creure que entre aquestes donacions hi havia terrenys de fora dels murs de la Ciutat i en el terme "provincialis" i que devien començar a construir algun veïnat.

I ja en el segle XI diversos documents van donant a conèixer una sèrie de llocs, com un d'ells "la Mula" que també s'anomena en un del 1001, que diu que en aquest lloc hi havia una vinya, que un germà ven a l'altre i trobem per primera vegada el nom de "vila de provincials" a l'escriptura de venda d'unes peces de terra d'Ugobert al seu germà Vivianus.

En el 1004 es veu evidentment confirmada la denominació "vila de provincials" a l'escriptura que el capellà Eudalt i germà Vivas, hereus de Bonhome, venen una casa i els drets que li són inherents i amb la Sèquia, que trobem en aquest document amb el nom de "Rogo" i més tard amb el de "Rego Comitane" i "Ciqüia Comtal".

Així anem trobant documents d'aquest ordre o sigui de compra, venda, empenyorament, etc., i sempre s'esmenta "provincialis".

La nostra història ens diu que Ramon Borrell va dedicar-se intensament a afermar l'organització del país que ja començava a prendre caràcter de veritable nacionalitat

germans Suniari i Bligeri que van rebre dues unces d'or recuit cadau, que era el valor de dues mojudes.

En aquest 998 és on trobem per primera vegada un lloc on es parli del caseriu anomenat "Torre Blanca" en el terme de "provincialis" i una escriptura d'empenyorament d'una peça de terra hi diu: "...que afronta amb el camí públic, amb terres d'Oruzu i amb Torre Blanca...".

I en aquest mateix any trobem que Bonafila ven a Ugobert una peça de terra "...plantada de vinya..." situada al Comtat de Barcelona, en el terme de "provincialis" i en el lloc conegut per "parietes delgades" (parets primes).

La nostra història ens diu que Ramon Borrell va dedi-

Font de la Sagrera.
Hi ha l'escut de Sant Martí (1977)

Cal fer notar, però, un paràgraf del testament del Comte de Barcelona Berenguer Ramon I del 1033 en el qual es veu que el terme “provincialis” devia pertànyer gairebé tot a la Seu de Barcelona. Diu: “In primis concedo ad domun Sancte Crucis redis Barchinonensis, in loco vocato probintialibus vel quod prope flumen Bissocium, quod fuit et debet esse prediacte Sedis...” i porta la data: “Actum est hoc testio kalendas Novembris, anno II Regni Henrici Ragis.” I correspon al ja esmentat 1033.

Quan hagi de parlar de l'església de Sant Martí diré i comentaré uns documents que segueixen a aquest.

Estem, ara, al regnat de Berenguer II 1076-1096 i també hi ha documents d'interès per nosaltres, però de les mateixes característiques que els anteriors i també de l'església que reservo per a quan en parlem.

Estem ja en els anys 1096-1131 que corresponen al regnat de Berenguer III i d'aquests anys sols he trobat un

En temps de Berenguer IV, l'últim dels nostres Comtes, cal tenir en consideració que la denominació “provincialis” s'altera per haver-se establert els Provençals en temps de Berenguer III

document que faci referència a nosaltres. És del 1097 i diu que els esposos Bernard venen als esposos Ricart una peça de terra situada a “provincialis” que limita amb el camí públic de Barcelona.

I ja som al segle XII. Cal per tant comprovar els fets que hem enumerat.

Per espai de dos segles sembla que quedi demostrada la formació del terme “Provincialis” i aquests documents ens demostren ben clar que “Provençals” no ve pas del 1113 amb motiu d'haver vingut uns provençals acompanyant a la Comtessa Dolça casada amb Berenguer III.

Francesc Bofarull diu: “Deixant a part els historiadors antics copiarem un paràgraf de l'únic historiador contemporani que, si bé amb alguna reserva, ens diu: “Junto a Barcelona existe un pueblo que se llama San Martín de Provensales y cuyo origen remonta la tradición a este siglo (XII) y a la circunstancia siguiente: Después de efectuado el enlace de Ramón Berenguer III con Dulce de Provenza, el Conde quiso mostrarse hospitalario y galante con los Señores Provensales que habian venido a las fiestas acompañando a su esposa. A este efecto les concedió algunas tierras de los alrededores de Barcelona, señalándoles las que estaban jun-

to a una capilla o ermita consagrada a San Martín. Establecieronse dichos Señores en este territorio y de aquí el nombre de Sant Martín de Provensals o sea San Martín de los Provensales. Ignoro lo que pueda tener de cierto esta tradición pero es muy valedera y aceptable”.

Amb el que ja hem dit queda demostrat que no té res de veritat aquesta tradició. Cal, però, furgar un xic més la paraula “provincial”. Sabem, i de cert, que els romans una vegada demostrada la utilitat dels terrenys que voltaven la colònia, en deien “Ager publicus” i també “Ager provincialis”.

Més tard quan ja l'església anava organitzant-se, deia “Metropoli” a una agrupació de Diòcesis i també “Provincia”.

Basant-nos en això, pot ésser que la Seu de Barcelona en el segle IX digués “provincia” i “provincialis” als habitants del pla.

En temps de Berenguer IV, l'últim dels nostres Comtes, cal tenir en consideració que la denominació “provincialis” s'altera per haver-se establert els Provençals en temps de Berenguer III i en algunes escriptures es llegeix “provincialibus” i també “Provincialis” especialment en uns documents del 1132 i altre del 1144.

Per cert que aquest del 1144 és molt interessant perquè es veu per primera vegada nomenar la Sèquia amb “Regum Comitalem” (Sèquia Comtal).

Sembla, doncs, que l'origen de Provençals queda bastant clar.

FORMACIÓ DEL POBLE

Quan en el 1858 va acceptar-se el Pla Cerdà, van incloure-s'hi totes les barriades de Sant Martí, algunes de les quals ja anaven juntant-se, com el Clot i el Camp de l'Arpa, a la part alta i la Llacuna i el Poble Nou a la part baixa.

Com indico en el capítol "Barris", Clot, Poble Nou, Sagrera, Camp de l'Arpa, Fort Pius, la Llacuna, La Granota, Poblet, Guinardó i altres de menys importància formaven, junts, el poble de Sant Martí.

Durant anys, i ara encara en algunes ocasions, han constituït una barrera a la continuïtat de les grans vies modernes malgrat les urbanitzacions realitzades per l'Ajuntament de Sant Martí i continuades pel de Barcelona, i aquests agrupaments han anat enllaçant-se cada dia més, fent difícil precisar actualment els seus límits.

L'acció absorbent de la Parròquia justifica la imposició del seu nom, oblidant el nom geogràfic de la localitat. No té res d'estrany que l'"ager provincialis" es convertís en Sant Martí de Provincialis que més tard va dir-se Provençals

Com va néixer aquest barri i per tant, Sant Martí?

Després de la invasió dels bàrbars del Nord, Barcino va esdevenir "parva civitas" i després colònia militar romana, quedant closa dintre les muralles i tenint al seu entorn els "agri provincialis" un dels quals comprenia les terres baixes afectades per les aigües del Besòs, que eren les terres de conreu i les de la part alta que eren les de pasturatge.

La pastura i el conreu necessiten llocs adients com: llocs per hostatjar els animals de diferents classes, altres per acollir els pastors i conreadors i això va donar lloc a fer-hi cases que van esdevenir cases pairals, masies i que al seu voltant van juntar-s'hi altres cases anant fent grups escampats pels terrenys "provincialis".

Barcino va atorgar franquícies i així aquestes cases, llocs i albergs van multiplicar-se. Afegim-hi donacions de feus i casals dels nostres Comtes i també a particulars i van prenent noms locals o geogràfics que són els que hem trobat a les escriptures de què parlarem.

Talment com són molts pobles encara, eren cases

Carrer Pere IV. Quatre cantons (1908)

escampades ja que cadascú era amo del seu terreny i no podia edificar en terreny d'altre.

Va anar canviant, encara que poc a poc, i van començar a fer-se cases a redós de la cel·la o capella-església que era l'eix del barri o poble naixent.

L'església, doncs, esdevingué el centre de la vida i de l'activitat que era el factor necessari. Era on s'acollia la gent. En el seu alberg s'hi custodiaven les collites dels que no disposaven de lloc; també hi acudien (i eren la gran majoria) els que volien comunicar-se amb els familiars residents a altres llocs i també els que volien que quedés constància de la seva última voluntat.

L'església, generalment dotada d'un alt i fort cloquer que servia per a tot i talment com un castell, es dotava de matacans i espitlleres. Era a l'església on es trobava refugi en cas de qualsevol invasió.

Per tant, doncs, l'acció absorbent de la Parròquia justifica la imposició del seu nom, oblidant el nom geogràfic de la localitat. No té res d'estrany que l'"ager provincialis" es convertís en Sant Martí de Provincialis que més tard va dir-se Provençals.

Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, des del 1089 fins al segle XIII, donen peu al que ja he dit, però des d'aquesta data, molt poca cosa es troba que valgui la pena d'esmentar.

La importància de Sant Martí era solament agrícola, com era tot el pla de Barcelona, i les cases que s'hi feien, moltes tenien el caire de masies, però Sant Andreu va anar adquirint més importància que Sant Martí a causa de la insalubritat d'aquest i dels terrenys que, si bé de la Sèquia per amunt era tant bona pel pasturatge com pel cultiu, de la Sèquia fins al mar hi havien molts estanyols i joncars i fangars que causaven una remarcable mortalitat als que vivien pels seus volts.

El pare Jaume Villanueva en el seu llibre "Viaje itinerario a las iglesias de España" diu que les monges que habitaven el monestir de Santa Eulàlia de Mérida, immediat als molins reials, en el 1210, van abandonar-lo per aquesta causa.

Carrer Major del Clot (1913)

Però a mesura que el mar anava retirant-se i amb constant treball anaven assecant-se estanys i bassiols i per tant anaven essent els terrenys més salubres i també augmentava el valor de la propietat, la qual s'anava subdividint, perquè en créixer la població s'hi construïa força. El juriconsult Duran i Bas ens diu que tot el pla de Barcelona, i especialment Sant Martí, va créixer gràcies a que s'adquirien els terrenys a cens o contracte emfitèutic. Així solament es necessitava el capital per a la construcció.

També va donar relleu i vida el fet que passaven per Sant Martí, la Via Marina, que de la capella de Marcús es dirigia paral·lelament al mar; i la via Molinera que seguia la cursa de la Sèquia, comunicava els molins i anava cap al Vallès.

En el 1068, durant el govern de Berenguer I, és esmentada per primera vegada l'església de Sant Martí Provincialis.

En el 1068, durant el govern de Berenguer I, és esmentada per primera vegada l'església de Sant Martí Provincialis.

I podem dir que, des d'aquí, és quan va començar a dir-se poble.

I podem dir que, des d'aquí, és quan va començar a dir-se poble.

AIGÜES

EL RIU BESÒS. Cal en primer lloc parlar del Besòs que antigament es deia "Bissaucio" i més tard "Bissodí".

La geologia ens assenyala com estava el "territori del pla de Barcelona", ja que tant el Clot, com el Poble Nou, la Verneda i molta part de Sant Andreu de Palomar estaven invadits per l'aigua del mar.

El Llobregat i el Besòs portaven el material que arrossegaven en el seu curs. Cada un d'ells formava el seu delta i així es va anar retirant la mar dels nostres terrenys i aixecant els seus nivells que l'home va aprofitar per a fer-hi habitacles i cultivar-hi elements per la seva subsistència.

De les muntanyes del Corredor van les aigües al Mogent i les del Pla de la Calma del Montseny, al Congost, que junt amb el Ripoll i la Riera de Caldes i el Tenàs, més unes quantes rieres formen el Besòs que a mitjans del segle XI tenia dos arenys.

Segurament que fortes avingudes li han fet mudar el curs i en aquella data era el límit del territori "provincialis" i per tant de Barcino.

Ferran de Sagarra ens diu que en unes excavacions a l'arenys del Besòs s'hi han trobat àmfores que es creuen romanes.

El "Pla de Barcelona", doncs, tenia el seu límit tradicional a l'arenys del Besòs i degut a això els municipis de Santa Coloma de Gramanet i Sant Adrià del Besòs hi tenen una faixa de terra.

Entre els dos arenys hi quedaven les dites "illes del Besòs" que eren conreables menys una que era àrida i per això va dir-se "La Calavera".

En "Anales de Cataluña" de F. de la Peña, ens diu aquest autor, que les aigües del Besòs s'aprofitaven per a moure molins de pólvora, batans de paper i draps i no és segur si algun molí de farina.

Aquest riu, en no tenir un corrent constant, encara que degut a l'abundància de boscos era bastant cabalós, tenia impetuositats que expliquen els canvis de l'arenys a la seva desembocadura i cal tenir en compte que, molts anys enrere, el llit del riu era molt més fons que actualment. A l'hivern, en temps plujosos, sortia sovint de mare, ja que, com ja he dit, rebia l'aigua de moltes rieres i petits rius.

En el 1451, diu el "Llibre d'algunes coses assenyaldades", que el temporal i el sobreiximent del riu enderroca i trenca parets, arbres i fins fa moure la Creu de la Salada; va trencar, per la part de Sant Martí, la Torre de Mossèn Bernat Fivaller, al Clot, i va emportar-se'n molt bestiar gros i menut.

També hi ha constància d'inundacions els anys 1457-1459-1876, Juliol del 1893 i Gener del 1898. Aquest últim va convertir en un gran llac els terrenys baixos del Poble Nou, La Bóta, La França Xica i la part alta de la carretera de Mataró (ara Pere IV) i un tros de la carretera de Badalona. Per la part de Sant Martí Vell va arrossegar un terraplè i tots aquells camps i cases van ésser força perjudicats per la inundació. Va trencar inclús la via del tren entre la Mina i la Riera d'Horta.

LA CONDUCCIÓ ROMANA. Com és natural, els romans el primer que van fer, en formar la colònia, va ésser buscar aigua potable per portar-la a Barcino i conduir-la fins al cim més alt de la Ciutat: el Mont Tàber, per una llarga conducció

damunt d'arcades. Les romanalles del vell aqüeducte, provinent de l'edat mitjana, marquen la direcció N.O. d'on procedien les deus de la colònia o sigui el riu Bissaucio de l'actual Montcada. Ja en el segle XV, Carbonell dóna aquesta mateixa direcció quan diu: "...del gran conduyt d'aygua, lo qual, sobre alsat de terra amb arcs i voltes venia del riu Bétulo, quis diu Besós, fins a dit verger: les antigalles e fonament dels quals se troban en molts llocs especialment entre lo camí qui va a Horta e l'altre qui va a Sant Adrià; i en la Ciutat en lo carrer apellat la *volta de la eure* i en altre apel·lat es *malcuynat* e en les torres sobre lo portal de la *plaça nova* que huy del ardiacanat".

L'aqüeducte romà no devia destruir-se fins al segle X,

L'aqüeducte romà no devia destruir-se fins al segle X, doncs va ésser entre 978-984 que els musulmans manats per Almansor varen saquejar Castella, Lleó i Galícia i al començ del Juliol del 985 assetjava Barcelona per terra i per mar i prenia la Ciutat devastant-ho tot

doncs va ésser entre 978-984 que els musulmans manats per Almansor varen saquejar Castella, Lleó i Galícia i al començ del Juliol del 985 assetjava Barcelona per terra i per mar i prenia la Ciutat devastant-ho tot i fent-ne captius als que van quedar en vida. Excavacions recents demostren que la Ciutat va ésser incendiada. La conducció d'aigua a la Ciutat ja no podia fer-se per aqüeducte i va fer-se per:

LA SÈQUIA COMTAL. El Rec o Sèquia Comtal és la veta d'aigua que uneix Montcada i Barcelona des de fa onze segles, car va ésser construïda pel Comte Mir, germà de Borrell II, travessant els "provincialis" i per la falda del Cògul, per on és ara Sant Pere de les Puel·les, anava cap a la part E. de la Ciutat i la sortida d'aquesta cap al mar va donar lloc a dir-ne Regomir (Rec d'en Mir).

La Sèquia o Rec era una font de riquesa que no va valorar-se pel profit que donava, ja que a la vegada feia moure molins fariners i regava moltes mojadades de terra, i per tant proporcionava pa i treball.

Com que pertanyia a la Corona també se l'anomenava Rec Reial.

Barri d'en Robacols (1975)

En els seus quinze quilòmetres de curs feia moure dotze molins fariners i regava mil cinc-cents mojadades de terra de conreu.

No és estrany, doncs, que ja en el segle XIII es legislés l'"Usatge Seqüiam" que era un codi severíssim.

Veiem el que podem llegir del 1266: "L'aigua del Rec Comtal no arribava als molins vells de la Ciutat motivat per les concessions fetes pel sobirà de construir alguns molins i aquests fent regolfar les aigües les tiraven a altres Sèquies, les distreien de Barcelona i portaven a regadius. I el Rei Jaume I va posar remei radical a aquest dany. Va sentenciar la desaparició dels nous molins indemnitzant els propietaris dels perjudicis. I en el 1269 va tallar-se l'abús de distreure l'aigua del Rec Comtal que era emprada per a regar hortes novellament fetes i manà que l'aigua arribés íntegrament als molins". I també diu l'"Usatge Seqüiam": "La Sèquia de l'aigua dels molins manem no ésser tocada per tots temps. El que presumptuosament la trenqui pagarà cent monedes d'or cada vegada."

En el 1378 diu Bruniquer (Vol. III. Cap. 81, fol. 196 de l'A.C.A.) de les males condicions que discorren les aigües de la Sèquia Comtal i que no és possible tenir coneixement dels perjudicis que ocasiona a la Sanitat de Barcelona que aquest any infecta les cases del Portal Nou. En el mateix foli es llegeix que en el 1499 va prohibir-se tirar ventres, budells i altres despulles de carnasses al Rec Comtal.

L'aigua que entrava pel Rec procedia de la superficial del Besòs que es recollia en una resclosa que va fer-s'hi. Segurament per la tallada de boscos que anava fent-se per les conques del Besòs i afluents va minvar l'aigua en perjudici de la salut pública de Barcelona ja que el Rec no tenia el cabdal suficient per fer anar els molins i regar camps i es perdien collites. Cal comptar, però, que una tercera part de l'aigua de la presa venia amb una conducció tubular, en molts llocs subterrània, fins al Camp de l'Arpa al carrer de Provença entre Xifré i Rogent per a repartir-la des d'allí a la part baixa de Barcelona.

Lavors va construir-se una mina dintre el curs del riu,

Carrer de la Muntanya en festa (1912)

pagant tots els interessats i a l'entrada va posar-s'hi la següent inscripció: "Mina con el objeto de permanente abasto en notoria actividad del publico. A expensas del Real Erario de la Ciudad de Barcelona y de los interesados en los molinos i riegos de tierras en glorioso reinado del Señor Don Carlos III proyectada y construida siendo Intendente el Ilustre Baron de Linde. Año 1778".

I en el 1822 com que la Ciutat i els propietaris de terres i molins ja podien actuar sense intervenció Reial van fer una mina de 80 mts. més i al 1838-39 van prolongar-la 160 mts. més i al dessota la placa esmentada van posar-hi aquesta altra: "A expensas del Exmo. Ayuntamiento de esta Ciudad de Barcelona, de los propietarios irrigantes que tienen derecho al uso de las aguas de la mina y de los propietarios i partícipes de los molinos, excepto el Real Patrimonio, se

Pel costat esquerra de l'Hospital de Sant Pau i també a l'esquerra del Guinardó, hi ha un edifici amb una torre rodona a cada costat, que va ésser construït a últims del segle passat després d'enderrocar una gran masia

construyeron en el año 1822 Ciento Cuarenta y Ocho varas, y en los años 1838-39 Tres Cientas Treinta y Tres varas..."

Cal fer notar que en aquesta làpida va quedar-hi espai suficient per a poder posar-hi el nombre de vares de perllongació de la mina que successivament es construïssin.

Actualment la major part de l'aigua va per la Companyia d'Aigües de Barcelona ja que rega molt poques terres i queda tallada on la creua la carretera de Santa Coloma de Gramanet i no cal pas dir que de molí no en queda pas cap. Els últims eren en el barri del Clot on n'hi havia dos, el de Dalt i el Baix o del Bogatell que al començament del nostre segle van aprofitar-lo per a fer-hi un Teatre-Cine i l'altre el de Dalt, era al carrer d'Aragó donant al darrere on és ara la Meridiana i molt prop del carrer de la Sèquia Comtal. Abans del 1936 encara s'hi feia alguna moltura i també d'amagat durant la nostra guerra. Hi vivien el moliner, l'Eusebio, i la seva família. Va ésser enderrocat pel 1973 aproximadament.

FONTS. Pel costat esquerra de l'Hospital de Sant Pau i també a l'esquerra del Guinardó, hi ha un edifici amb una torre rodona a cada costat, que va ésser construït a últims del segle passat després d'enderrocar una gran masia. En aquella època aquell lloc era "molt lluny" de Barcelona, però podia arribar-s'hi amb cotxe. Se'n deia l'Hotel Casanovas

que era el nom de la masia enderrocada No queda pas ben clar el perquè de la construcció d'aquest magnífic Hotel en un lloc tan despoblat. Era lloc de joc per gent de la classe alta o també lloc fet a posta per a trobades clandestines de parelles? Va ésser-hi molts anys, quan va començar a poblar-se per tot el vol va tancar i per allà els anys 23-25 va ésser caserna de la Guàrdia Civil i per la República va convertir-se en l'Escola que és actualment.

He fet esment d'aquesta casa perquè dins aquest edifici hi havia una font d'aigua cristallina, la de més cabdal de tot Sant Martí que al fer l'Hotel van fer-hi una sortida a l'exterior on hi anava a buscar aigua molta gent. Es coneixia per la Font de Can Casanovas.

A la plaça de la Font Castellana, també al Guinardó, en una de les parets tallada a pic, l'aigua hi regalimava i va conduir-se aquesta aigua en un sot fet al peu i va convertir-se en font. Va obrir-se un altre sot més avall i va aparèixer més aigua i va posar-s'hi una aixeta, que perquè ragés, s'havia d'apretar un botó i d'aquí va dir-se La Font del Botó. Com aquest sot va convertir-se amb el temps en un dipòsit de deixalles, van terraplenar-ho i va desaparèixer la font.

Als volts d'on era can Verdura, prop del camí antic d'Horta hi havia, o potser hi sigui encara, una deu d'aigua. Una porta reixada de ferro hi donava accés. Al peu mateix hi havia un torrentó voltat de vegetació que, especialment a la primavera, feia el lloc agradable. L'aigua anava fins on és ara el carrer Dos rius i se'n deia la Font de l'Oliva.

A l'encreuament del carrer Mallorca-Bogatell (ara Rogent), pel 1888 hi havia la Font de la Roda que s'anomenava així perquè calia rodar el voltant per fer pujar l'aigua. Quan més tard pel 1910-12 aproximadament va fer-se'n càrrec la Companyia d'Aigües ja no calia bombar. L'aigua era directa i van posar-hi una aixeta de palanca que calia apretar perquè ragés i llavors va dir-se'n la Font de la Pitxa.

A can Baró, sobre els dipòsits de la Companyia d'aigües, abundant d'aigua i entre arbres frondosos hi havia una font molt bonica dita "de Can Baró". Abans del 1930 van tancar-la perquè va dir-se que un dels fills de la casa, la Masia de Can Baró, de la que n'eren propietaris, va morir-hi en una baralla.

Carrer Mallorca-Rogent (1916)

També al Guinardó i voltada de garrofers, rajava la “Font del Qüento” des de temps antics. Quan la Companyia d’aigües anava fent-se càrrec de totes les mines per curar de la seva puresa, va donar aigua corrent a aquesta font, per a la creença general que era aigua de mina va durar molts anys. L’Ajuntament pels anys 20 va adquirir els terrenys dels voltants i va projectar fer-ne un Parc municipal que es realitzà en part.

Especialment a la part alta de Sant Martí hi havia, i encara hi ha, deus d’aigua de condicions potables, però les indústries i pous morts les han fetes malbé.

Cal remarcar que, els pous de la fàbrica de cervesa Damm i els que hi havia a la fàbrica de Martí Rius, d’aprests i estampats, són deus fortes d’aigua, si no del tot potable, abundantíssimes, encara que anades a buscar a grans profunditats.

La Riera d’Horta i el Torrent de la Guineu, d’alt nivell, perjudicaven molt als provençals ja que sovint inundaven els camps i pous de les cases

Al Camí Antic de València hi havia un manantial d’aigua dit “Aguas de San Martin de Provencals” i un altre pels volts dit “Aguas Codina” que van ésser declarades aigües no potables.

La Riera d’Horta i el Torrent de la Guineu, d’alt nivell, perjudicaven molt als provençals ja que sovint inundaven els camps i pous de les cases, que és d’on bevien l’aigua “cargada de particulas por los desagües y los adobos que ponen a las tierras”, segons un comunicat del Laboratori municipal.

L’Ajuntament de Sant Martí va sol·licitar 12 plomes d’aigua de Montcada (1 ploma=2.160 lit, al dia) el 22 de Febrer del 1849, però fins al Febrer del 1853 no van donar-la car calia conduir-la canalitzant-la en canonades.

Va pagar-se a 4.000 rals la ploma i van inaugurar una font al Taulat, una altra al Clot i dues a la Sagrera.

Aquestes dues últimes de les quals encara en queda una, que és al carrer Gran de la Sagrera, porten l’escut de Sant Martí esculpit a la pedra.

Les dues eren adossades a parets particulars. Van ésser renovades en el 1886.

ELS BARRIS

El que forma el terme de Sant Martí de Provençals, com sigui que la part est va estar segles ocupada pel mar, el “Manual de Novells arditis” ens diu que el 1469 entre els que

són ara carrer Almogàvers, Llacuna i Passeig del Triomf s’hi lliura una petita batalla naval. Vol dir això que en aquella data el mar encara estava molt endins del pla dels “provincialis” i que els sediments que hi deixaven els Bogatell, la Llacuna, altres Correnteres i el Besòs varen anar constituint un fons sorrenc que va esdevenir en estanys i terrenys pantanosos que les ones tancaven i obrien a voluntat, i va anar consolidant-se el terreny a mesura que es retirava la mar.

Per tant, doncs, la part baixa va trigar a poblar-se, mentre que l’alta és molt remota.

La història no ens diu res de Sant Martí en l’antigor, però sabem qui havia en aquests terrenys durant molts anys, i com devien passar-ho, ja que formaven part integrant de Barcino, i devien córrer la seva sort les tribus de Laietans que hi acampaven pels voltants, conreant els camps de la part alta entre la Sèquia, o l’aqüeducte, i la muntanya.

Per això el “Camp de l’Arpa”, corrupció de “ad ipsa Arca”, prova l’existència d’una pedra-arca (dolmen) i per tant de l’home habitant en caverne.

El primer barri que devia constituir-se, segurament fou:

LA SAGRERA que també se n’ha dit el “Fondo de Sant Martí”, que fins el 1930 va ésser el barri més aturat pel creixement.

Sagrera és el nom amb què es designava l’espai, dit sagrat, de 30 passes entorn les esglésies. Antigament tot el que es posava dintre aquest perímetre: persona, animal, objecte, etc., era totalment immune a tot.

Les cases que van fer-se al volt de la vella capella, després parròquia, de Sant Martí van prendre aquest nom.

Durant el setge de Barcelona del 1714, les forces assetjants franco-castellanes enterraven llurs morts en aquest barri situat aproximadament on és ara l’encreuament del carrer del Treball amb la carretera de Ribes.

El 1924 va fer-se un nou col·lector més gran per tot aquell sector i en excavar van trobar-s’hi una gran quantitat d’esquelets humans que quedaven dispersos en treure’ls. Bastantes carretades d’ossos van portar-se al cementiri de Montjuïc.

A la part alta del barri, bastant separat de l’església, no hi ha notícia de construccions i les primeres que van fer-se

Casa de la Vila (1975)

van ésser prop la carretera camí de Sant Andreu que va prendre el nom de carretera de Ribes, i fins al 1870 no va començar seriosament la construcció per un propietari de nom Joan Ros que va urbanitzar un camp, propietat seva, que amb unes poques cases que hi havia va prendre el nom de CASES D'EN BOADA, en total uns 50 habitatges. Encara que reduït, en haver-hi un nucli de població, ja va assenyalar-se un lloc fixe per a un mercat que va dir-se d'en Massadas.

En J. Urpí en el 1870, també, va ésser autoritzat per a

Va formar-se el barri dit de la Muntanya vers la meitat del segle XIX ja que hi ha bona constància que a l'any 1845 van fer-s'hi unes "torres" i algunes casetes de barcelonins i algun oratori públic.

fer un carrer transversal que unís el carrer de Sant Antoni amb el del Pacífic.

Unes noves construccions dites CASES D'EN RIERA van formar un altre carrer.

En fer la Casa de la Vila nova va canviar-se el nom de la Plaça del davant de l'església vella de Sant Martí que era Plaza de Constitució, per haver-hi hagut anys enrere l'Ajuntament, per Plaça de l'Església Parroquial.

El 1877 el tramvia travessava tot el llarg del barri de la part mitjana que anava a Sant Andreu i el 1883 va fer-se un enllaç del tramvia des del carrer Major, pel carrer Estévez, fins a trobar el tramvia d'Horta. En aquest barri al 6-XI-1885 va morir-hi Narcís Monturiol i Estarriol, inventor del submarí. Va enterrar-se al Cementiri del Poble Nou.

En el Gener del 1885 els veïns demanaven al Bisbe que tornés a ésser Parròquia l'església vella de Sant Martí i no Tinença com és ara. El Bisbe va dir-los que ho seria sempre que fos molt més al centre de la Sagrera i no a un extrem com havia quedat llavors.

El límit de la Sagrera podem situar-lo entre Sant Andreu, el Camp de l'Arpa, el Clot i Poble Nou.

Modernament va fer-se una església a la part alta del barri.

En el 1930 la formaven uns 16 carrers, dues places i un Mercat.

CAMP DE L'ARPA. Com ja hem dit, era antigament de l'Arca.

És el barri situat a la part sobirana de Sant Martí i extrema del projecte de Ciutat-Nova d'en Cerdà travessat per l'antiga carretera d'Horta.

Va formar-se el barri dit de la Muntanya vers la meitat del segle XIX ja que hi ha bona constància que a l'any 1845 van fer-s'hi unes "torres" i algunes casetes de barcelonins i algun oratori públic.

Van arribar a formar-se, en la part alta a l'Oest dos petits carrers, dits de l'Hospici i de Sant Josep i un grup de cases dites de la Farga de l'Aram.

En el 1884, quan el carrer de la Muntanya ja tenia molt de veïnat, van fer una queixa a l'Ajuntament perquè en un camp que quasi tocava al carrer hi enterraven els gossos que havien mort per la "bola".

Va ésser necessari el 1860 d'urbanitzar els camps de conreu que anaven absorbint nous carrers, als ja fets, al barri de Muntanya i així va anar canviant el nom del barri.

Pel Març del 1862 la Sra. Miquela Casanovas de Borràs, abans de Peguera, va fer canviar el nom del carrer Montserrat, pel de Don Joan de Peguera "que se había puesto por equivocación".

A l'Agost del mateix any, en Antoni Ribas va fer dos carrers de 100 pams i va posar-los els noms: "Primera del Ensaxne" i "Constructora Catalana".

En anar-se poblant molt, i estar un xic separat del centre, el 1884 l'Ajuntament va posar-hi Alcalde de Barri.

Carrer de Núria (1916)

Pel Febrer del 1885: "...la calle Bogatell, por influencias extrañas estaba llena de obstáculos; que la expresada calle de Bogatell no había sido calle, sino un cauce de torrente urbanizado por acuerdo del Ayuntamiento y no sería calle hasta que la Autoridad hubiese resuelto el expediente".

I pel Juliol va continuar-se la urbanització del carrer Bogatell, i l'any següent va obrir-se el Passatge de Bassols fins al carrer de la Independència.

Durant anys és un continuat el construir cases i obrir carrers i alguns Passatges de molta utilitat.

Els carrers d'Eixample com el de València i Mallorca arriben amb el seu traçat, més o menys urbanitzats, fins al carrer Bogatell (Rogent). Els altres com Provença, Rosselló, Córcega, etc., queden tallats entre Independència uns i Dos de Maig els altres. I només després d'anys de l'agregació comença poc a poc a arreglar-se el seu curs.

A l'extrem d'on antigament es deia Lligalbé, a l'any 1902 va començar a constituir-s'hi l'Hospital de Sant Pau d'aspecte monumental

El 1916 l'Ajuntament de Barcelona comença les obres de canalització per tubs de gran diàmetre de la Sèquia Comtal que malmestia molt el barri, encara que va trigar molts anys en ésser definitiva.

Aquest barri, sense que sigui topogràficament exacte, pot situar-se entre la carretera antiga d'Horta per una part, Meridiana per l'altra i el carrer Trinxant.

En el 1936 tenia una quarantena de carrers i un barri conegut per "Barri d'en Robacols" que segurament és el que hi ha més antic en el Camp de l'Arpa.

A l'extrem d'on antigament es deia Lligalbé, a l'any 1902 va començar a constituir-s'hi l'Hospital de Sant Pau d'aspecte monumental, dirigit per l'arquitecte Domènec i Muntaner.

Pocs anys després van començar les obres de la "Quinta de la Salud de la Alianza" prop de l'Hospital.

El 1905 el Camp de l'Arpa va quedar travessat pel tramvia que de la Plaça d'Urquinaona anava a Horta i que empalmava amb el que venia de la Sagrera.

GUINARDÓ. El nom li ve d'una masia d'aquest nom que junt amb una altra dita Lligalbé, eren a la part alta de Sant Martí. Lligalbé era també el nom d'un torrent que seguia el curs, aproximadament, d'on és ara el carrer de Lepanto.

El Mas Guinardó estava edificat en el puig Cogoll. S'ha dit, sense proves de certesa, que el Mas va ésser creat

per un fadrister de la casa Guinarda d'Oristà, poble del Lluçanès, i com que era el petit de cinc germans van donar-li el diminutiu de Guinardó. Si això fos cert podria tractar-se del germà del bandoler del segle XVI Perot de Roca Guinarda més conegut per Roc Guinard.

La seva situació, vist el pla de Barcelona en aquella època, era ben estratègica ja que dominava tot el gran pla i la Ciutat.

Històricament hi ha constància que en el 1652 Joan d'Àustria hi va rebre els Concellers de la Ciutat per a presentar-li submissió.

El 1714, durant el setge de Barcelona, hi havia l'Estat Major de l'exèrcit castellà-francès que assetjava Barcelona comandat pel general Duc de Berwick.

Poc abans de l'agregació a Barcelona del poble de Sant Martí, l'Ajuntament havia aprovat un pla d'urbanització que s'anava fent i s'anaven obrint carrers entre garrofers i ginesteres dels quals n'hi havia en abundància.

El primer, potser, va ésser la Rambla Volart que va dir-se aquest nom perquè era el d'una gran Masia que hi havia en aquell lloc. També n'hi havia una altra de molt important: el Mas Viladomat, que estava situat al començament de la Rambla a mà esquerra i els seus terrenys ocupaven molta part del que és ara Av. P. Claret.

L'Ajuntament de Barcelona, volia fer l'any 1886 el Cementiri General en aquest barri, però ni el Governador ni el President de la Diputació no ho van permetre.

En aquest barri hi ha la Font del Qüento l'aigua de la qual va ésser tinguda per medicinal molts anys. L'Ajuntament de Barcelona va adquirir els terrenys que la volten i va fer-hi un petit Parc Municipal.

Hi havia encara una altra masia de molt nom dita "La Torre dels Pardals" que segurament seria "dels Pradals" pels grans prats que la rodejaven. Va adquirir-la un fabricant que va enderrocar-la i va construir-hi una gran casa senyorial que va ésser enderrocada després del 1936 per a fer-hi blocs de cases.

L'antic Mas Guinardó va convertir-se en una societat recreativa i va fer-se molt popular el ball que s'hi feia cada

**Barri d'en Robacols
del carrer de Rossend Nobas**

diumenge i festes, en un molt bonic saló vidriat d'un costat i des d'on es gaudia d'una magnífica panoràmica.

Des d'últims del segle XIX fins als anys 30, el Guinardó era lloc d'esbarjo pels martinencs. S'hi van fer moltes "torres" més o menys importants i cases senzilles amb el seu jardí i petit hort, primerament per anar-hi a passar el dissabte i diumenge i ja més tard a tot estar, fins després del 36, que s'han alçat blocs de cases on hi havia casetes; s'ha poblat molt i té un gran mercat, pera ha perdut tot l'encís d'anys enrere.

**Al "Canyet" hi cremaven els
heretges condemnats a mort per la
Inquisició i fins el segle XVII s'hi
va enterrar**

FORT PIUS. Era el nom d'un fort avançat de la Ciutadella que va fer construir Felip V l'any 1719.

Es deia Pius perquè en fer-se, el Capità General de Catalunya, marquès de Castell Rodrigo, se'n deia.

Va donar-se l'ordre d'enderrocar-lo l'any 1760 pera era molt costós i Madrid no enviava diners.

Era rectangular amb 22 troneres als seus àmpits i 14 voltes sobre el terraplè.

A l'any 1868 va començar l'enderroc. Les pedres d'aquest fort van servir per als fonaments i part de les parets de l'Església nova de Sant Martí que va fer-se al Clot i que van enderrocar al 1937.

Una vegada enderrocat el fort, va tenir pas el carrer de Marina, i l'Ajuntament de Barcelona va fer el gran col·lector d'aigües, que tant va contribuir al sanejament dels barris d'aquest costat, i llavors els veïns del carrer de Marina de la part dreta van ésser segregats de Sant Martí per a donar lloc a les obres.

TAULAT O POBLE NOU. Aquests dos són els que durant el segle passat van ésser aplicats a la part baixa de Sant Martí.

Abans del 1274 hi havia un Monestir dedicat a Santa Eulàlia. Com que el lloc no era gens sanitos i era ensorrat, no va ésser gran cosa i van instal·lar-s'hi els que els deien "frades del sac" que era un ordre de penitència. El Concili Lugdundense va suprimir-lo i van transformar-se en canonges de Sant Agustí que l'any 1293 van fusionar-se amb Sta. Anna de Barcelona i van deixar aquell lloc que era afectat de febres palúdiques.

Molt temps abans hi existia el "Canyet", camí del portal de Sant Daniel.

En aquest "Canyet" hi cremaven els heretges condemnats a mort per la Inquisició i fins el segle XVII s'hi va

enterrar. En el primer terç del segle passat encara es deixaven allí els animals morts una vegada treta la pell. A les nits, atrets per la fetor, hi acudien els llops de les serralades dels volts, encara que fossin llunyanes.

El lloc dit Taulat va fer perdre el nom de "Canyet" on va quedar-hi solament una fàbrica de sèu d'animals que l'Ajuntament de Sant Martí va manar tancar el 1864.

Al començ del segle XVII i en el XVIII en el dit Taulat, fora dels aiguamolls, hi havia moltes sínies i per tant conreus. En collir les hortalisses i verdures, com que no podien, totes en el mateix dia, portar-se a la Ciutat les posaven sobre taulats que eren unes posts sostingudes a una certa altura del sòl.

No es veu enlloc escrit TEulat (de teula o teulada) sinó Taulat dels taulats dels camps.

En el 1832 s'hi va fer el Cementiri General de Barcelona.

Ja poc abans d'aquesta data anava creixent aquest barri al anar instal·lant-s'hi indústries i afegint-s'hi el moviment que hi aportà el tren de Barcelona a Mataró, després la gran entitat "Material para Ferrocarriles y Construcciones", naixent així un Poble Nou que fins el Taulat cedeix el nom quedant Poble Nou com a determinant.

Víctor Balaguer en la seva "Guía de Barcelona a Granollers por el Ferrocarril" diu: "Se formó el Pueblo Nuevo en la época que el famoso Cabet volvia locos a muchos con sus planes icarianos, coincidiendo la fundación de este pue-

blo con la marcha de algunos jóvenes barceloneses que quisieron ir a la expedición Cabet, de aquí el nombre de Icaria que se le dió y por el que ha sido conocido vulgarmente”.

El barri quedava molt aïllat de la resta de Sant Martí i el 1847, el municipi va preocupar-se d'ajuntar-lo amb el Clot, que era el més pròxim i va anar obrint-se el carrer Sant Joan de Malta que anava des del Camí de la Verneda fins al carrer Pere IV “...esto será motivo (deia un diari local) para que jamás los vecinos del Pueblo Nuevo pudieran segregarse de San Martín”.

Hi germinava, però, l'esperit d'autonomia municipal ja el 1851, accentuant-se en el període 1860-63, fins que a l'any 1870 que per un acord de l'Ajuntament de Sant Martí, favorable a la constitució d'un nou municipi, acord, però, que va ésser revocat pel Governador i el President de la Diputació.

Molts veïns es conceptuaven completament deslligats de Sant Martí i encara, del 1895, es troba algun document amb el nom de Poble Nou o Pueblo Nuevo com si fos un altre municipi

Es feien esforços perquè aquest divorci anés minvant. Tant que va fer-se que la processó de Corpus del Clot arribés al Poble Nou i retornava a lloc ben entrada la nit.

La Casa de la Vila nova va fer-se el més avall possible (quasi al centre dels límits de Sant Martí i amb la façana cara al Taulat).

El 1886 va acordar-se establir una fira popular per la Festa Major, diada de Sant Martí a l'onze de Novembre i va prendre's idèntic acord pel Poble Nou per la seva Festa Major del 12 de Setembre.

Molts veïns es conceptuaven completament deslligats de Sant Martí i encara, del 1895, es troba algun document amb el nom de Poble Nou o Pueblo Nuevo com si fos un altre municipi.

Pel Novembre del 1848 Barcelona va agregar-se l'àrea de Cementiri i pretenia no deixar cases al volt. La Junta de Sanitat va indicar el lloc on devien fer-se les noves alineacions l'any 1852, que són les dels actuals carrers.

La creació de moltes indústries va caracteritzar el barri pel gran nombre de gent forastera, especialment de Terol i Castelló.

Va haver-hi molta activitat en la formació de carrers i el 1886 va convertir-se en Passeig del Triomf.

La “Compañía General de Aguas de la Derecha del Besós” va fer importants treballs de canalització el 1884, i va

Torre del Fang (1914)

alçar-hi una torre-dipòsit de 90 mts. que li permetia de fer arribar l'aigua al Putxet.

El 1884 va inaugurar-se el tramvia i va tenir tres línies per comunicar-se amb la Ciutat.

El primer, el de la Carretera de Mataró (Pere IV) va començar essent tirat per cavalls amb combinació amb el de vapor de Badalona. Més tard va ésser elèctric com van ser-ho els altres.

Les tres vies de comunicació amb la Ciutat més importants eren el carrer Pere IV, el Camí antic de València i el Camí de la Verneda.

Abans de l'agregació, al Poble Nou se li assignava un cens de 15 a 16 mil habitants.

LA LLACUNA. En un altre lloc parlem que en el 1469 va tenir lloc un combat naval on és ara Almogàvers-Llacuna-Passeig del Triomf. I per l'Agost del 1594 encara s'hi amarava lli i cànem. Per tant, en temps no massa llunyans, les aigües inundaven aquells llocs.

Quan en el segle XVI va fer-se el traçat de la Carretera de Mataró existien estanys i rierols pels costats i durant el segle XVIII va procurar-se assecar-los.

Quan va dessecar-se del tot, va ésser quan l'enginyer Varboón (de tan trist record per Catalunya) va fer la Sèquia que va dir-se Borbón.

Quan els terrenys anaven quedant secs, especialment l'estany més gran, van sorgir ben aviat els terratinents de Barcelona que procuraven apoderar-se de terres. En acabar el segle XVIII hi havien registrades 2.000 mojudes, però l'Estat prescindint de l'Ajuntament de Barcelona i del de Sant Martí, anava venent terrenys i per més reclamacions que fessin no en feia cap cas i al 1840 ja s'havien apoderat de tot.

En instal·lar-se fàbriques per aquell lloc va fer que s'hi formés una petita població.

El carrer de la Llacuna (nom que sempre ens recorda el vell estany) va obrir-se fins a la que era línia de la Gran Via pel 1892. Ara va fins el mar.

LA GRANOTA. Aquest barri va prendre el nom d'un Hostal que estava situat a l'extrem de l'estany gran de la Llacuna.

Can Canal

En el 1651 l'exèrcit que assetjava Barcelona va fer-hi una fortificació. I també en el període 1713-14 van lliurar-s'hi combats barcelonins i borbònics. Els restes d'aquesta fortificació van donar lloc a que, per alguna, d'aquell petit tros se'n digués EL CAÑÓN.

SOMORROSTRO. Aquest tros de platja que pertanyia a la Parròquia del Poble Nou era sota mateix de les parets del Cementiri i tancat pels terrenys del Parc de la Ciutadella, que havien estat la Secció Marítima de l'Exposició del 1888.

Formaven, fins el 1936, un conjunt de barraques en bastant mal estat i que, en dies de tempesta del mar, algunes eren arrossegades per les onades. Hi vivia gent que en aquells anys anaven a "tirar l'art", recollien papers, etc.

CAN POL, on hi ha el que havien estat les cotxeres del tramvia de Badalona i que, en els anys 25-26 aproximadament, s'hi va fer una Església del Sagrat Cor

FRANÇA XICA. Entre la via del tren de la costa i el carrer del Taulat hi havien els grans tallers de la "Sociedad de Material para Ferrocarriles y Construcciones". D'aquests terrenys, abans de fer-hi aquests tallers, en deien "La Farga de la Verge del Remei". Dins el que forma aquesta antiga denominació van fer-s'hi unes cases que, com ja pot suposar-se, van quedar ocupades totalment pels operaris i llurs famílies d'aquests tallers els quals eren més coneguts per "can Girona", per tal com, aquest acabat barceloní era el major accionista de la Societat. El que no se sap és el perquè el vulgus va donar-li el nom de "França Xica".

BARRI DE LA PLATA. Ara queda, com tots els barris dels què anem parlant, molt desfigurats. El formaven les cases que van fer-se pela volts de la fàbrica Godó que se'n deia "el Cànem" o també "els Sacs". El formaven part dels carrers Etna-Wad Ras i Passatge Bori.

CAN POL i també **BARRI DEL TOMÀQUET.** On hi ha el que havien estat les cotxeres del tramvia de Badalona i que, en els anys 25-26 aproximadament, s'hi va fer una Església del Sagrat Cor, hi havia hagut molt temps enrere un barri que va fer-se al volt d'una fàbrica d'un tal Claudi Paul, d'estampats primer i després de productes químics, fundada el 1891. En direcció a Sant Adrià hi havia molts camps de cultiu on durant molts anys es cultivaven quasi solament tomàquets.

Varen establir-s'hi algunes fàbriques als començaments de segle i va poblar-se bastant.

Hi havia una fonda molt coneguda, on anaven a menjar-hi molts obrers, que en deien a "can Lázaro". Prop hi havia fàbriques de nom molt conegut com: El Fil, a can Ponsa, a can Pujol, etc. Uns grans camps el separaven de les parets de "can Girona".

EL CLOT. Un dels barris més antics que era nomenat CROS, que significa "fons", i fa referència a terres de conreu probablement situades en fondals.

Amb aquest antiquíssim nom va anar constituint-se, potser, el més important barri martinenc de la part alta.

Va anar fent-se junt a l'antiga Via Romana. Hi havia grans cultius de flors, entre els camps d'hortalisses i verdures, i també molts arbusts entre els quals romanins en quantitat, i va aprofitar-se tot aquest conjunt per posar-hi ruscs d'abelles. S'obtenia mel de molt bona qualitat i per això va prendre el nom de CLOT DE LA MEL.

Gràcies al pas de la Sèquia Comtal, i també als seus molins, era un lloc, agrícolament, ric.

A més el Clot tenia la dita Via Molinaria que passava per petits ponts per sobre la Sèquia.

Tenia, d'antic, unes certes prerrogatives. Tant és així que, en el 1471 Barcelona va obtenir el monopoli de les carnisseries, però la del Clot va quedar-ne exempta.

Al costat d'una fleca situada on és ara la Plaça de l'Església, tocant al carrer Major del Clot, en el 1638 s'hi va fer una petita capella de forma romànica, d'uns 1.5 X 6 mts. de planta. S'hi celebrava missa tots els dies de precepte, i així va seguir fins fer-hi la Parròquia definitiva. En aquesta Plaça que es formava, hi havia també una casa en què provisionalment va haver-hi l'Ajuntament i la presó i també un hostel on començava el Camí de la Verneda.

En el segle XVIII era un lloc principal on es reunien els veïns, s'hi jugava a botxes, pilota, bitlles, etc.

En el segle XIX, ja a l'any 1845, s'havia format un carrer en construir cases a cada costat de la carretera de Ribas, dita també del Vallès.

El que va donar molta vida al barri va ésser quan en el 1853 la Companyia de Ferrocarrils de Madrid-Zaragoza-Ali-

cante va instal·lar-hi els tallers de reparació de material ferroviari.

Al 1854 va començar-se el carrer de Sant Joan de Malta sobre l'antiga carretera de Sant Joan, que va dir-se de Malta en atenció a que passava per moltes terres que havien estat propietat de l'Ordre dels Cavallers de Malta, que tenien la coneguda Torre de Sant Joan (avui Escoles Cases) de la qual en un altre lloc en parlarem.

Entre la Gran Via i la Meridiana i el punt on s'enllacen les dues (Plaça de les Glòries) i fins a Navas de Tolosa, és comprés el Clot, que en 1930-36 tenia tres places: Font i Sagué (Mercat); Canonge Rodó (Església) i Valentí Almirall (Casa de la Vila) i una quarantena de carrers.

Poblet és el nom que va prendre un barri de cases barates per a obrers on s'hi van fer diferents passatges, però tot construït segons les ratlles del pla Cerdà. Van fer-se en el 1868, prop on és ara el Temple de la Sagrada Família (Marina-Mallorca-Aragó)

Quan en el 1868 va construir-se l'Església, l'Ajuntament va obrir el carrer que la comunicava amb el carrer Major (carrer Marconi) i en el 1869 va fer-se un projecte uniformant les façanes de la Plaça de l'Església.

En el 1862 l'Ajuntament va fer un escorxadó cap al Torrent de la Guineu, que quatre anys després va traslladar-lo on era el Prat d'en Xiró, al Camí de la Corda.

En el 1868 va començar-se la nova casa de la Vila i un any després van iniciar-se les obres de la plaça del mercat sobre els camps de can Buxó.

El tramvia de vapor va travessar el barri (línia Arc del Triomf-Sant Andreu) en el 1877. En deien "La Guillotina" pels molts accidents que hi havien.

Pel barri hi passaven, per superfície, dues línies de tren: la del Nord a Saragossa i la de M.Z.A. a França.

El servei públic d'un carruatge que anava de la Plaça del Comerç (Font i Sagué) fins als banys del Poble Nou, va inaugurar-se el 3 de Juliol del 1885. El preu de tot el trajecte era de 4 quartos.

La "Caja de Ahorros y Monte de Piedad" en el 1914 va obrir una sucursal al carrer Major del Clot cantonada al Passatge de la Mel i en el lloc que hi havia el Cine-Teatre Iris.

Avui Via Meridiana (1910)

POBLET. És el nom que va prendre un barri de cases barates per a obrers on s'hi van fer diferents passatges, però tot construït segons les ratlles del pla Cerdà. Van fer-se en el 1868, prop on és ara el Temple de la Sagrada Família, entre Marina-Mallorca-Aragó.

Marià Delàs pel 1871 va obrir un passatge entre Mallorca i València de Sicília a Nàpols. I el 1878-79 i 83 van obrir-se'n d'altres.

La urbanització València-Diagonal, fins al límit de Barcelona va fer-se en el 1882 i pel 1888 va acordar-se obrir la Diagonal "en la secció comprendida entre las calles de Valencia y Sicilia siguiendo la forma adoptada por la calle Meridiana en la secció de paso por el barrio del Clot."

En el 1893 hi ha l'acord de: "designar con el nombre de Pasaje Font, el pasaje sin nombre que existe entre las calles de Valencia y Mallorca en terrenos de D. Paula Font". Quatre anys després va obrir-se el carrer de València, des de Lepanto a Igualtat (Cartagena).

El barri, en general, era habitat per gent obrera i les edificacions eren de construcció senzilla.

L'Ajuntament de Barcelona, pel 1905, va fer el projecte d'una Via Diagonal des de la Sagrada Família a l'Hospital de Sant Pau, o sigui el que avui és l'Avinguda Gaudí, i entre els anys 1924-25 va començar a construir-se. Les primeres cases que van fer-s'hi (encara n'hi ha) eren sense botigues ja que va creure's que seria més aviat una avinguda senyorial per a no comercial.

El que ha donat més popularitat al barri, i actualment un àriuada de turisme, és el Temple de la Sagrada Família que va començar a construir-se en el 1882 dirigit per l'arquitecte Gaudí, mundialment reconegut com a geni.

El dia 19 de Desembre del 1886 va ésser presentat a l'Ajuntament de Sant Martí, per la seva aprovació, el pla i projecte, per fer l'Hospital Clínic els grans edificis del qual s'havien d'aixecar des de la Sagrada Família a les Beates, el convent de les quals no va construir-se fins un any després.

El que es recorda com a més antic d'aquest barri és la "casa dels enamorats" que hi havia, des del 1698, junt a una font coneguda també per la Font dels Enamorats. Era situada, aproximadament, on són ara els carrers de València-Mallorca-Lepanto. Encara avui persisteix el carrer dels

Avui Via Meridiana. La Rambleta (1913)

Enamorats que va des del carrer de Rogent fins a Lepanto.

Poblet va quedar molts anys incomunicat de Sant Martí fins que al 1897 va anar obrint-se el carrer de València. Pel 1886 ja es treballava per obrir el carrer de Mallorca, entre Dos de Maig i Rogent, però va quedar sense passar totalment a desgrat que en fer-hi passar el tramvia d'Horta, va obrir-s'hi un call especialment per ell, però fins el 1913, en què s'hi van instal·lar les "Bodegas Maristany", no va haver-hi un acord, de principi, amb els propietaris i va ésser obert amb tota la seva amplada. Bastant més tard van anar obrint-se, molt poc a poc, els carrers Provença-Rosselló i Aragó.

Sobre la Sagrada Família hi ha encara restes del barri "d'en Peus" que el formaven els carrers (molts ja desapareguts) Berenguer-Rosari-Coradino i Torrent del

Sobre la Sagrada Família hi ha encara restes del barri "d'en Peus" que el formaven els carrers (molts ja desapareguts) Berenguer-Rosari-Coradino i Torrent del Portell

Portell. La seva fundació és de primers del segle passat. Era un conjunt de casetes molt modestes habitades per gent treballadora.

Llegim d'un cronista barceloní: "entre el Camp de l'Arpa, Clot y Poblet existia en 1895 un barrio nombrado vulgarmente *del Puente* que comprende parte de las calles Independencia-Aragón-Consejo de Ciento y Dos de Mayo junto al camino dels *Enamorats*".

No era un Pont, eren dos, sobre la Sèquia Comtal. Un en el pas de les vies del tren del Nord i l'altre al Dos de Maig.

Un altre barri desaparegut era el de les "Cases d'en Riera". En el 1893 se'n fa esment en una escriptura de compra d'uns terrenys del costat.

ALTRES BARRIS. Probablement, el més antic que hi havia a Sant Martí, era el BARRI D'EN ROBACOLS que no fa gaire ha estat enderrocat. Era un conjunt de casetes fetes amb el material dels enderrocs del barri de Ribera, que va manar abatre'l Felip V per a construir-hi la Ciutadella.

Va fer-se aquest conjunt de cases i d'altres, que si no eren ben juntes eren molt a prop, i ocupava des del Carrer Coll i Vei fins al carrer Foment (ara Degà Bahí) on encara s'hi veien, fent de paret base, unes lloses sepulcrales procedents del cementiri d'aquell barri de Ribera.

Amb el mateix nom i en circumstàncies semblants va fer-se'n un altre al carrer de Tallers (ara Rossend Nobas) que existeix actualment, podem dir, íntegre, i que va des d'aquest

carrer al darrere de les cases del carrer Major del Clot.

Per l'antic Sant Martí en podem anar trobant bastants. Alguns d'ells amb el nom d'una casa o masia important al volt de la qual van anar creixent, i d'altres amb el nom del propietari del terreny o de les primeres construccions. En l'època de què parlem no cal pensar en grans edificacions sinó en habitacles humils.

Així, doncs, hi havia les ONZE CASES i les CASES D'EN BOADA prop de la carretera antiga d'Horta. Les CASES DE L'OLIVA entre Trinxant i Meridiana. De les quals encara en queden algunes.

Per la part alta, el CAMP D'EN GRASSOT sobre la Sagrada Família i can Peus, del que ja hem parlat. El BARRI DE LES BEATES era format per unes poques cases, al qual donava nom el convent d'aquestes monges que hi ha entre Mallorca i Provença. Al carrer Fontova, entre els carrers que eren Núria i Foment, al cap de munt, hi havia un barri conegut per LA VINYETA, de cases d'aspecte humil, de les que encara en queden algunes.

Es deia LA RIERETA a les cases edificades sobre el Torrent de la Guineu, entre el F.C. del Nord i el carrer Sant Sever, així com també entre aquest carrer i la Sagrera.

En entrar al Clot pel Carrer Major hi havia, a mà esquerra, el BARRI DE LES CANDELES. Era un conjunt d'edificis molt desmantellats, habitats per famílies molt humils. Era el més antic del Clot, ja que va haver-hi la primera sala de ball que vàrem tenir i una agrupació coral.

Prop on encara hi passa el tren, i fent façana a la carretera de Ribas o del Vallès, hi havia una gran casa que havia estat una estança per gent del camp de bona posició, que tenia de nom LES SANGONERES degut a que venien animalets d'aquests, molt en ús en èpoques passades per metges i sangradors. Les poques cases del volt prenién aquest nom.

Entre Dos de Maig i Miquel Ferré (ara Cartagena) i Castillejos hi havia LES TORRES. Prenia aquest nom d'unes de grans que se n'hi havien fet al començ del nostre segle. En una d'elles entre Cartagena i Castillejos, i que del carrer de València anava fins al carrer Enamorats, i on hi havien uns grans i magnífics jardins, va instal·lar-s'hi la primera escola

sistema Montessori de Barcelona, dirigida pel gran pedagog Artur Martorell.

Al fi del camí de la corda, ara Espronceda, hi havia unes cases que van desaparèixer en fer-hi l'escorxador, de les quals en deien LA QUARENTENA. I no parlem de la MINA i el CAMP DE LA BÓTA perquè no eren dins el terme de Sant Martí.

L'ESGLÉSIA DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Com queda dit en el capítol "Orígens" i en l'altre "Notes de Sant Martí poble (cronologia)" el naixement de Sant Martí, com molts altres pobles, és molt difícil de precisar amb exactitud.

El que podem dir és que en temps de Borrell II ja es troba alguna cosa que prova la seva existència, i tot el que es troba escrit d'aquell temps és que existia una cel·la o capella rural a la qual anaven els terratinents provincialis. Per tenir entitat, aquesta capella va prendre de Sant Andreu de Palomar un tros de terreny que va quedar llavors sense sortida al mar, i en el Març del 1052 va prendre estat formal dintre l'església.

En el 1052 amb conveni fet entre el Bisbe de Barcelona Guisalbert i Pere Banus i Bonfill, fills de Vivas, difunt, el lliuren a la jurisdicció eclesiàstica de Santa Maria del Mar i es comprometen a fer cantar els Oficis Divins de Sant Martí al prevere de l'església

Així, doncs, en el 1052 amb conveni fet entre el Bisbe de Barcelona Guisalbert i Pere Banus i Bonfill, fills de Vivas, difunt, el lliuren a la jurisdicció eclesiàstica de Santa Maria del Mar i es comprometen a fer cantar els Oficis Divins de Sant Martí al prevere de l'església. El 24 de Març d'aquell any, Pere donava als seus germans Banus i Bonfill la meitat de l'Església de Sant Martí amb la terra on era construïda.

El document en què consta el que hem dit, és força interessant, però n'és també un altre del 1054, una escriptura de testament, en la qual Pere Vivas disposa dels seus béns i nomena marmessors testamentaris als seus germans Borràs i Bonfill, a la seva esposa Guisla i al seu fill Bonfill. Deixa a l'església de Sant Martí del Provincialis la vinya que havia plantat el seu germà i el camp i la vinya que havia plantat en Guitart. En sufragi de la seva ànima, deixa a l'església una

Església de Sant Martí en el 1910

quarterada de terra per fer-hi el cementiri i deixa també una casa que feia anys havia comprat Guimerà i que servia d'habitació al capellà.

Aquestes dades i d'altres que ja no són del nostre interès, poden comprovar-se en els pergamins 121 i 145, del regnat de Ramon Berenguer I, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Va arribar el moment en què calia marcar uns límits per la parròquia i en el primer document dels que hem esmentat diu: "et de Ecclesiola Sancti Martini que et in villa vocitata Provincialis..." i en altres d'assumpes civils diu: "et cel·lam Santi Martini in termino Provincialis in locum...". Així, doncs, quina diferència hi ha d'església, cel·la o capella?

Segurament Església tenia més importància ja que en les Butlles Pontifícies anomenen "esglésies" a les parròquies i capelles i sufragànies a les que en depenen.

La cel·la o església de Sant Martí tenia, com hem dit, un terme segregat en part de Sant Andreu i essent sufragània era indispensable que l'autoritat eclesiàstica assenyals uns límits, per tal de que els habitants que residissin dintre poguessin anar a complir llurs deures parroquials, ja que l'església obligava a que cadascú complís els seus deures a la parròquia que li corresponia i no en altres. Per això calia fixar uns límits exactes.

En el 1052, doncs, és Església parroquial, ja que el seu terme havia augmentat en habitants.

El que seria interessant de saber exactament, és la naixença d'aquesta parròquia i la data de consagració, les donacions que van fer-li, el terme exacte que van donar-li, els deures que van imposar al callar i els drets sinodals que devien pagar a la parròquia; però res d'això no podem saber perquè, com també ja he dit en un altre lloc, van cremar l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Mar i els francesos van cremar l'Arxiu Parroquial de Sant Martí. Solament he trobat que l'església de Sant Martí a l'any 1052 tenia 22 pams d'extres de façana.

Del 1052 al 1084 l'església de Sant Martí passa per una situació anormal. Sigui per un incendi o per alguna altra causa. Perquè no té lògica el fet que un edifici que 32 anys enrere tenia esplendor, en tan breu espai de temps hagués de

Església de Sant Martí en el 1978

dividir-se com pot veure's en una escriptura del 1084, en la qual en Raimon Azemar i Raimon Giribert donen al seu oncle Banús la meitat de l'Església de Sant Martí Provincialis i també la peça de terra dita la Calvera.

Amb el que hem anat dient, veiem com el mar, Sant Andreu i les muralles de Barcelona, són els límits de Sant Martí i per la part de la muntanya formava una ratlla, passant pel coll de la Celada i s'enfilava al Puig Mager i fins al Santuari de Fonrúbia, deixant sota el mas de Lligalbé i més enllà el puig de Cogoll.

Però els rectors de Sant Andreu i Sant Martí van tenir una qüestió que va fer-se antiquíssima per l'incertesa dels límits, termes, delmes i primícies i en el 1345 B. Guillem Bartomeu rector de la capella de Bernat Marcús, juriconsult i àrbitre nomenat pel Vicari General dóna el veredict que copio a continuació i amb la seva ortografia:

El mar, Sant Andreu i les muralles de Barcelona, són els límits de Sant Martí i per la part de la muntanya formava una ratlla, passant pel coll de la Celada i s'enfilava al Puig Mager i fins al Santuari de Fonrúbia, deixant sota el mas de Lligalbé i més enllà el puig de Cogoll

I.- Que la riva del mar al capdevall del Riu Besós pujant vora del riu fins al trestellador del rech dels molins drapers de Galcerán Lull; en vers Barcelona, i dits molins, es de la Parroquia de Sant Martí, quedant dits molins dins dita parroquia.

II.- Que del trestallador del dit rech, pujant per aquell fins als molins de altafulla, enves Barcelona es de la parroquia de Sant Martí, y a la part del mitg die. Pero enves de Besós i tramuntana es de la parroquia de Sant Andreu.

III.- Que els molins de altafulla que restan de la parroquia de Sant Andreu pujant lo camí de dits molins fins a la fita que es en dit Camí prop lo honor de Pere Vilamajor; enves Besós, y tramuntana es de la parroquia de Sant Andreu; i enves lo mar Barcelona, mitg dia i ponent es de la parroquia de Sant Martí.

IV.- Que de la fita es en dit Camí, passant per lo honor de dit vilamajor y de Galcerán Marquet fins al camí de Sant Adrià anant a trobar la fita que allí es; enves Barcelona mitg

dia y ponent es de la parroquia de Sant Martí, y enves Besós y tremuntana es de la parroquia de Sant Andreu.

V.- Que de la fita posada al Camí de Sant Adrià seguint lo dit Camí enves Barcelona fins al desembocador de la Riera de Orta y de la fita que allí es, enves mitg dia y sota el Camí sia de la parroquia de Sant Martí; y enves tramuntana, Besós y sobre lo Camí sia de la Parroquia de Sant Andreu.

VI.- Que de la fita posada al Camí prop la Riera de Orta pujant per dita Riera fins al camí mulner que es sota lo mas Rovira trobant allí una fita enves Barcelona y mitg die es de la parroquia de Sant Martí; y del mitg de dita Riera enves Besós, Sant Andreu y tramuntana es de la parroquia de Sant Andreu.

VII.- Que lo Jus Patronat del mas Perelló o Parella es de la parroquia de Sant Andreu, y la Primícia de las terras de dit Mas de la parroquia de Sant Martí.

VIII.- Que de la fita posada a la vora del camí mulner sota lo mas Rovira seguint dit camí dret a Barcelona fins a la fita que es al torren den mora; enves mar es de la parroquia de Sant Martí; y sobre dit camí enves tramuntana es de la parroquia de Sant Andreu.

IX.- Que de la fita del torrent den Mora pujant per dit torrent fins a trobar lo camí que va de Barcelona a horta y vilapiscina y a la fita allí posada; enves Barcelona y mitg dia es de la parroquia de Sant Martí; y enves tremuntana y la Riera de orta sia de la parroquia de Sant Andreu.

X.- Que de la fita posada en dit camí pujant per lo torrent de la Romagosa fins a trobar altre torrent; enves Barcelona es de la parroquia de Sant Martí; y enves tremuntana y la Riera de orta, es de la parroquia de Sant Andreu.

XI.- Que del lloch ahont se uneixen dits torrents pujant per lo torrent que es enves la Riera de orta dret a la serra ahont son los honors del Avinyo enves Barcelona y los honors de March de Deu enves la Riera de orta, pujant a sima del mont Aguilar fins als confins de la parroquia de Sant Genis del Agudells es de la parroquia de Sant Martí; y enves tramuntana, y la Riera de orta es de la parroquia de Sant Andreu."

L'església de Sant Martí, a jutjar pel seu estil, sembla del segle XV o començ del XVI i, com moltes altres esglésies, continuada en altres èpoques i acabada, la part superior, en el període de més mal gust del Renaixement. El relleu de la part preferent de la portalada allò que té més notable és la composició i el treball artístic de les figures; i les dues estàtues dels costats de la porta, que representen Sant Pere i Sant Pau, daten aproximadament del 1688 i possiblement a bastant de distància l'una de l'altre.

Respecte de les ferradures a la porta de l'església, no hi ha res concret i Morera i Soler ens diu: "Varies son les versions de que es fa mèrit referents al gran nombre de ferradures clavades a les portes de l'església que avui han desaparegut moltes d'elles...".

Uns ho atribuïen a la festa dels tres toms, altres a trobar-se, tal volta, antigament en l'església la confraria o

En el frontal de l'altar major, abans del 1936, hi havia una panereta brodada, que era també en una de les creus parroquials. Aquest senyal s'acostumava a posar a tots els objectes de culte que s'havien fet per mitjà de diners recaptats per les noies de la parròquia amb paneretes i cistelles

gremi de Correus, per davant de la qual passava la posta; altres diuen ésser comú en les esglésies quals tutelars estan representats a cavall i per fi la de que els antics cavallers que perdien algun cavall en batalla feien clavar una de les seves ferradures a la porta de l'església.

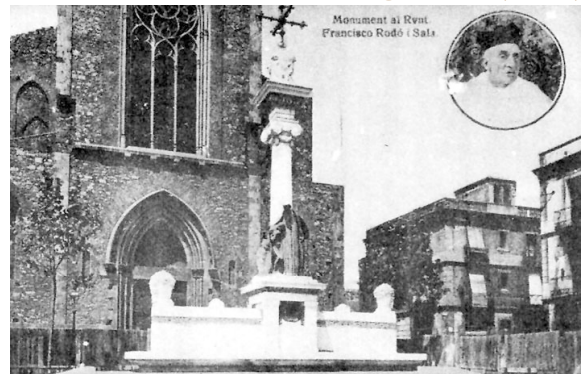
Avui dia no tenim prou dades per saber quina d'aquestes versions és la que podem escollir. Esmentem el fet i qui més hi sàpiga que més hi digui.

L'interior de l'església és d'una sola nau. El més interessant seria el retaule major en el qual hi ha escenes de la vida del Sant, menys el centre que representa el Judici final que van retallar per a fer-hi una capella per tal que hi capigués una escultura, dolenta per cert, del Sant i un Sagrari d'un gust barroc pessim.

Cal no deixar d'esmentar, per interessants, els detalls de les claus de les voltes i les mènsules que sostenen els arcs.

En el frontal de l'altar major, abans del 1936, hi havia una panereta brodada, que era també en una de les creus

Monument al Canonge Rodó (1929)

parroquials. Aquest senyal s'acostumava a posar a tots els objectes de culte que s'havien fet per mitjà de diners recaptats per les noies de la parròquia amb paneretes i cistelles.

Al costat dret de l'església hi ha el cementiri i a l'esquerra hi ha un pont que uneix la casa rectoral, que és a l'enfront, amb l'església.

En el presbiteri hi ha una llosa que indica que hi ha enterrat Mossèn Francesc Guiu que va regentar la parròquia durant trenta anys i va ésser molt estimat pels parroquians.

Tenia, abans del 1936, dues creus parroquials de plata daurada. Una d'elles, per les seves característiques, semblava del segle XVI i també hi havia una notable "Veracreu".

Aquestes dades de l'església són tretes de les "Memòries de l'Associació Catalanista d'excursions científiques" vol. III any 1879.

En les "Memòries" citades, diu el seu autor que en el 1879 regentava l'Església de Sant Martí, el Reverend Mossèn Francesc Rodó i que va mostrar-los un llibre manuscrit del segle XVII redactat per Mossèn Guiu, rector en aquells anys de la parròquia, i que amb estil natural explicava curioses coses de la invasió francesa, festes, costums tradicionals de la parròquia, dades històriques i una cronologia dels Rectors que van regir la parròquia.

Morera i Soler va dir-me que havia indagat i regirat i no l'havia pogut veure mai i va encomanar-me'n la recerca.

Ell tenia la mateixa sospita que jo d'on podia haver anat a parar, però l'assumpte és un bon xic delicat i potser un dia les coses vindran de manera que podrem recuperar-lo.

L'església de Sant Martí, que durant segles va ésser sufragània de Santa Maria del Mar, en el 1835 el bisbe de Barcelona Perez Martínez de Sanmartín, va fer una nova divisió parroquial i va declarar autònoma la nostra església, però en el 1869 el bisbe Pantaleó Montserrat va fer una altra divisió i la nostra va passar a segona categoria ja que s'estava construint l'església del Clot que va ésser Parròquia i domicili del Rector.

Com sigui que Sant Martí creixia molt, va ésser necessària una capella per a complir els deures religiosos i la parròquia resultava molt lluny. Per això en el 1658, com ja he indicat en un altre lloc, va fer-se una capella de 6 x 13 mts.,

amb un petit campanaret i on s'hi celebrava missa tots els dies de precepte.

Quan va anar fent-se petita va projectar-se'n una de nova molt més gran, que hom volia construir amb els diners cobrats per la indemnització d'un edifici derrocat pels francesos en el Pont de les Bigues, pera en el 1849 el Governador no va voler-ho, i fins passats vint anys, i en terrenys de Josep Fivaller i amb plans de l'arquitecte Josep Simó, en el 1863 en tres de Novembre va posar-se la primera pedra, i les obres varen començar a l'Octubre del 1871.

Part del material emprat per la seva construcció era procedent de l'enderroc del Fort Pius i que de moment el Capità General no volia cedir, pera després va autoritzar-ho.

Cal remarcar l'interès i l'amor del Sr. Rector Mossèn Francesc Rodó i Sala que no va escatimar sacrificis demanant als rics, captant i estalviant, per a bastir aquella gran església de forma gòtica.

Mentre van durar les obres, la parròquia va ésser instal·lada al convent de les Mares Escolàpies del carrer de Don Joan de Peguera i per a facilitar-hi l'accés, l'Ajuntament va acordar l'obertura d'un carrer "que conduce a la Iglesia de las monjas"

Mentre van durar les obres, la parròquia va ésser instal·lada al convent de les Mares Escolàpies del carrer de Don Joan de Peguera i per a facilitar-hi l'accés, l'Ajuntament va acordar l'obertura d'un carrer "que conduce a la Iglesia de las monjas".

En el 1909 en la dissortada Setmana Tràgica van incendiar-la, robant tot el que hi havia de valor.

El 15 d'Agost del mateix any tornava al culte encara que fins al vuit de Setembre no va celebrar-se la festa inaugural.

Pera no havia acabat el seu Calvari. En el 1936 va ésser també incendiada i espoliada i, més encara, en el 1937 van enderrocar-la del tot.

I pels anys 40 va construir-se l'actual.

Com a nota curiosa donarem la rogalia de la Parròquia del Clot: tal com resa l'acta de la Sessió municipal del 9 de Gener del 1868 que diu així: "Del Carmelo baixa pel torrent de Lligalbé o Mariné, pont de les Bigues, damunt la Sèquia que segueix fins l'Almenar de Santa Anna; la via de Saragossa, camí del mig que va a Provençals fins a can Castany, que

queda a l'esquerra; tomba pel camí que va de dret a la carretera de Mataró, que segueix fins al Besós; puja per la vora del riu, camí del torrent d'en Solà el qual deixa al topar amb el camí de Gramanet a Provençals, seguint-li fins a la Riera d'Horta, que pren el camí de Sant Andreu a can Armera, continua per aquest envers dita casa a la carretera novament feta (1867) que va de Sant Martí a Horta, que continua fins a can Vintró de la Rojoleria, Torrent de la Guineu amunt fins al cim de la muntanya, deixant-lo al Coll de Portell, on hi ha el Carmelo, i d'aquí recte al torrent de Lligalbé."

MOSSÈN FRANCESC RODÓ I SALA

No és possible parlar de l'església de Sant Martí sense esmentar aquest sant baró que va néixer a Terrassa el 16 de Novembre del 1816.

Des de la seva infantesa ja va demostrar gran disposició per seguir les petjades dels Sants, doncs el seu lloc era entre els pobres i desvalguts donant-los-hi el que per ell li donaven a casa seva.

Als 17 anys va ingressar al Seminari de Barcelona i al venir la revolució del 1835 va anar a Marsella on va entrar d'empleat a una casa comercial i per la seva bona disposició i intel·ligència volien que anés a regir una filial a París que no va acceptar i per fi va lograr continuar els estudis a Gènova i el 13 de Novembre del 1844 va celebrar la primera Missa.

Va tornar a Terrassa on va celebrar-se una gran solemnitat litúrgica pel seu retorn.

El bisbat va nomenar-lo Vicari de Sant Julià de Tura i pel 1849 van traslladar-lo a la nostra parròquia on va conèixer-se de seguida el seu esperit caritatiu i el treballar incansablement per la unió del poble amb l'església.

Cal recordar que llavors Sant Martí era l'única parròquia entre el mar i el cim de la muntanya i del Fort Pius fins a la Riera d'Horta, que era el límit amb Sant Andreu, i ell es multiplicava pels seus llunyans feligresos del Poble Nou, del Clot, de can Peus on visitava assíduament els malalts i els pobres. Ensenyava música i cant als joves per apartar-los dels llocs de vici.

En el 1854 especialment la part baixa de Sant Martí va sofrir molt pel còlera, però Mossèn "Francisco" era a per tot donant auxilis espirituals i de tot ordre fins al punt que en arribar a la nit a la parròquia es treia la sotana i anava al cementiri a enterrar els morts que no hi havia qui ho fes. Tothom fugia de la plaga però ell no.

Pel 1855, amb la protesta de les autoritats de tot el poble van nomenar-lo Ecònom de Sant Andreu de Palomar i en el 1865 va lograr-se que tornés a Sant Martí. on va ésser-ne Rector durant trenta anys i respectat pels revolucionaris del 69 i 72 que cridaven que matarien a qui li posés la mà sobre.

Tenint una nit d'hivern de portar viàtic a un malalt, va trobar una dona amb tres criatures que tremolaven de gana i de fred. Va donar-los tots els diners que portava, va treure's les sabates i va donar-les a la dona que anava descalça.

La seva vida exemplar està plena de casos com el contat.

Va ésser el promotor de construir la nova església per la que va anar demanant caritat a tothom des dels més rics fins als que podien solament donar uns cèntims i en el 1882, catorze anys després d'haver posat la primera pedra en terreny de Joan Fivaller, va beneir-se la nova església encara que no acabada.

El Bisbe Jaume Català va proposar-lo per Canonge i anava cada dia a complir el seu comés a la Catedral sense deixar els deures de la parròquia i la vacant de la rectoria van donar-la al bondadós Mn. Miquel Roura que va ésser un bon col·laborador.

Santa Maria del Taulat va ésser sufragània de Sant Martí fins a finals de Gener del 1863 que va passar a Parròquia

L'església encara no era acabada que a causa d'un catarro pulmonar va morir Mn. Francisco, el Sr. Canonge, el 6 de Febrer del 1902 als 86 anys.

En el 1916 uns grups de martinencs i totes les entitats de Sant Martí tant Culturals com polítiques, sense cap excepció, van erigir-li un magnífic monument a la plaça de l'Església i que malauradament en el 1936 uns desgraciats que no coneixien la seva obra que era la bondat i la caritat van destruir-lo.

Se n'hi ha fet un altre molt més senzill però serveix per a recordar-lo sempre, que molt ho mereix.

PARRÒQUIA DE SANTA MARIA DEL TAULAT

Per a ésser un lloc solitari, en el 1882, Barcelona va fer el Cementiri de l'Est, ben a contracor del Municipi de Sant Martí, en aquesta part del Poble Nou, però en el 1838 tota aquesta part baixa va començar a prosperar, s'hi edificava molt, s'hi instal·laven indústries i l'estació del tren de Barcelona a Mataró va donar-li vida comercial.

Va fer-se, doncs, una nombrosa població que quedava eclesiàsticament molt allunyada de la seva parròquia i va ésser necessari construir una capella per aquest barri del Poble Nou, en 1851 sota l'advocació de Santa Maria. Era petita i sense caràcter arquitectònic.

Va ésser sufragània de Sant Martí fins a finals de

Església de Sant Martí del Clot (1915)

Gener del 1863 que va passar a Parròquia. Això no va plaure gens al municipi de Sant Martí perquè creien que ajudava a conrear l'esperit d'independència municipal que ja en el 1863 es volia la separació.

Els germans Rovira i Mariné van donar el terreny per l'església en el carrer de Sant Pere, ara Marià Aguiló, per a fer-la ja definitiva, en el 1872, any en què van traslladar la Festa Major que en lloc del 8 de Desembre seria el diumenge després de la Nativitat de la Mare de Déu, festa del Dolç nom de Maria, el 8 de Setembre. Uns anys més tard va canviar-se de dia.

Com sigui que encara el Sr. Rector no havia pres possessió des de l'Abril del 1873 al Juliol del 1874 la Parròquia va quedar tancada i suspeses les obres.

Va projectar-se un nou temple seguint un altre pla en el 1878 que va ésser el definitiu i va quedar molts anys sense acabar i, pitjor encara, perquè en el 1909 van apoderar-se de l'església incendiant-la i fent malbé l'obra nova.

El 5 de Setembre d'aquell mateix any va tornar a obrir-se convenientment agençada.

No puc passar per alt de dir, que en cremar l'església, el Sr. Rector va morir-hi asfixiat i el seu cadàver va ésser mutilat per aquells sectaris.

La rodalia d'aquesta Parròquia en el 1936 era: Del límit de la Secció Marítima del Parc al camí de ferro de Saragossa, camí del mig fins al camp de Tiana, on pren la via recta que portava al darrera de la fàbrica d'en Framis; carrer de Sant Joan de Malta, que travessa, deixant a l'esquerra la fàbrica d'en Borges, camí de can Prat de les Febres, que queda a la dreta; passa per darrere de les fàbriques d'en Ricart i del Torrelló i escorxador de Provençals, fins a can Castany que queda a l'esquerra i tomba a la dreta pel camí que va recte a la carretera de Mataró, deixant a l'esquerra Can Giral, i per dita carretera va a l'arenal del Besòs i la mar.

Així en aquesta parròquia l'enronden Sant Miquel del Port, Santa Maria del Mar, Sant Pere de les Puel·les, Sant Martí de Provençals i Sant Andreu de Palomar.

El barri va instituir festa major pròpia els dies 12-13 i 14 de Setembre.

EL TEMPLE DE LA SAGRADA FAMÍLIA

Tenim en els nostres barris una de les millors meravelles arquitectòniques del món i que de tan familiaritzats que hi estem sembla que no li donem el valor que té i que, com veiem, és l'admiració dels nombrosos visitants que té dels cinc continents.

Tot el que diré d'aquesta meravella és extractat de les moltes obres publicades que en parlen, pel que he sentit en conferències dels dos arquitectes actuals i del que en deia

Josep M. Bocabella i Verdagner que s'hauria de construir un temple a Sant Josep i que podria ésser una còpia de l'església de Loreto d'Itàlia. I va obrir-se una subscripció entre els devots de Sant Josep, pera no va recollir-se el suficient per a fer la compra d'un terreny dintre la Ciutat i van haver de contentar-se, els iniciadors, a comprar-lo als afores i va ésser dintre el límit del terme del municipi de Sant Martí de Provençals

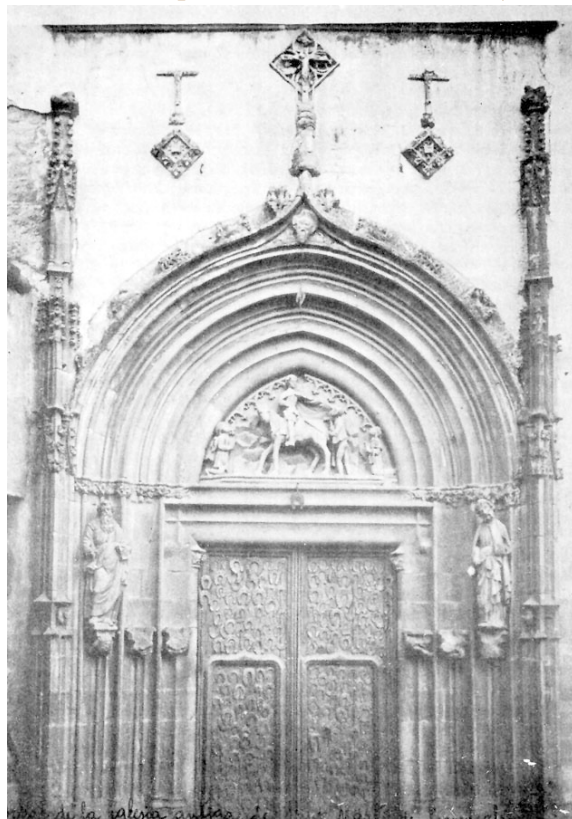
quan jo era infant a l'Escola, el mateix Gaudí que hi venia amb assiduïtat i també del molt publicat en el "Propagador de la devoció a San José". Va dir-se que molts d'aquells articles eren del propi Gaudí.

En la revista esmentada, en el Febrer del 1875, deia D. Josep M. Bocabella i Verdagner que s'hauria de construir un temple a Sant Josep i que podria ésser una còpia de l'església de Loreto d'Itàlia. I va obrir-se una subscripció entre els devots de Sant Josep, pera no va recollir-se el suficient per a fer la compra d'un terreny dintre la Ciutat i van haver de contentar-se, els iniciadors, a comprar-lo als afores i va ésser dintre el límit del terme del municipi de Sant Martí de Provençals que és on el veiem ara.

Aquesta illa del pla d'eixampla va costar, en el 1884, 170.000 ptes.

Abans que es firmés l'escriptura, el dia de Sant Josep del 1882, van començar les obres que van encarregar-se a l'arquitecte diocesà Francisco del Villar i Lozano.

Porta primitiva de Sant Martí (1908)

Seria allargar molt aquest capítol, anar dient el com i el perquè de moltes coses que van anar succeint al llarg dels anys, em limitaré, només, a la descripció del que ha d'ésser aquest monument únic.

El 2 de Novembre del 1883 va encarregar-se al jove arquitecte Antoni Gaudí la continuació de les obres, però va anar variant totalment l'obra del seu antecessor.

Pel 18 de Març del 1885 va celebrar-se la primera missa a la cripta i pel 1890 va començar-se l'absis i a continuació el portal del naixement amb els quatre campanars i el claustre.

Tot el que hi ha en aquest portal és adient a la infantesa de Jesús, al seu naixement. Una bella i original representació del Nadal amb l'vet i els caramells de glas i de neu que el volten; els grups de l'anunciació; matança dels innocents; fugida a Egipte; Jesús entre els doctors; treballant al taller de Natzaret; en fi, tot allò que hi ha, té el seu simbolisme.

De cara a ponent, a la part oposada en aquest, hi ha el portal de la Passió o crucifixió que serà un fort contrast amb la joia de l'altre del Naixement.

En aquest ja es veu austeritat en les seves línies, artísticament cantelludes i el seu aspecte en general trist.

Serà una mostra del dolor, de la mort de Jesús. L'entrada de Crist a Jerusalem i el camí del Calvari seran les escenes de més relleu d'aquest portal, i al bell mig la crucifixió i a cada costat d'aquesta el Sant Sopar i l'oració a l'hort.

Talment com en les catedrals de l'edat mitjana, en el pòrtic central hi haurà el Judici Final amb els premis i els càstigs.

Dalt de l'escena del Judici, la Creació de l'Univers i a baix la creació de l'Home.

Hi haurà set portes, una dedicada a cada Sagrament. Les dues dels extrems, una dóna pas al Baptisteri i l'altra a la capella de les confessions.'

La porta central més ampla i alta que les laterals, portarà a la nau central, al creuer i altar major.

Les columnes de les naus seran troncs de l'arbre de la Vida i els fruits d'aquest arbre seran innombrables Sants. Les branques i fulles formaran les voltes en les que hi haurà representats els àngels tutelars de les diòcesis de Catalunya i Espanya i també de l'Amèrica Llatina.

Cobricelaran l'altar major, les branques d'una simbòlica parra coronada per un Crist Crucificat.

Sota aquest cep, que representarà el cimbori de les antigues basíliques, hi haurà la taula del Gran Pare de Família amb els fills al volt.

Voltant l'altar i cap al fons de l'absis, el cor, on dos-cents de clergues podran servir i cantar en les grans solemnitats.

La façana monumental (de la Glòria) d'entrada al temple (carrer de Mallorca) no té, en aquests moments, solució ja que per raó del desnivell ve a l'alçada d'un primer pis respecte al carrer

També hi hauran unes tribunes a les parets de l'absis perquè els cantaires puguin reforçar les veus del cor. Dos grans orgues, del cimbori al creuer, acompanyaran les veus dels clergues i poble.

La façana monumental (de la Glòria) d'entrada al temple (carrer de Mallorca) no té, en aquests moments, solució ja que per raó del desnivell ve a l'alçada d'un primer pis respecte al carrer. Gaudí havia projectat unes escales per a donar-li accés, però aquest projecte requereix una plaça al davant. Quan sigui el moment ja deurà arranjar-se perquè una Ciutat conscient del seu futur ho tindrà en compte.

Les mides en planta de l'espai d'aquest Temple seran: la creu llatina que forma l'església tindrà 50 x 60 mts.; la cripta 40 x 30 mts.; presbiteri 18 x 18 mts.; capelles absidals 6 a 7 mts.; baptisteri 18 x 18 mts.; capella de la penitència 18 x 18 mts.; claustre 215 x 5 mts.; atri principal 45 x 15

mts.; escalinata principal 60 x 53 mts.; escales laterals 25 x 35 mts.

En conjunt tindrà 20.204 mts. quadrats. En el temple podran congregar-s'hi 14.000 mil persones.

Gaudí volia assegurar l'essencial realització d'aquest originalíssim projecte i una de les seves preocupacions era l'acústica pel so de les campanes tubulars que han d'anar a les torres.

L'alçada de les vuit torres que hi ha fetes, quatre de la façana del Naixement i quatre de la façana de la Passió és de 113 mts.

Les quatre de les que serà la façana de la Glòria i entrada principal, pel carrer de Mallorca, serà de 140 mts.

Cada una d'aquestes dotze torres va dedicada a un apòstol i al mig hi haurà el cimbori amb la creu de Crist de 170 mts. voltada de quatre torres de 130 mts. dedicades als quatre evangelistes.

L'interior tindrà una alçada de 65 mts.

ORDRES RELIGIOSES FILLES DE LA CARITAT O DE SANT VICENS DE PAUL

Conegudes vulgarment per "Paúles" van venir a Sant Martí a fer obres de caritat i amor al proïsme el 16 de Març del 1894.

Varen obrir el seu convent al carrer de la Muntanya número 2 que havia estat un gran magatzem de carbó vegetal.

Més tard la família Sert va fer construir un edifici al carrer de Mallorca-Muntanya que va cedir-los-el per tal que poguessin fer la seva comensal d'ensenyament i caritat, però no en propietat.

Es dedicaven especialment a l'ensenyança de noies de famílies obreres humils i pagant molt poc, i moltes no pagant res. Rebién instrucció elemental i bona educació.

Una altra gran obra d'aquestes religioses era el tenir durant tot el dia els infants petits de les mares que havien d'anar a treballar i en tenien cura i els alimentaven. Als més petits amb biberons de llet. Tenien bressolets gronxadors per als més petits. Als més grandets els donaven, a mig dia, un bon plat de bona escudella i després, amb abundor, el bullit de la carn d'olla i una fruita fresca, quan n'era temps, o fruita seca a l'hivern.

Al vespre al plegar de la fàbrica i en anar a buscar la criatura pagaven deu cèntims i malgrat que en el 1910 ja eren vint-i-cinc cèntims o sigui un ral, sempre van ésser conegudes per les "monges de deu". Com a edifici no tenia res de particular i l'anomenaven Asil de la Sagrada Família.

Hi havia una petita capella per a les necessitats espirituals de la comunitat i alumnes i un pati amb un claustre lateral.

La setmana dita “tràgica” del 1909 no va pas respectar l’obra altruista d’aquestes dones i van incendiar la casa pel Juliol d’aquell any.

Va refer-se, però dissortadament en arribar al Juliol del 1936 va córrer la mateixa sort i passada la guerra va anar diluïnt-se poc a poc aquesta obra.

FRANCISCANES DE LA CONCEPCIÓ

Per allà al 1888 van establir-se i fundaren un col·legi a la Rambla del Triomf. Van començar les obres i anaven posant en servei tot el possible. Les obres varen durar bastants anys però va arribar a funcionar-ne una bona part.

Es dedicaven a l’ensenyament i cobraven uns preus relativament mòdics.

No tenien capella, complien els seus deures espirituals a Santa Maria del Taulat.

Pel 1909 va ésser incendiat i va reobrir-se al mateix any.

MONGES VETLLADORES DE MALALTS

Al Poble Nou i poc abans de l’agregació van establir-se en una casa particular aquestes monges Josefines, que eren conegudes per les “vetlladores”.

Sant Martí en tenia una creu de terme del segle XIV coneguda amb tres noms: de Sant Francesc de Paula; del Portal Nou i la Celada

No tenien capella i la seva comesa espiritual la complien a Santa Maria del Taulat.

FILLES DE MARIA, ESCOLÀPIES

Van instal·lar un col·legi al barri del Camp de l’Arpa l’any 1862 en el carrer Joan de Peguera que havia estat de Montserrat per haver-hi fet canviar el nom la gran propietària Miquela Casanovas de Borràs.

Es dedicaven a l’ensenyança de noies i hi havia un departament per les de condició més humil.

Va ésser noviciat fins als fets del 1909. Va reobrir-se el 1910.

CAPELLES I ESGLÉSIES DESAPAREGUDES SANTA EULÀLIA DEL CAMP O DE MÈRIDA

En el 997 aproximadament, i potser abans, enfront la porta de Barcelona hi havia la capella de Santa Eulàlia del Camp, segons diu Sampere i Miquel, i que devia el seu nom a trobar-se en el camp provincial.

Diu un document de Berenguer Ramón: “Sante Eulalie

cujus basilica sita est ante portam civitatu Barchinone in loco vocitato ad ipso campo”.

No va ésser gran cosa car estava situada en un lloc molt poc sanítós.

Els frares dits “del sac” que era una ordre de penitència, que va ésser suprimida el 1274 pel Concili Lugdunense, s’hi havien instal·lat, pera en suprimir-se l’Ordre, van transformar-se en Canonges de Sant Agustí i no va tenir, llavors, caràcter monacal.

En el 1479 va reedificar-se i ens diu Bruniquer que va enderrocar-se el 1651 degut a les guerres.

No es troba en cap Dietari dels segles XVI i XVII que hagués estat església parroquial.

Quan en el 1479 va reedificar-se va fer-s’hi, adossada, una capella dedicada a Sant Roc, advocat contra la pesta. Hi anava molta gent i s’hi feien grans pregàries i processons les quals eren presidides pels Concellers de Barcelona quan la pesta delmava la Ciutat.

Aquesta capella va desaparèixer el 1553 com també la caseta annexa pel capellà.

CAPELLA DE LA TORRE DE SANT JOAN DE MALTA

El moviment religiós del pelegrinatge de l’Edat Mitjana va fer, en molts, una realitat el desig de córrer món.

Va portar cristians a Roma, Sant Jaume de Galícia, i Jerusalem o sigui d’un cap a l’altre de la cristiandat.

Això va fer que es creés una ordre de frares Hospitalaris el comés de la qual era hostatjar pelegrins i tenien bastant de protecció dels nostres Comtes i magnats.

Hi ha notícia que aquesta Ordre existia ja vers 1151-60 i que era el seu Comanador Fra Pere que va obtenir permís per a edificar cases al volt de la Ciutat.

Una d’aquestes va ésser alçada en el terme de Sant Martí de Provençals que és el que nosaltres coneixem per Torre de Sant Joan, situada entre el Clot i el Taulat.

D’aquesta primera edificació poques coses se n’han trobat.

En el 1705 va ésser restaurada per fra Nicolau Cotoner, però havia perdut el seu caràcter. En el 1730 va fer-s’hi la petita capella de Sant Joan on, fins el 1890 s’hi celebrava missa per Sant Joan.

En el butlletí mensual de l’Associació d’Excursions Catalana del 1885 v. VII p. 178 parla dels escuts i làpides que diuen la història de la Torre.

L’Ajuntament de Sant Martí, quan va decidir obrir un carrer que unís el Clot amb el Poble Nou, va posar-hi el nom de Sant Joan de Malta en atenció a la molta part de terreny de la Torre que era de l’Ordre dels frares esmentats.

En el 16-11-1854 n’era propietari en Ramón Casas Jordà que va donar el terreny necessari. Aquesta família en

Creu de Sant Martí 1909

els anys 22 va cedir la casa a l'Ajuntament de Barcelona per a fer-hi unes escoles catalanes.

Al venir a l'any següent la dictadura de Primo de Rivera no van autoritzar que fossin escoles catalanes i la família Casa va suspendre les obres fins que al venir la República llavors van inaugurar-se amb el nom d'Escoles Casas.

ÀNGELS VELLS

En el camí que anava de Sant Daniel, el portal, fins a la Llacuna hi havia la capella de Santa Maria dels Àngels que datava del segle XV. En el 1497 els Concellers van donar-la a unes monges de l'Ordre de Sant Domènec de Caldes de Montbui que solament eren beates, però que llavors passaren a religioses de vel negre.

En el 1557 volien ampliar aquest monestir dels Àngels

però no van ser autoritzades i com que les autoritats consideraven que estava situat en lloc de perill en cas de setge, varen donar-los un ermitatge al Peu de la Creu, al cap de munt del carrer Mossèn Borra, pel Juliol del 1561 però les monges no van anar-hi fins el 1562.

On hi havia hagut el primitiu monestir dels Àngels Vells, el Concell de la Ciutat ho va vendre, encara que fins als nostres dies ha durat en nom de Pont dels Àngels.

ESGLÉSIA DELS MÍNIMS DEL FORT PIUS

Protegits per Ferran II els frares de Sant Francesc de Paula, dits Mínims, van fundar en el 1492 un convent a Sant Cebrià d'Horta i no van reeixir i llavors van instal·lar-se interinament a les Hortes de Sant Bertran en el 1753 i d'allí a la Rambla, però varen haver de tornar-hi.

Tenien en aquells anys un bon protector en la persona de Joan Dimas, bisbe de Barcelona, que va ser-ho del 1576-98 i gràcies a les seves gestions van deixar altra vegada la capella de Sant Bertran per fundar en el Març del 1578, un convent als afores del Portal Nou i davant d'allà on se'n deia la Creu Trencada.

La creu de Sant Martí de Provençals va erigir-se l'any 1334 i vers el 1912 se'n va fer una còpia amb guix al Museu que llavors era on ara hi ha el Parlament de Catalunya

Va ésser fins al 1720 quan en aquell lloc va fer-s'hi el Fort Pius.

Tenien aquests Pares una magnífica i interessant biblioteca que els havia deixat l'il·lustre barceloní Josep Geroni i Besosa. Tenia prop de 6.000 volums molts d'ells manuscrits.

Al fer-se el Fort Pius va desaparèixer tot allò que quedava dels diversos saqueigs que varen fer-hi els assetjants de Barcelona de l'any 1714.

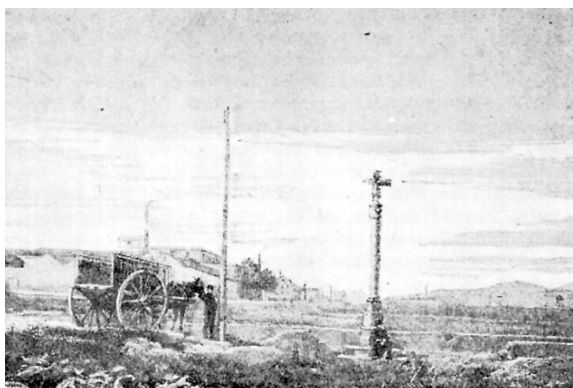
Els successors d'aquests són els del convent de Sant Joaquim del Guinardó

CREUS DE TERME

Aquestes creus donaven, cada una, una característica diferent als camins d'entrada a Barcelona.

Algunes que tenien valor artístic van ésser erigides en els segles XIV i XV. Amb les inclemències del temps i el factor humà, no sempre bo, les havien de reparar i renovar sovint.

Creu de Sant Martí (1888))

En acabar el segle XIX havien desaparegut gairebé totes. Sant Martí en tenia una del segle XIV coneguda amb tres noms: de Sant Francesc de Paula; del Portal Nou i la Celada.

Hi fou posada pel 1343, o potser abans, als afores del Portal Nou, junt al Coll de la Celada on va edificar-se el 1578 el convent de Sant Francesc de Paul i el 1719 el Fort Pius.

Va passar moltes vicissituds. Trobo unes notes que diuen: Any 1343. "Cent sous va donar Barcelona en honor a Déu en ajuda a l'obra de la Creyu que s'és feta al Coll de la Celada".

Una altra del 1502: "També es dirà Coll de la Creu, el de la Celada, qual Creu erigida en 1343 és objecte de contínues redificacions".

En el 1490, 23 de Novembre: "...puig dies era caiguda...".

En el 1494, 25 d'Abril, acorda el Consell restaurar la Creu de pedra que és "...al Coll de la Celada, fora del Portal Nou, la qual en los anys passats per tempestat fou trencada i gran part destruïda...".

Altre acord del 1502 diu: "...lo temporal l'havia derrocada, manifestant que en lo passat era estada construïda una Creu al Coll de la Creu fora lo Portal Nou...".

És un seguit de fer-la nova i reparar-la des del 1451 que el desbordament del Besòs la va moure. L'any 1490 va acordar-se fer-ne una de nova. Un temporal va derrocar-la el 1502 i pel 1518 es troba escrit que en deien "Creu Nova enderrocada".

En els anys 1575-77 va reparar-se, però el setge de Barcelona pels francesos del 1697 van trencar-la i va tornar a ésser reconstruïda al 1704 com diu un document: "...essent pagades a l'escultor Francisco Santa Cruz 192 lliures per fer i treballar la Creu de pedra que s'ha de posar en lo puesto dit la Creu de Sant Francisco, per ser estada rompuda en lo temporal del últim siti, any 1698...".

No hi ha cap més nota fins que desapareix en construir el Fort Pius.

CREU DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Estava situada on començava el camí de l'església Vella de Sant Martí i el Cementiri tocant a la carretera de Ribes.

Se li deia de fra. Antoni (Febrer 1559).

A la base de la columna hi ha les inscripcions: "ECIO 1583-Ret 1768-1835-Ret 1875".

Va erigir-se l'any 1334 i vers el 1912 se'n va fer una còpia amb guix al Museu que llavors era on ara hi ha el Parlament de Catalunya.

Últimament, en els anys 10 van posar-la sobre una graonada més alta i van situar-la on és ara l'aflluència dels carrers Mallorca-Lope Vega.

Pels anys 30 van retirar-la per a dur-la al Museu.

CREU DE FUSTA O DEL GARROFER

Estava situada a la confluència de les jurisdiccions parroquials de Sant Martí-Sant Andreu i Horta. Sota la Torre dels Pardals.

Hi ha algun escrit que diu que antigament se'n deia la creu del Diable, però des del 1561 es diu Creu del Garrofer i ja no se'n troba cap més referència.

El cementiri de Sant Martí era al costat de l'Església Parroquial (Sant Martí Vell) que s'havia ampliat degut a que el primitiu era molt reduït

CEMENTIRIS

El de Sant Martí era al costat de l'Església Parroquial (Sant Martí Vell) que s'havia ampliat degut a que el primitiu era molt reduït.

EL terreny per l'ampliació va cedir-lo a l'Ajuntament de Sant Martí el conegut general Manso que n'era el propietari.

Alguns anys abans de l'agregació, l'Ajuntament veient que el Cementiri es feia insuficient degut a l'augment de població, tenia el projecte de fer-ne un altre en terrenys de la bòbila de can Vintró, dessota el Mas Guinardó i no va fer-se pels molts contratemps que varen sortir.

Altre projecte era fer-lo en terrenys que eren de la jurisdicció d'Horta al costat Nord on anys més tard, pel 1905 aproximadament, s'hi va fer el conegut barri de la Font d'en Farga.

Va desistir-se d'aquest projecte i va quedar tot igual fins que el 1920 va derrocar-se l'antic Cementiri i traslladades les restes al de Sant Andreu.

Per l'Abril del 1819 l'Ajuntament de Sant Martí va protestar per la usurpació per part de l'Ajuntament de Barcelona dels terrenys prop del mar on va fer-se el Cementiri General de Barcelona al que van portar-hi totes les restes dels Cementiris que hi havien dintre la Ciutat al costat de les Esglésies. ❖❖❖

Avanç propers números

❖
*Via Trajana, més enllà
de la frontera*

❖
❖
*La classe política de
Sant Martí de Provençals
(1875-1897)*

❖
❖
*Trencar el silenci.
Francisco Liñán, una
vida de lluita*

❖
❖
*Els primers batecs
històrics de Sant Martí
de Provençals*

❖
❖
*Gent vernedenca: dues
sindicalistes de l'antiga
fàbrica Vitos*

❖
❖
*La Escuela Municipal de
Artes y Oficios de
San Martín de
Provencals*

❖
❖
*El Club d'Escacs
Sant Martí*

EDITA

SOCIETAT D'ESTVDIS DE
LA VERNEDA DE SANT MARTÍ
(SELAV)

WEB

altzadiako.wordpress.com

CORREU ELECTRÒNIC

lavernedadesantmartiSE@gmail.com

CONSELL EDITORIAL

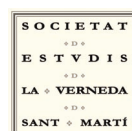
José Ángel Borlán
César Aguado
Ester Riera
Joan Gispert
Josep Manera
Josep Maria Sarabia
Maxi Martos
Jacoba Castillo
Teresa Prats

CONTACTE auro invento

auroinvento@hotmail.com

EDICIÓ DIGITAL

**auro invento no s'identifica
necessàriament amb les opinions
expressades en els articles
publicats i respecta la llibertat
d'expressió dels qui els escriuen.
La publicació és
totalment gratuïta.**

**Inscrita al Registre d'Associacions
amb el número 5.005**

**Membre de la Coordinadora de
Centres d'Estudis de Parla Catalana**

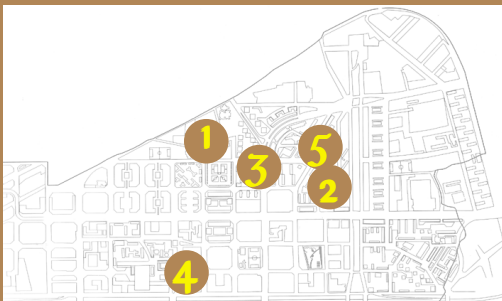
la verneda desapareguda

1

ANTIC TIMPÀ DE L'ESGLÉSIA VELLA DE SANT MARTÍ. 1919

Arxiu Centre Excursionista de Catalunya

4

CAMP DE FUTBOL SANT LLUÍS. 1979 (ACTUAL CAMP MUNICIPAL DE FUTBOL SANT MARTÍ, CARRER ANDRADE)

Autor desconegut

2

DELEGACIÓN JUAN DE AUSTRIA. MITJAN ANYS 70 (ACTUAL INSTITUT BERNAT METGE)

Autor desconegut

3

MASIA CAN CANALS. 1914

Arxiu Centre Excursionista de Catalunya

5

MARQUESINA PLAÇA DE LA VERNEDA. 1989

Arxiu Fotogràfic de Barcelona

Per publicar fotografies antigues del barri al butlletí auro invento, enviar a: auroinvento@hotmail.com